

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

BİNGÖL İLİ ADAKLI İLÇESİ HALK İNANIŞLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Sami KILIÇ

HAZIRLAYAN
Abdulgani DURUMLU

ELAZIĞ-2018

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

BİNGÖL İLİ ADAKLI İLÇESİ HALK İNANIŞLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Sami KILIÇ

HAZIRLAYAN
Abdulgani DURUMLU

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

İmza

1.

2.

3.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Bingöl İli Adaklı İlçesi Halk İnanışları

Abdulgani DURUMLU

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

Elazığ-2018, Sayfa: X+100

“Bingöl İli Adaklı İlçesi Halk İnanışları” isimli tez çalışmamız giriş kısmı hariç dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında; ilçenin tarihi, isminin kaynağı, coğrafi konumu, nüfusu, sosyal yapısı, eğitim ve ekonomik durumu hakkında bilgiler sunulmuştur. Birinci bölümde Adaklı ilçesinin doğum, ikinci bölümde evlenme, üçüncü bölümde ölüm ve dördüncü bölümde ziyaretlerle ilgili uygulamaları ve inanışları ile bunların dinler tarihi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tezimiz bibliyografya ve ekler kısmı ile sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Adaklı, Doğum, Evlenme, Ölüm, Ziyaretlerle ilgili inanışlar.

ABSTRACT

Masters's Thesis

Folk Wisdoms of Adaklı Province of Bingöl

Abdulgani DURUMLU

Firat University

The Institute of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Studies

History of Religions

Elazığ-2018; Page: X+100

Our “Folk Wisdoms of Adaklı Province of Bingöl” thesis study consist of four sections excluding the introduction.

Introduction will present information about the history of the province, source of the province's name, geographical location, educational and economical statuses. This thesis will review the beliefs and customs and evaluate these in the light of the history of religions. Birth, wedding, death and visiting beliefs and practices will be evaluated in first, second, third and fourth sections respectively.

The research is ended with bibliography and additional parts.

Key Words: Adaklı, Brith, Wedding, Death, Related Beliefs.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	VIII
METOT VE KAYNAKLAR.....	IX
I. Metot	IX
II-Kaynaklar	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ADAKLI VE ÇEVRESİNDE DOĞUMLA İLGİLİ HALK İNANIŞLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ	5
1.1. Doğum Öncesi Halk İnanış ve Uygulamaları.....	7
1.1.1. Hamilelik Öncesi İnanış ve Uygulamalar	8
1.1.1.1. Kısırlığı Giderme İle İlgili Halk İnanış ve Uygulamaları.....	8
1.1.1.2. Hamile Kalmamak İçin Yapılan Uygulama ve İnanışlar	11
1.1.2. Hamilelik Esnasındaki Halk İnanış ve Uygulamaları	11
1.2. Doğum ve Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamalar	15
1.3. Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi	24
1.4. Sünnet İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	31
1.4.1. Sünnetle İlgili Halk İnanışları ve Uygulaması	31
1.4.2. Sünnetle İlgili Halk İnanışlarının Değerlendirilmesi	33

İKİNCİ BÖLÜM

2. ADAKLI İLÇESİ EVLİLİK ÖNCESİ HALK İNANIŞLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ	36
2.1. Evlenme Çağı-Yaşı.....	36
2.2. Evlilik Çeşitleri.....	37
2.2.1 Görücü Usul Evlilik	37
2.3. Evlilikle ilgili uygulama ve inanışlar	39
2.3.1. Kız Bakma-Beğenme	39
2.3.2. Kız İsteme-Söz Kesme	41

2.4. Nişan.....	42
2.5. Çeyiz Gönderme- Çeyiz Serme	44
2.6. Nikah Kıyma	44
2.7. Kına Gecesi	45
2.8. Düğün Alayı	47
2.9. Gerdek Öncesi Uygulamalar	50
2.10. Düğün Sonrası Gelin ve Damadın İlk Günleri	50
2.11. İlk Ziyaretler	51
2.12. Evlilikle İlgili Halk İnanışların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ADAKLI İLÇESİ ÖLÜM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞ VE

UYGULAMALARI	57
3.1. Ölüm Öncesi İle İlgili İnanışlar	57
3.2. Ölüm Esnasındaki İnanış ve Uygulamalar	59
3.3. Ölüm Sonrası İnanış ve Uygulamalar.....	60
3.4. Ölümle İlgili Halk İnanış Ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ADAKLI İLÇESİ VE KÖYLERİNDEKİ ZİYARET YERLERİ VE HALK

İNANIŞLARI	68
4.1. Seyda Molla Osman ve İsmail Türbesi	68
4.2. Cemal Efendi Türbesi.....	70
4.3. Hıdır Baba Ziyareti.....	71
4.4. Şeyh Hasan Tizmori Türbesi	72
4.5. Kara Baba Türbesi	72
4.6. Kiğılı Hacı Yusuf Efendi (Yusuf Harput-i) Türbesi.....	73
4.7. Kiğılı Selim Efendi Türbesi.....	76
4.8. Karer Baba Ziyareti	77
4.9. Şeker Baba Ziyareti (Haser, Eser Baba).....	77
4.10. Hazır Baba Ziyareti	78
4.11. Tume Gırık Şehitliği (Temran) Ziyareti	78
4.12. Seve Şehitliği Ziyareti	79
4.13. Ziyaret Yerleriyle İlgili Halk İnanışlarının Değerlendirilmesi	80

SONUÇ	82
BİBLİYOGRAFYA	84
EKLER LİSTESİ.....	90
EKLER	91
ÖZ GEÇMİŞ	100

ÖN SÖZ

Birçok medeniyete bağrını açan Anadolu coğrafyası bu medeniyetlerin izlerini yüz yıllar ötesinden günümüze ulaştırmıştır. Kimi medeniyetlerin dinini, kimi medeniyetlerin dilini, kiminin de kültürünü öz mirası kabul etmiş ve geleceğe taşımıştır. Anadolu coğrafyasının binlerce yıllık birikimi her karış toprağında farklı esintiler bırakmıştır. Çalışma alanımız olan Fırat havzası, doğuda ve batıda hüküm süren medeniyetlerden etkilenmiştir. Fırat havzası içerisinde yer bulan Bingöl ili ve ilçeleri de bu etkileşimlerden fazlasıyla görülmüştür. Bingöl ili ve ilçeleri farklı dini, kültürel ve siyasi yapılara tarihin hemen her döneminde şahit olmuştur. Urartular, Medler ve Bizans İmparatorluğu gibi medeniyetler M.Ö iz bırakırken Artuklular, Selçuklular, ve Osmanlı imparatorluğu ise M.S iz bırakan medeniyetler olmuşlardır. Adını zikrettiğimiz ve zikretmediğimiz bu medeniyetler Hristiyanlık ve İslam başta olmak üzere Mecusilik, Yahudilik v.b birçok dinin Anadolu’da yayılmasına vesile olmuştur.

İnsan fitratında izler bırakan ve ilk etkiye sahip olan din birçok gelenek, görenek ve ritüelin doğuşunda ana etkindir. Yörede günümüze kadar varlığını hissettirmiş her toplum, kabul ettiği dinin etkilerini de bırakmıştır. Kilise, cami, türbe ve mezar taşlarının varlığı bunun en güzel örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nesilden nesile maddi olduğu kadar manevi kültür, gelenek ve örfün aktarımı da söz konusudur. Yöreye gelen ve yerleşen Rumlar, Ermeniler, Türkler, Kürtler ve Zazalar bazen dini, ekonomik ve kültürel öğeleri olduğu gibi bazen de yeni formlarda kullanmışlar. Her toplum kendisinden sonra bölgeye yerleşen topluma yazılı veya yazısız bir miras bırakır ve bu miras kuşaktan kuşağa aktarılır. Biz de bu çalışmamızda kuşaktan kuşağa aktarılan bilgileri, tecrübeleri yeni nesillere en objektif ve sağlıklı bir şekilde ulaştırmaya çalıştık. Bingöl ili Adaklı ilçesi halk inanışlarının yazılı olarak kalıcı hale gelmesi için gayret sarf ettik.

Araştırma konumun seçiminden, plan, araştırma, yönlendirme ve yöntem noktasında sonuna kadar değerli bilgilerini, tecrübelerini, kaynaklarını, engin görüşlerini esirmeyen değerli hocam, Sayın Prof. Dr. Sami KILIÇ’a ve ilk danışmanım Sayın Prof. Dr. Davut KILIÇ’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Saha araştırmasında yardımlarını, birikimlerini ve muhabbetlerini esirmeyen Adaklı ilçesi halkına teşekkür ediyorum.

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
D.İ.A	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Fak.	: Fakülte
F.Ü	: Fırat Üniversitesi
H.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
İ.A	: İslam Ansiklopedisi
Mad.	: Maddesi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S .	: Milattan Sonra
S.	: Sayfa
(s.a.v)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
T.D.V.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Üni.	: Üniversite
V.B.	: Ve benzeri
Y.Y.	: Yüz yıl

METOT VE KAYNAKLAR

I. Metot

”Bingöl İli Adaklı İlçesi Halk İnanışları” isimli tez çalışmamız, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Adaklı ilçesinin tarihi, adının kaynağı, coğrafi yapısı, iklimi ve bitki örtüsü, idari yapısı, nüfusu ve ekonomik durumu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Adaklı ilçe kaymakamlığı ve belediyesi, Bingöl valiliği ve belediyesi, kültür bakanlığı ve özel çalışmalardan yararlanılarak elde edilen bilgilerle giriş kısmı oluşturulmuştur.

Çalışmamızın birinci bölümünü geçiş dönemlerinden doğumun Adaklı ve çevresindeki uygulama ve inanışları saha araştırması yapılarak bulmaya ve değerlendirmeye ayrılmıştır. İkinci bölümde evlilik süreciyle ilgili halk uygulama ve inanışlarına yer verilerek dinler tarihi açısından değerlendirme ile bölüm sonlandırılmıştır. Üçüncü bölümde ise ölümün toplumsal etkileri ve ölüm ile ilgili halk inanışlarını ve bu inanışların dinler tarihi açısından değerlendirme ile bölüm tamamlanmıştır. Dördüncü ve son bölümde ziyaret yerleri ve bunlara ait inanışların dinler tarihi değerlendirmesi yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

Adaklı ve çevresinde veri toplama aşamasında, yazılı ve görsel kaynaklar ile mülakat, soru-cevap, gözlem tekniklerinden yararlanılmıştır. Toplanan veriler objektif bir biçimde deskriptif metot kullanılarak yazıya aktarılmıştır. Alan araştırması esnasında görüşülen bireylerin tecrübelerinden, yaşanmışlıklarından en azami ölçüde yararlanılmaya çalışılmıştır. Adaklı ve çevresinde elde edilen bilgilerin tarihi arka planına inmek için yazılı kaynaklardan verilerle karşılaştırma yapılarak konunun daha objektif ve bilimsel bir bağlamda değerlendirilmiştir.

II-Kaynaklar

Çalışma konumuz olan halk inanış ve uygulamaları doğası gereği alan araştırması ekseninde şekillenen bir çalışmadır. Bunun için ortaya çıkarılan verilerin büyük bir bölümü yöre halkıyla yapılan mülakat, uygulama ve inanışların dışa vurulduğu dönemlerde ki gözlemler sonucunda elde edilmiştir. Yapılan çalışma esnasında görüşülen bireyler kaynak kişiler bölümünde alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Çalışmamızın giriş bölümünde Bingöl ili Adaklı ilçesi hakkında genel bilgiler verilirken, bölge üzerinde daha önce yapılmış çalışmalardan, Hasbi Soylu’nun ”**Şehir**

Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Bingöl'', Doğan Karsu'nun, **Bingöl'de Sosyal ve Kültürel Yaşam**, Okan Alay'ın, **Kültür Dünyamızda Bingöl**, Yılmaz Akbulut'un **Bingöl Tarihi**, ayrıca **Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, **Bingöl 1995 il yılı**, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu**, **I. II. Ve III. Bingöl Sempozyumu** ve **Bingöl Valiliği, Belediyesi ve Üniversitesi arşivinden** yararlanılmıştır.

Halk inanışlarının değerlendirilmesi noktasında, Sedat Veyis Örnek'in ''**Türk Halk Bilimi**'', Ünver Günay-Harun Güngör'ün ''**Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**'', Yaşar Kalafat'ın ''**Doğu Anadolu'da Eski Türk İnancının İzleri**'', Ziya Gökalp'in ''**Türk Medeniyeti Tarihi**'', Rıfat Araz'ın ''**Harput'ta Eski Türk İnancının İzleri**'', Jean-Paul Roux'un ''**Türklerin ve Moğolların Eski Dini**'', Ali Selçuk'un ''**Tahtacılar**'' adlı çalışmalarından faydalanılmıştır. Burada adını saydıklarımızın dışında vb. birçok esere başvurularak çalışma tamamlanmıştır.

GİRİŞ

Adaklı, güneyinde Bingöl iline (Bkz. EK-2) bağlı Sancak beldesi ve Bingöl il merkezi, kuzeyinde Yedisu ilçesi, batısında Kiğı ilçesi, doğusunda Karlıova İlçesi, güneybatı kısmında da Elâzığ ili Karakoçan ilçesiyle sınırdır. (Bkz. EK-3) İlçenin Bingöl il merkezine uzaklığı 67 km'dir. İlçe coğrafi konum olarak Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat Bölümünde yer almaktadır.¹ Bingöl ilinin kuzey ilçelerinden biri olarak kabul edilen Adaklı ilçesi 1500 metre rakıma, dağlık ve engebeli araziye, 841 km karelik yüz ölçüme sahip küçük kabul edilebilecek bir ilçedir.²

İlçe statüsüne kavuşmadan önce köy ve nahiye olan Adaklı, 4 Temmuz 1987'de ilçe hüviyetine kavuşmuştur. Adaklı ilçesi, 1839 yılına kadar köy yerleşimidir. 1839 yılında Kiğı ilçesine bağlı nahiye konumuna getirilmiştir.³ Önce Kiğı İlçesiyle Erzurum'a, daha sonra da sırasıyla 1926'da Erzincan'a ve 1936 yılında Bingöl iline bağlanmıştır. Adaklı 1987 yılında çıkarılan yasayla birlikte ilçe statüsü kazanmış ve Bingöl ilinin 5.ilçesi konumuna gelmiştir. İlçe, "Azakpert" ve "Futuhuş'sam" isimli eserde 'Argir'' adıyla tarihi kayıtlarda yer almıştır. 1968'de yapılan değişiklikle ismi Adaklı olarak değiştirilmiştir.⁴ İsim kaynağına baktığımızda Azakpert, Ermenice yıldız kalesi anlamına gelmektedir. Adaklı ilçesi köylerinden Ermenice Seğank (Sığank) olarak isimlendirilen Döşlüce köyünün Adaklı ilçesine isim kaynağı olduğunu düşünülmektedir. Seğank, altarlar ve sunaklar anlamındadır. Anlam olarak bakıldığında bir paralellik olduğu açıktır.

Adaklı ilçesinin yerleşim bölgesi olarak ilk ne zaman kullanılmaya başlandığıyla ilgili tam bir bilgi bulunmamakla beraber bölgede bulunan tarihi yapı ve mekânlardan yola çıkılarak M.Ö. 3000 olduğu tahmin edilmektedir. Adaklı ilçesinde birçok uygarlığın izine rastlamak mümkündür. Yörede Urartular, Asurlular, Hititler, Persler, Romalılar, Selçuklular, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Artuklular⁵ ve Osmanlı imparatorluğu il ve ilçe genelinde hakimiyet kurmuşlardır.⁶ Adı geçen medeniyetlerin geride bıraktığı tarihi mirasın izlerine birçoğu tahrip olsa da günümüzde bir kısmına

¹ Besim Darkot, "Bingöl", İ.A. C. II, Eskişehir 1997.

² Bingöl Valiliği, İl Tanıtım Rehberi, Malatya 2015, s. 32.

³ Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, Ankara 2006, s. 6-53 .

⁴ Okan Alay, Kültür Dünyamızda Bingöl, Bingöl 2006, s. 101

⁵ M. Beşir Aşan, Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde İskan İzleri (XI. XII. Y.Y), Ankara 1992, s. 36,51.

⁶ Bingöl Valiliği, a.g.e., s. 62.

ulaşmak mümkündür. Bu uygarlıklardan günümüze kadar ulaşan tarihi eserlere Adaklı kilise ve çeşmesi, Bağlarpınarı köyü kilise, çeşme ve mezarları, yel değirmeni köyü kilise ve çeşmeleri, farklı yerlerde bulunan tarihi mezar, cami ve türbeler örnek verilebilir.⁷

Adaklı çevresi İslam orduları tarafından fethedilinceye kadar birçok uygarlık arasında el değiştirmiştir. İslam ordularının bölgeye gelişi ise Hicri 20'li yıllara tekabül etmektedir. İslam ordularının İstanbul seferleri sırasında fethedilen topraklarda birçok sahabe ve tabiin kabri bulunmaktadır. Bunlar arasında isimleri öne çıkanları Bağlar Pınarı köyü, Karer yaylası ve Sevkâr köylerinde bulunanlarıdır. Anadolu'nun Türk İslam ordularının fethiyle beraber bölge Ermeni Hristiyanlarla beraber asırlarca kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgedeki Ermenilerin tehciriyle bölge Müslüman ahalî tarafından kullanılan yerleşim alanına dönüşmüştür. Özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde bölgeye göç eden Türkmenlerin bölgeye büyük katkıları olmuştur.⁸

Adaklı ilçesi oldukça dik, engebeli ve dağlık bir alanda kurulmuştur. Dağlık ve engebeli alanların çokluğu beraberinde hayat şartlarını da zorlaştırmıştır. Engembeli arazilerin çokluğu yöre halkını ilkel tarım yöntemlerinin kullanımına mecbur bırakmıştır. İlçenin dağlık kesimleri meşe, yabani alıç vb. ağaçlarla kaplıdır. Dağlık ve engebeli olmayan yerlerde iklim şartlarına uygun olarak buğday, arpa, patates üretimi yapılmaktadır. İlçe genelinde ceviz, elma, armut yetişmektedir. İlçe genelinde birçok göl ve irili ufaklı birçok dere bulunmaktadır. Birçok köyde traktör kullanımına elverişli alan bulunmamaktadır. Dik ve engebeli araziler ilkel yöntemlerle sürülmekte, düz arazilerde ise traktör vb. tarım araçları toprağın işlenmesinde kullanılmaktadır. Buğday ve arpa gibi ürünlerin hasadında döver-biçer, tırpan, orak vb. araçlar kullanılmaktadır. Bölgede kışlar sert, yazlar ise sıcaktır. Yağışın en az olduğu dönem yazdır. Kışları kar yağışının fazla olması beraberinde ulaşımı olumsuz etkilemekte ve çığ oluşmasına neden olmaktadır. Bahar yağmurları ve karların erimesiyle bölgede sel ve heyelanların meydana gelme olasılığı oldukça yüksektir. Bazı dönemlerde heyelanlar ölümcül vakalara da yol açmıştır. Yel değirmeni köyünün yerleşim alanı heyelan nedeniyle değiştirilmiştir. İlçe genelinde fay hatlarının aktif olması beraberinde deprem riskini arttırmıştır. İlçede bulunan Kara Baba, Kare Baba vb. dağlar fay hatlarının çokça

⁷ Nebi Butasım, Ortaçağ ve Sonrası Bingöl'deki Tarihi Eserler, III. Bingöl Sempozyumu, Bingöl 2013, s. 441-444.

⁸ M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, İstanbul 2007, s. 33.

bulunduğu yapısal alanlardır.⁹ Bu nedenlerden yöre 1.derecede deprem bölgesi olarak kabul edilmektedir.

Adaklı ilçesinde; 5 mahalle, 34 köy ve 68 mezra olmak üzere toplam 39 muhtarlık bulunmaktadır. Köylerde toplu yerleşim görülmektedir. Daha önce ifade ettiğimiz üzere ilçe coğrafi yapı itibariyle dağlık ve engebeli olduğundan ilçede tarım ve hayvancılık yapılmakla birlikte hayvancılık ağırlıktadır. Üretilen zirai ve hayvansal ürünler genellikle ilçe dışına çıkmamaktadır. İlçenin büyük bölümünde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yanında büyükbaş hayvancılık ve arıcılıkta yapılmaktadır. Yapılan hayvancılık faaliyetlerinin iklim şartlarına bağlı olması et ve süt verimini sınırlamaktadır. İlçe merkezi ve köylerde ceviz üretimi ve kavak yetiştiriciliğinin ilçe ekonomisine katkısı küçümsenmeyecek durumdadır. İlçede Endüstriyel faaliyet yoktur, basit marangoz atölyeleri ve günlük ihtiyaçları karşılayabilen dükkânlar bulunmaktadır. Ticaret, halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik küçük esnaf faaliyetlerinden ibarettir. Son yıllarda devlet destekli tarımsal faaliyetler artış göstermiş seracılık, sebze ve meyve bahçeleri ilçe ekonomisine katkıda bulunmaya başlamıştır. Son yıllarda bir çok köy yolu asfalt hale getirilmiş olmasına rağmen bazı köyler hala stabilize durumdadır. Köy yollarıyla ilgili altyapı çalışmaları yapılmaya devam etmektedir. Birçok köye su şebekesi son yıllarda çekilmiştir. İlçe ve köylerde sosyal hayat son yıllarda festivallerle renklenmektedir. Adaklı bal ve Kara baba festivalleri öne çıkanlarıdır. Yaz aylarının son günlerine denk getirilmeye çalışılan festivallerle yazın yorgunluğu ve stresi bir parça da olsa atılmaktadır. İlçe merkezi ve köylerde yaşayan halkın tamamı Müslüman ahaliden oluşmaktadır.

Eğitim seviyesi son yıllarda yükselmektedir. Birçok köyde okul bulunmamaktadır. Köylerde ki öğrenciler taşınmalı veya ilçe merkezinde ki yatılı bölge okulunda kalarak eğitimlerine devam etmektedirler. İlçede yeterli sayıda iş imkânı olmadığından dışarıya göç veren bir ilçe konumdadır.¹⁰ Özellikle 1970 ve sonrasında aşırı göç veren yörede bazı köylerde nüfus yok denecek kadar azalmıştır.¹¹ Birçok köyde sağlık ocağı bulunmamaktadır, hastalar ilçe merkezinde hizmete açılan devlet hastanesinde tedavi edilmektedir. Durumu ağır olan hastalar Bingöl il merkezine veya

⁹ Hasbi Soylu, Şehir Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Bingöl, Erzurum 2003, s. 12.

¹⁰ T.C Bingöl Valiliği, İlimiz ve İlçelerimiz, Bingöl 2005, s. 20-22.

¹¹ Hasbi Soylu, a.g.e., s. 48.

Elâzığ'a sevk edilmektedir. Adaklı ilçe merkezinde 1 devlet hastanesi, 1 eczane, 1 banka, 1 postane, 1 lise 6 cami bulunmaktadır.¹²

¹² www.adaklıkaymakamligi.gov.tr. (12.12.2014.)

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ADAKLI VE ÇEVRESİNDE DOĞUMLA İLGİLİ HALK İNANIŞLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Kültürel ve dini yapılar beraberinde “sosyal değerlerin” oluşmasını sağlamaktadır. Bu sosyal değerler insan davranışlarında mutluluk, duygularda coşku oluşturduğu gibi hüznü dönemlerde de farklı özelliklere bürünmektedir. Bir toplumda din, toplumsal değerlerin yaratılması ve beslenmesinde önemli bir kaynak oluşturur.¹³ Toplumsal değerler, varlıklarını geçiş dönemlerinde hissettirirler. İnsan hayatının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” vardır. Bunlar doğum, evlenme ve ölümdür. Geçiş dönemlerinin kendi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığını görmekteyiz. Bu dönemlerde birçok inanç, adet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçiş”leri bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun biçimde yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açıktır.¹⁴ Toplumlar bu zararları ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için bazı geleneksel yöntemlere başvurur. İnsan dünyaya ayak bastığı ilk günden günümüze kadar geçiş dönemlerinde bazı ritüeller uygulamışlardır. Adem ve Havva’nın çocuklarına ad takması, kurban kesmesi, çocuklarını evlendirmesi bunlara örnek verilebilir.

Din, dil, ırk, kültür ayrımına gidilmeden hemen her toplumsal yapıda geçiş dönemlerinde bazı uygulamalar görmek mümkündür. Dini ritüel ve uygulamaların günümüzde insan hayatı içerisinde ağırlık kazandığı dile getirilmektedir. Söz konusu edilen ritüeller bireyin dini tecrübelerini, inanç ve ibadetlerini daha rahat sergilediği¹⁵ geçiş dönemlerinde çoğalmaktadır. Bugün teknolojik verilerden de yararlanarak toplumların uyguladıkları bu ritüelleri daha objektif bir şekilde inceleyebilmek daha olanaklı hale gelmiştir. Günümüzde kullanılan teknikler aracılığıyla halkbiliminin çok

¹³ Ünver Günay, Din Sosyolojisi, İstanbul, 2003, s. 27

¹⁴ Sedat Veyis Örnek, Türk Halk Bilimi, Ankara 2000, s. 131

¹⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, Din Fenomenolojisi, Isparta 2002, s. 1.

yönlü özelliklerine, düşünce ve davranışlarının sürdürülebilirliğine katkı yapmak mümkündür.¹⁶ Bu aşama da toplumların kültürel mirasları incelendiğinde en ilkel kabul edilen kabilelerde dahi geçiş dönemleri bazı etkinliklerle renklenmekte ve bu etkinlikler vasıtasıyla kişilerin korunumu, psikolojik rahatlamları ve huzura kavuşmaları sağlanmaya çalışılmaktadır.

Doğum, sünnet, evlenme, ölüm gibi kişi ve toplum hayatında bir evreden bir başkasına geçişi ifade eden önemli olayları ve durumlarının dini kalıplar ve atmosfer içerisinde cereyan etmesi ya da en azından bu tür olaylar vesilesiyle yerine getirilen örf ve adetler, törenler ve uygulamalar arasında dini bir renge sahip bulunan unsurların önemli bir yer tutmakta olduğu açık bir gerçektir. Bunun da dinin toplum hayatında birleştirici, bütünleştirici fonksiyonlara sahip olduğunu göstermektedir. İlkel dinlerde de durum böyledir veya buna yakındır. Bu tür toplumlar, sosyal hayatlarının pek çok olayına dini bir damga vurarak ve onları bir ibadet, ayin veya menasikle süsleyerek devamlı bir hayat birliği teminine muvaffak olabilmişlerdir.¹⁷ Yine aynı şekilde kitap ve sünnetten bağımsız bir din alanı "halk dini" oluşmakta ve bu alanda insanların din adına inandığı yaptığı, söylediği ve uyguladığı bir alan söz konusu olmaktadır¹⁸. Buradan da anlaşılacağı üzere geçiş dönemleri en ilkel dinlerden ve insanlardan en modern din ve insanlara kadar hemen her dönemde varlıklarını toplum hayatında yansıtmaktadırlar. Yaşanan dini ve kültürel merasim ve uygulamalar farklılıklar arz edebilir ancak farklı isimler ve şekillerde görülseler dahi çıkış noktalarının hemen hepsinde aynı olduğu görülmektedir. İnsanlığın bu dönemlerle ilgili düşünce, tasarım, tutum, davranış, işlem ve uygulamaları belirli bir ülkenin, bir halkın ya da etnik grubun coğrafyasından ve kültüründen gelen kimi ayrımların, özelliklerin dışında ana çizgileriyle evrensel bir nitelik taşımaktadır.¹⁹

Araştırma alanımız olan Adaklı ilçesi ve köylerinde de geçiş dönemleriyle ilgili inanışlar ve uygulamalara baktığımız zaman evrensel boyuta paralel " kutsama, koruma, güçsüzlüğünden arınma ve arındırma"²⁰ şeklinde inanışlardan ileri geldiği görülmektedir. Şimdi ilçede uygulanan bu uygulama ve inanışları kronolojik sıraya

¹⁶ Özkul Çobanoğlu, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Ankara 2008, s. 19.

¹⁷ Ünver Günay, a.g.e., s. 248.

¹⁸ Mustafa Ünal, "Halk Dini Verilerinin Fenomenolojik Yöntemle İncelenmesi", Fırat Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şaban Kuzgun armağanı, Elazığ 2010, s. 237.

¹⁹ Sedat Veyis Örnek, a.g.e., s. 131.

²⁰ Murat mercan, 1983 Bingöl doğumlu, Yüksek Lisan mezunu.

uygun olacak şekilde ele almaya çalıştık. Sırasıyla doğum, evlenme ve ölüm ile ilgili inanış ve uygulamaları detaylandıracağız.

1.1. Doğum Öncesi Halk İnanış ve Uygulamaları

Hayatını devam ettirmek isteyen insanoğlu fizyolojik ihtiyaçlarını gidermenin yanında neslini devam ettirmeye, çoğalıp sosyalleşmeye de ihtiyaç duymaktadır. Doğum, varlık sahasında yer almanın ilk sürecidir. Doğum, sosyolojik, biyolojik ve psikolojik birçok zenginliğin oluşmasını sağlamaktadır. İnsanlığın atasıyla başlayan bu yolculuk zamanla daha da zenginleşerek günümüze kadar ulaşmıştır. Toplumsal düşünce kalıplarının geleneksel inanç ve uygulamalara dönüşmesi, tarihi süreçte mümkündür. Maddi ve manevi inanç ve uygulamalar önceki kuşaktan alınarak sonraki kuşağa aktararak devamlı hale dönüştürülür.²¹

Doğum ile ilgili her kültürün ” toplumsal normları” mevcuttur. Bu normlar, içinde varlığını devam ettirdiği milletin, din, gelenek, görenek ve değerlerinden beslenir. Doğum olayı da bu sosyal normların ekseninde şekillenmektedir. Bu itibarla geçiş dönemlerinin ilki olan doğum hem anne- baba hem dünyaya gelen veya gelecek olan çocuk için büyük bir önem taşımaktadır. Anne-baba açısından ailenin dirliği, birliği, kenetlenmesi, soyun devamı, topluma katılım ve toplum tarafından kabul açısından önemlidir.²² Dünyaya gelen veya gelecek olan çocuk için hayatın başlangıcı, yeni bir hayata ilk adım, anne karnından ayrılış, nefes alıp verme, fizyolojik ihtiyaçlarına cevap arama ve bulma olduğundan oldukça önemli bir basamaktır. Doğum aynı zamanda akrabalar arası ilişkilerin güçlendirilmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Anne, baba, dede, nene vb. konumları kazanmanın ilk basamağıdır. Bireyler evlilikle karı-koca, çocuğun doğumuyla da anne-baba statüsüne kavuşmaktadırlar. Evliliğin kazandırdığı aile hayatının devamlılığı için çocuğa ihtiyaç vardır. Evlenen bireyler bunun bilinciyle hareket etmektedirler. Genelde evliliğin ilk yıllarında hamile kalmaktan korunmayı düşünmezler. Adaklı ilçesi ve köylerinde insan gücüne dayalı iş alanlarının çokluğu, eğitim düzeyi, aile büyüklerinin beklentilerini karşılama isteği gibi nedenler hamilelikten korunmayı erteleyen nedenler olarak sayılmaktadır. Halk arasında çocuk rızkın bereketlenmesine vesile olarak da kabul edilir. Her doğan kendi rızkıyla doğar inancı hakimdir. Adaklı ve köylerinde kaçan kızların affedilmesi, aileleri

²¹ Gamze Bozkuş Eğri, Akın Konak, “Doğum Sonu Dönem İle İlgili Geleneksel İnanç Ve Uygulamalara Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler”, Zeitschrift für die welt der türken, Sivas 2011, s. 147.

²² Doğan Karasu, Bingöl’de Sosyal ve Kültürel Yaşam, İstanbul 2004, s. 19.

tarafından ziyaret edilmeleri, kırgınlıkların sona ermesi doğumun olumlu etkilerinden başında sayılmaktadır. Alan araştırması sürecinde konuştuğumuz tüm bireylerin doğuma önem verdiğini ve doğumu aile itibarının ve devamının ana mekanizması olarak kabul ettiklerini ifade etmişlerdir. Son olarak ilçe genelinde geçmiş yıllara oranla doğum oranında düşüş olsa da doğurganlık oranı ülke ortalamasının üstündedir.

1.1.1. Hamilelik Öncesi İnanış ve Uygulamalar

Düğün ile yeni bir ailenin kurulduğu evlerde farklı bir beklenti söz konusu olmaktadır. Bu beklentinin merkezinde yeni gelin vardır. Gelinin, yeni ortama adapte olmasının yanında sosyal ihtiyaçların başında gelen neslin devamına katkı sağlaması beklenir. Soyun devamı için hamile kalma, doğurganlık özelliğine sahip olmak gerekir. Hamilelik öncesi süreci inceleyeceğimiz bu başlıkta iki konuyu ağırlıklı olarak vurgulamaya çalışacağız. Şimdi sırasıyla, kısırlığı giderme ile ilgili halk inanış ve uygulamaları ile hamile kalmama için yapılan uygulamaları detaylandıracağız.

1.1.1.1. Kısırlığı Giderme İle İlgili Halk İnanış ve Uygulamaları

Anadolu coğrafyası genelinde anne olmak için çaba sarf etme, kısırlığı giderme için arayış içerisinde olma birçok uygulamanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu uygulamalardan olan anne olma ve anneliğin kazandırdıkları, gebe kalamama ve bunun sonuçlarına katlanma, kısırlıktan kurtulma için çözüm arayışları içine girme gibi durumları ifade etmek mümkündür. Anneye benlik bütünlük, babaya güven, akrabaya, soya sopa güç kazandıran ve yaşamın başlangıcı olan doğum olayı gerek söz konusu çiftin, gerek yakınlarının gözünde büyük önem kazanır.²³ Bu inanışlarla aynı doğrultuda olan birçok uygulamayı Adaklı ve köylerinde görmekteyiz. Anne olamama noktasında eksik ve kusurları giderme çabası, bu konuda çözümler üretme bazı ritüellere yansır. Ritüellerin merkezinde kısır kadın, hamile kalamayan kadın vardır.

Adaklı ilçesi ve köylerinde doğum yapamayan ''kısır'' kadın olgusu hemen her toplumda olduğu gibi ilçede de rastlanan durumlardan biridir. Kısır kadın aile tarafından dışlanan, hor görülen, nadiren de olsa kuma ile yaşamaya mecbur bırakılan kadındır. Kısır kadın hem kendisini hem eşini küçük düşürdüğü şeklinde yorumlanır. Ocağı kör ifadesi de çocuğu olmayan aileler için kullanılır.²⁴ Erkeğin ailesi kısırlığa çözüm

²³ Sedat Veyis Örnek, a.g.e., s. 132.

²⁴ Bilal Korkmaz, 1981 Elmalı doğumlu, Ön lisans mezunu.

bulmak için çareler arar. Bu konuda kızın annesi ve erkeğin annesinin ortaklaşa çalıştığı görülür. Kızın annesi kızının gelin gittiği evde barınabilmesi ve rahatının yerinde olması için doğum yapması gerektiğine, erkeğin annesi soyun devamı ve halk içinde küçük düşmemek için kısırlığa beraber çareler ararlar.²⁵

Kısır kadın, doğuramadığı için, yakınlarınca ne kadar küçümsenirse, erkek de aynı biçimde çevreden gelen baskının ve ‘’ erkek yerine konmama’’nın toplumsal ve ruhsal ezikliğini duyar. Kadının üzerindeki baskı erkekten daha fazladır. Anne ve baba olan bireyler toplum içerisine daha rahat karışabilmekte, günlük faaliyetlerini daha rahat yerine getirebilmektedir. Evliliğin ilk yıllarında çocuk sahibi olamayan aileler toplum içine daha rahat karışabilmenin çarelerini ararken farklı halk inanış ve uygulamalarına başvurular. Evlendikten bir müddet sonra çocuk olacağını gösteren fizyolojik belirtiler kendisinde baş göstermeyen kadın kuşku duymaya başlar. Bu süre uzadıkça da kadının kısır olma kuşkusu ve korkusu onu, bu kusurdan kurtulmak için çeşitli çareler aramaya zorlar.²⁶

İlçede de evliliğin sürdürülebilmesi, soyun devam ettirilebilmesi için evli çiftlerden beklenen haberin gecikmesi aileleri çoğu zaman endişelendirir. Aile büyükleri çözüm yolları aramaya başlarlar. Kısır kadın Anadolu coğrafyasının gerçekleriyle yüzleşir. Bu gerçeklerden biride gelinin gittiği yerde saygınlık kazanması, erkeğin gözüne girmesi, analık zevkini tatması ve soyun devamı için, kadının doğurması gerekir. Kısır kadın, özellikle geleneksel kesimde horlanır, ezilir aşağılanır.²⁷ Kısırlık olarak isimlendirilen bu durum erkek ve kadın için büyük bir sorunun başlangıcını teşkil eder. Büyüklerden yardım istenir ya da büyükler olaya müdahale ederler. Kısır olan ilk planda bayandır inanışı hakimdir, erkek için herhangi bir uygulamaya gidilmez. Tedavi edilmesi gereken ya da tedavi edilecek olan kadındır. Kadının, kısırlığın kendisinden kaynaklanmadığını bildiği durumlar vardır, böyle durumlarda kadın eşini korumak için bu tepkileri, aşağılanmaları sineye çeker, problemin kaynağının eşi olduğunu kimseye belli ettirmez. Erkeğin kısırlığını kabul etmesi ve tedaviye başvurması uzun bir süreç sonunda gerçekleşmektedir.²⁸

Yörede kısır kadın için uygulanan tedavi yöntemleri dinsel-büyüsel, ve doktor, ebe, sağaltmaya yönelik kocakarı ilaçlarına başvurma şekillerinde kendini gösterir.

²⁵ Fatma Yavuztaş, 1985 Adıyaman doğumlu, lisans mezunu.

²⁶ Pertev Naili Boratav, 100 soruda Türk Kültürü: İnanışlar, Töre ve Törelere, Oyunlar, İstanbul 1994, s. 143-144.

²⁷ Sedat Veyis Örnek, a.g.e. s. 32.

²⁸ Müzeyyen Şemin, Sevkar 1950 doğumlu, Tahsili yok.

Dinsel-büyüsel basamakta türbe ziyaretleri, kurban kesmek, muska yaptırmak, Şeyhe, Seydaya gidip dua istemek ve kısır olduğuna inanılan kadının üzerinde okutma olmaktadır.²⁹

Kısır kadının türbe ziyareti ile ilgili olarak bazı inanışlar hakimdir. Bu inanışlar kısır kadının türbede uyuması, türbenin toprağından yemesi, türbe yakınındaki sulardan içmesi ve toprağın ve suyun eve getirilip saklanması belli zamanlarda bu sudan içilmesi ve topraktan yemesi, uyurken yatırın rüyasında kendisine görünmesi halinde çocuk olacağı, kısırlığın geçeceğine inanılır. Muska inanışında ise ilgili hoca tarafından yazdırılan muska yedi kat naylona sarılıp kısır kadının boynuna asılır. Bu konuda başka bir muska uygulaması ise şu şekilde varlığını devam ettirmektedir. Yaptırılan muska suyun içine konur ve bu suyun içilmesi sonucunda kadının gebe kalacağına inanılır. Kısırlığı gidermek için ilçe genelinde Kara Baba, Selim Efendi, Hıdır Baba, Yusuf Harput-i türbe ve ziyaretleri halkın yoğun olarak ziyaret ettiği yerlerdir. Kısırlık ve her türlü hastalık durumunda buralar ziyaret edilir dualar okunur ve kurbanlar kesilir. İlçe halkı bu zatların himmetiyle dertlerine deva bulacaklarına inanırlar.³⁰

Yörede sağaltıcı inanış ve uygulamaları koca karı merkezli uygulamalarda görmekteyiz. Koca karı tarafından hazırlanan bitki özlü karışımlarla kısırlığa çareler aranır. Kısırlığın kaynağı rahim bölgesinde meydana gelen sertleşmeden kaynaklandığı ve bu sertleşmenin giderilmesi için maydanoz, ısırgan otu, nane, papatya suda kaynatılır ve oluşan buharla kısır kadın terletilmeye çalışılır. Kutsal kabul edilen bazı hayvanların etinin de kısır kişiye şifa olacağı inancı vardır. Deve eti ve sütü, Arafat bölgesinden hacıların getirdiği buğday, arpa ve bazı otlarında kısırlığı geçirdiğine inanılır. Bitkisel birçok tedavi uygulanmakla beraber kaplıca ve şifaları sulara da gidildiği olmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar adaklar adar ve bu adaklarını kutsal kabul ettikleri ziyaretlerin üzerinde keseceklerine sözler verirler. Bu adakları Kara baba, Eser baba gibi ziyaretlerde keseceklerini adaklarında belirtirlerdi.³¹

İlçe de halk hekimliği noktasında ün yapmış bazı kişilerin, günümüzde tıbbi ve teknolojik imkanların her geçen gün gelişme göstermesine rağmen hala varlıklarını sürdürdüklerini görülmektedir. Halk hekimliğinin fayda etmediği durumlarda son çare olarak bilimsel kaynaklar ve ekonomik imkanlar dahilinde tıbbi tedavi yöntemlerine başvurulur. Kısırlığı giderme uygulamalarının sonuncusu tıbbi tedavi yöntemidir. Tıbbi

²⁹ Yener Dönmez, 1981 Adaklı doğumlu, Lise mezunu.

³⁰ Fatma Şemin, Aktaşlar 1950 doğumlu, Tahsili yok.

³¹ Zennure Şemin, Bağlarpınarı 1950 doğumlu, okur-yazar.

tedavi yöntemine başvurmanın gecikmesinde dini taassubun oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Tüp bebek tedavisiyle çocuk sahibi olmak caiz midir? Değil midir? Tartışmaları tüp bebek tedavisiyle çocuk sahibi olmak isteyen aileleri etkilemektedir.³²

1.1.1.2. Hamile Kalmamak İçin Yapılan Uygulama ve İnanışlar

Adaklı yöresinde 8-10 çocuklu ailelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Çocuk sayısı evliliklerin yaklaşık 15 ile 20. yılında bu sayıya ulaşmaktadır. Çocuk sayısında ki bu artışı durdurmak içinde aileler bir takım yöntemlere başvururlar. Bayanlar özellikle ağır işlerde çalışma, zıplama, yüksekten atlama vb. yöntemlerle hamile kalmamaya çalışırlar. Kısır kadın için gidilen türbe ve yatırlarda çocuğunun olmaması için dua ederler.³³ Doğum ile aile temellerinin sağlamlaştığı, evlat sahibi olan şahısların geleceğe daha umutla baktıkları ve hayata hangi şartlar altında olursa olsun tutundukları görüşleri ilçe genelinde hakimdir.

1.1.2. Hamilelik Esnasındaki Halk İnanış ve Uygulamaları

Anne adayı olan bayan da bazı belirtiler kendini göstermeye başlar. Bu belirtiler kendini göstermeye başlayınca aile bireylerinde tatlı bir heyecan söz konusu olur. Hamile bayan için Adaklı ilçesinde "gebe", "yükü", "haskani" gibi ifadeler kullanılır. Hamile bayan bu zaman diliminde bazı şartlara hem vücudu hem de psikolojisini hazırlamak zorundadır. Fiziksel olarak çocuğuna zarar verebilecek her türlü iş ve işlemden kaçınır.³⁴

Hamile kadın bu dönemde istenmeyen durumlardan sakınmadığı takdirde çocuğun olumsuz etkileneceği dile getirilir. Hamile kadın hamilelik döneminde ağır taşımaktan uzak durmalı, geceleri tek dışarı çıkmamalı, dar, kuytu ve karanlık yerlerde beklememelidir. Gebe kadın mezarlıktan geçmemeli geçerse dualarla geçmelidir. Yüklü kadın ölüye, siyah kediye, baykuşu bakmamalıdır. Baykuşu aklının ucundan dahi geçirmemelidir. Yine bu dönemde yaratılışı iyi olmadığı düşünülen insanları düşünmemelidir. İkinci ve akşam vakitlerinde su kenarlarına gitmemelidir. Gecenin geç saatlerinde banyo yapmamalıdır.³⁵

³² Nureddin Şemin, Aktaşlar 1958 doğumlu, ilkokul mezunu.

³³ Hediye Erden, 1943 Sevkâr doğumlu, Tahsili yok.

³⁴ Müzeyyen Şemin, Sevkâr 1950 doğumlu, Tahsili yok.

³⁵ Hanım Soğanlı, Sevkâr 1976 doğumlu, Okur-Yazar.

Hamile bayanların iyi şeyler düşünmesi ve iyi, güzel şeylere bakması istenir. Kötü ve çirkin şeyleri düşünür ve bakarsa doğacak çocuğu çirkin, iyi ve güzel şeyleri düşünür ve bakarsa doğacak çocuğun güzel ve ahlaklı olacağına inanılır. Hamilelik döneminin son dilimlerinde çocuğun vücudunda “leke, iz” çıkmaması için yatır ve türbelerden uzak durmalıdır. Hamile bayanlar ziyaret yerlerinde karın bölgelerine dokundukları zaman çocuklarında doğum esnası ve sonrasında bazı organlarda siyah, kırmızı lekelerin çıkacağına inanırlar. Bu kaçınmalar ve uzak durmaların temelinde “anne ve karnındaki çocuğun arasında sıkı bir yazgı birliği, bir özdeşlik olduğu tasarımı yatmaktadır.”³⁶

İlçede hamile kadınlar aile büyüklerinin yanına çıkmaz, erkeklere görünmemeye çalışırlar. Kadının yüklü haliyle erkekler tarafından görülmesi veya erkeklerin içine yüklü haliyle çıkması hoş karşılanmaz. Hamile kadınlar sosyal baskıyı aşırı bir şekilde hissederler ve bunun için çok mecbur kalmadıkları sürece erkeklerin bulunduğu ortama girmezler. Hamilelik sürecinin başlamasından itibaren yoğun bir şekilde çeşitli inanış ve kötülöklere karşı korunma ritüelleri varlıklarını hissettirmeye başlar. Toplumun en küçük birimi olan aileler varlıklarının devamını oluşturacağını düşündükleri çocuklarını dünyaya sağ salim getirmenin yollarını ararlar. Bu arayış beraberinde dinsel ve kültürel boyutta varlığı kabul görmüş birçok öğeyle yapılagelmektedir. “Zayıf, güçsüz ve zararlara açık”³⁷ bir dönemi yaşayan kadın korunmaya muhtaçtır. Hamile kadının çocuğunu ve kendini koruma isteğı bu öğelerin kullanımını tetiklemektedir. Hamile kadınlara güzel yüzlü insanlara bakmaları, güzel şeyler düşünmeleri tavsiye edilir. Hamile kadının dikkat etmesi gereken uygulamaları sıralarken aile fertlerinin üzerine düşen görevlerde bulunmaktadır. Gebe kadının son günleri aile fertleri arasında heyecan uyandırır. Ailede tatlı bir telaş başlar, hamile kadın sağlıklı bir doğum için hareketlerine dikkat eder ağır kaldırmaktan kaçınır, ölü evlerine gitmemeye gayret gösterir, mezarlıklardan uzak durursa hamileliğı kolay geçer inancı vardır. Hamile kadın evde yalnız bırakılmaz, istekleri yerine getirilir, eğilip kalkmasına yardım edilir. Hamile kadın zor ve meşakkatli işlerden uzak tutulur. Hamile kadınlar zor şartlar altında hem beşeri hem fiziki yapıdan oldukça fazla etkilenmektedir. Yaşı ilerlemiş bayanlar geçmişteki hayat şartlarının ağırlığından söz ederken hamile olmalarına rağmen tarlada çalıştıklarını, koyun güttüklerini, koyun sağmak için uzun yollar kat ettiklerini ve

³⁶ Sedat Veyis Örnek, a.g.e., s. 138.

³⁷ Sedat Veyis Örnek, a.g.e., s.131.

günlük işlerde de evde yardımcı olduklarını söylemektedirler. Günümüz gelinlerinin bu dönemde nazlı olduklarını tebessüm ve sitem arası bir şekilde dile getirmektedirler. Düşük yapma korkusu, anne ve çocuğunun sağlık endişesi günümüzde daha önemsenmektedir. Bu nedenlerden hamile bayanın özellikle ağır işlerde çalışmamasına dikkat edilir.³⁸ Kayınvalide ve hamile bayanın eşi bu dönemde oldukça titiz davranır, son günlerde gelinin her işini kendileri yaparlar. Doğumun yaklaştığı dönemlerde görülen bazı rüyalar kötüye yorumlanınca sadaka verilir, kurban kesilir. Kayınvalide doğuma bir ya da iki ay kala gelinin yanından ayrılmaz. Kayınvalide gidemiyorsa kızını gönderir, en olmadık durumlarda hamile bayanın annesi kızının yanına yardımına gelir.³⁹

Gebelik döneminin önemli noktalarından birini oluşturan aşerme, aş yeme ya da ilçede ki ifadesiyle ''neyran'' getirmeyle de ilgili birçok inanış ve uygulamaya rastlamak mümkündür. Gebelik döneminin başlamasından itibaren kadının bedeni istek ve ihtiyaçlarında çeşitlilik olmaktadır. Bu istek ve ihtiyaçlar ''aşerme'' olarak isimlendirilmektedir. ''aş erme-aşa erme'' içten gelen besine ulaşma isteğinin adıdır. Aşa ulaşma-erme olarak tasavvur edilir. Bu süreç iyi geçirilmeli ve bu süreçte istekler yerine getirilmelidir. Aşerme hamilelik döneminin en önemli aşamalarından biridir. Bazı olumsuz öğelerin oluşum dönemi olarak da aşerme ile ilgili inanışlar karşımıza çıkmaktadır. Aşeren kadının istekleri yerine getirilmelidir, yerine getirilmediği takdirde çocuğun bu durumdan olumsuz etkileneceği inanışların temelini oluşturmaktadır. Aşeren kadının isteği yerine getirilmediği zaman '' çocuk şaşı, uzun kulaklı, çok kıllı, akıldan noksan olacağı, çocuğun düşürüleceği''⁴⁰ şeklinde inanışlar mevcuttur. Hamile kadın ve erkeğin ailesi halk tarafından sıkça dile getirilen bu kötü durumlarla karşılaşmamak için ellerinden geldiğince aşeren kadının isteklerini yerine getirmeye gayret gösterirler.

İlçede hamile kadınlar hamileliklerinin ilk dönemlerinde çocuklarının dünyaya gelirken sağlıklı olması, dünyaya geldikten sonrada dini hassasiyete sahip olması için birçok türbe ve ziyaret yerlerine gitmektedirler. Hamileliklerinin son dönemlerinde ise türbe ve yatırlardan uzak durmaları tavsiye edilir. Bu ziyaret yerlerinden su içmekte, toprak alıp yemektirler. Ziyaret yerlerinde dua edip orada yatan zatlardan hayır dua talep etmektedirler. Bu ziyaret yerleri Çatmaoluk köyünde Hıdır Baba, Seve Şehitliği,

³⁸ Hatice Tekinalp, 1989 Sevkar doğumlu, Lise mezunu.

³⁹ Seher Işık, 1963 Yel değirmeni doğumlu, okur-yazar.

⁴⁰ Ayşe Tekinalp, 1970 Çatma doğumlu, Lise mezunu.

Adaklıda Seyda Molla Osman ve İsmail Türbesi, Karaçubuk köyünde Kara Baba, Haraba'da Selim Efendi Türbesi, yel değirmeni köyünde Yusuf Harput-i Türbesi, Bağlarpınar köyünde Şehit Sahabeler ziyareti başlıca ziyaret edilen ve hayır dua istenen yerlerin başında gelmektedir. İlçede ziyaret yerleri kutsal kabul edilen mekanların başında gelir, buralarda yapılan duaların kabul olacağı düşüncesi oldukça hakimdir. Ziyaret yerlerinin ün kazanmasında dileklerin yerine gelme oranı etkilidir. Kadınların özellikle hamile kalmak ve hamile kaldıktan sonra çocuklarını kötü etkilerden korumak için ziyaretlere sıkça başvurumaktadırlar.⁴¹

Hamilelik dönemi esnasında ailelerin eskiden üzerinde durdukları hususlardan birisi çocuğun cinsiyetini belirlemektir. İlk çocuğun erkek olmasını isteyen aile bireyleri çoğunluktadır. Erkek çocuk soyun devamını temsil eder inancı yaygındır. Doğum soyun devamı niteliği taşıdığı için ilk çocuğun erkek olması aileler tarafından beklenen ve sevinçle karşılanan bir durumdur.” Erkek adamın erkek oğlu olur” sözünü bu dönemde çok fazla duymak mümkündür. Dünyaya gelen çocuk erkek ise farklı tepkiler verilir. Doğan çocuk erkek ise kurban kesildiği, hediyeler dağıtıldığı çok olur. Kız için aynı durumu söylemek zordur. Kız çocuklarına bakış açısı son yıllarda değişse de erkeklerle aynı tutulmadığı aşikardır. Erkeklerde gösterilen sevinç ve söylemler kızlarda daha sönük bir şekilde kendini gösterir.⁴² Cinsiyetle ilgili Adaklı ilçesi ve köylerinde bazı nesneler veya aşerme dönemindeki besinlerden hareketle bazı inanışlar ön plana çıkmaktadır. Anne, baba ve dede, nine bu konuda aşırı heyecan içerisinde olabilirler. Merak ve beklentiler cinsiyet inanışlarını bu dönemde yoğunlaştırmaktadır. Hamile kadının karnının şişkinlik gösterdiği yön, dikey ve yatay olması, göbeğin küçük veya büyük olması erkek ve kız yorumlanmasında etkilidir. Kadının aşerme durumu da cinsiyet inanışlarında etkilidir. Kadın ekşi yiyecek ve içecekler aşeriyorsa kız, tatlı yiyecek ve içecekler aşeriyorsa erkek çocuğu olacağına inanılır. Erkek çocuk hareketli olur inanışına paralel, tekme atıyorsa çocuk erkektir şeklinde yorumlanır. Anne olacak kadının hamilelik dönemindeki ses yapısı da cinsiyet belirleme inanışlarında yoruma sebep olmaktadır. Kadının sesi bu dönemde kalınlaşırsa doğacak çocuk erkektir, sesi incelirse çocuk kızdır inanışı da mevcuttur.⁴³ Hamile kadının gördüğü rüyaların da cinsiyet şeklinde yorumlandığı olmaktadır. Kadın rüyasında balık, armut gibi ürünler ve bıçak, kılıç gibi kesici aletler görürse erkek çocuk olacağına inanılır. Yine aynı

⁴¹ Fatma Şemin, Aktaşlar 1950 doğumlu, Tahsili yok.

⁴² Nezir soğanlı, 1975 Sevkâr köyü, , ilkokul mezunu.

⁴³ Seher Işık, 1963 Yel değirmeni doğumlu, okur-yazar.

doğrultuda elma, ceviz gibi ürünler ve yüzük, bilezik gibi takı malzemeleri ile ekmek, hamur gibi mutfak malzemelerini görürse kız olacağı şeklinde inanışlar mevcuttur. Hamilelik döneminde kadın güzelleşirse doğacak çocuk erkek, güzelliğini kaybederse ve yüzünde çil çıkmaya başlarsa kız olacağına inanılır.⁴⁴

İlçede cinsiyetle ilgili olarak ataerkil aile yapısının etkilerinden söz etmek mümkündür. Ailenin, erkeğin etrafında şekillenmesi, erkeğin karar mekanizması olması, iş gücünün ağırlıklı olarak erkeğin omuzlarında olması bunda etkilidir. İlçenin dağlık olması, iş gücüne dayalı iş olanaklarının bulunması, ailelerin bir birine bakış açısı ve davranışlarını erkeklerin fazla olduğu ailelere göre belirlemesi, kız ve erkek çocuğa bakış açısındaki uçurumu arttırmaktadır. Erkek çocuk sayısının fazla olması hem ‘övünülen’ bir durum hem de ‘caydırıcı güç’ unsurudur. Çok erkekli aileler tartışılmayan, istekleri daha çabuk yerine getirilen aileler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailede erkek sayısı artıkça iş bölümü daha kolay yapılmakta ve maddi olanaklar daha hızlı gelişmektedir. Son yıllarda eğitiminde etkisiyle kız çocuklarının okuyup iş hayatında maddi yardımlarla ailelerine destek olmaları bu farklılığı azalma eğilimindedir.⁴⁵

1.2. Doğum ve Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamalar

Hamilelik sürecinin en önemli ve zorlu basamaklarından birini doğum anı oluşturmaktadır. Doğum anının kolay ve sorunsuz geçebilmesi için bazı önlemler geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de alınmaktadır. Bu önlemler gerek tıbbi açıdan gerekse halk inanışları ve halk hekimliği açısından olsun çok fazla benzerlik göstermektedir. İlçe geneli ve köylerde ebeler bu ana şahit olmakta ve çocuğun dünyaya sağlıklı bir şekilde gelmesi için çaba sarf etmektedirler. ‘‘Ve dilediğimizi belirlenmiş bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz. Sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız.’’⁴⁶ Ayette de ifade edildiği gibi sayılı günlerini tamamlayan hamile bayanlar zor ve meşakkatli bir sürecin eşiğine geldiklerinin farkındadırlar. Doğumun olacağı gün ve saatte aile bireylerinden erkekler evden çıkarılır. Doğuma yardımcı olacaklar haricinde kimse evde bırakılmaz. Adaklı ilçe merkezi ve köylerinde doğum anında hamile kadına yardımcı olan deneyimli ve yaşı ilerlemiş bayanlar bulunur. Yörede, doğuma yardımcı olan tecrübeli kadınlara Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi ‘‘ebe’’ denilmektedir.

⁴⁴ Züleyha Erden, 1984 Sevkar doğumlu, İlkokul mezunu.

⁴⁵ Mehmet Erden, 1980 Sevkar doğumlu, Ön lisans mezunu.

⁴⁶ Hac süresi 22/5.

İlçe genelindeki Köylerin birçoğunda iki üç tane ebe vardır. Ebe doğum başlamadan önce bazı hazırlıklar yapmaktadır. Sıcak su, makas, havlu, leğen, ip v.b gereksinimler hazırladıktan sonra doğumun kolay geçmesi için hamile bayanın saçlarını açılır, karın bölgesi sıvazlanır ve üst karın bölgesinden aşağı doğru çocuk hafifçe ittirilir. Dışarıda ise hamile bayanın yakınları dua eder ve Kur'an okurlar. İlçe ve köylerde son yıllarda hastanelere gitme oranı artmıştır. Doğum yapacak bayanlar ailelerini de ikna ederek doğumun hastanelerde yapılmasını istemektedirler. Ailelerin de olumlu yaklaştığı bu öneri son yıllarda hem anne sağlığı hem de çocuk sağlığı açısından aileler tarafından tercih edilmektedir. Hastanelerde doğum sayısındaki artış çocuk ölümlerini de azaltmaktadır. Hastanelerde normal yolla ve sezaryenle doğum söz konusudur. Aileler genellikle normal doğumu tercih etmektedirler.⁴⁷

Doğumdan sonra lohusa kadına şerbet, hurma vb. tatlı yiyecekler verilir. Tatlı yiyecekler ile sütünün artacağına ve bu zorlu süreci hızlıca atlatacağına inanılır. Sağlıklı bir doğumdan sonra anne ve bebeği için yeni bir dönem başlamaktadır. Kadınlıktan anneliğe terfi eden bayan, yeni statüsüne alışmaya çalışmaktadır. Karnından çıkıp kucağına konan bebeği en iyi şekilde koruyup kollama ve bakımını üstlenme görevini yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu zorlu süreçte hem bebek hem de anne olumsuz durumların etkisine açıktır. Bu etkiyi tamamen ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için tecrübeli anneler ve nineler bazı halk inanış ve uygulamalarına başvurumaktadırlar. Çocuğun dünyaya gelmesi ile başlayan süreç sonrası uygulama ve inanışları içine alan doğum sonrası dönem, ilk olarak babaya müjde verilmesi, göbeğin kesilmesi, çocuğun tuzlanması, albastıdan korunma yöntemleri vb. durumlarla devam etmektedir. Şimdi sırasıyla ilçemizde uygulanan geleneksel ritüelleri detaylandırmaya çalışacağız.

Dünyaya çılgık çılgıca adım atan bebek gözyaşları içerisindeyken aile fertleri sevinmektedirler. Çocuğun dünyaya gelişiyle birlikte ailede büyük bir sevinç hakim olur. Doğum yapılan mekanda ki bayanlardan biri dışarıda haber bekleyen baba ve diğer aile bireylerine müjdeyi vermek ve bahşişi kapmak için ebeden izin aldıktan sonra haber bekleyenlerin yanına varır. Doğumun kolay geçtiğini anne ve bebeğin sağlıklarının yerinde olduğunu söyleyen kişi söyledikten sonra baba tarafından özellikle ilk çocukta ödüllendirilir. Erkek egemen bir yapı arz eden Adaklı ilçesinde doğan çocuğun erkek olması müjde veren kadın ve doğumu yaptıran ebenin ödüllendirilme miktarını

⁴⁷ Nazime Kalkın, 1968 Adaklı doğumlu, Tahsili yok.

etkilemektedir.⁴⁸ Doğal olarak doğan erkek ise hediye fazla olmakta, kız olduğunda bu miktar azalmaktadır. Çocuk zorlu veya uzun bir zaman dilimi sonrasında dünyaya gelmişse kurban kesildiği de olur. Özellikle son yıllarda kız-erkek ayrımı ortadan kalmış denecek kadar azdır. Gelişen teknolojiyle son yıllarda cinsiyet öğrenmenin kolaylaşması heyecanlı bekleyişlerin dozunu düşürmüştür. Ultrason cihazları sayesinde doğumdan önce cinsiyet öğrenen aileler bu meraklarını gidermektedir. Çoğu zaman aileye olumlu olarak yansıyan bu durum bazen olumsuz sonuçlarda doğurmaktadır.

Erkek çocukta direten ailelerde gelinin doğumdan önce zor günler geçirmesine de neden olduğu dile getirilmektedir.⁴⁹ Dışarda babaya müjde verme ve sevinmeler devam ederken içerde göbek bağı kesme işlemine geçilmektedir. Anneyle bağlarını koparmamış olan bebeğe ilk anda ebe tarafından önceden hazırlanmış makas veya keskin bir aletle anne ve bebek arasındaki fiziksel son bağı koparır. Göbek bağı kesilen çocuk yıkanır, havluya sarılır. Göbek bağı aile tarafından geçmişten getirilen bir takım inanışlara göre toprağa gömülür. Kutsal bir varlık olan insanın vücudundan alınan her türlü parça da değerlidir. Göbek bağıyla insan arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Bu amaçla göbek bağı bebeğin gelecekteki durumu ve mesleğine göre farklı mekânlara gömülür. Cami bahçesine gömülen göbek bağlarında maksat bebeğin büyüdüğünde dini hassasiyete sahip bir birey olması, okul bahçesinde eğitime yönelen, okuyan bir fert olması/olacağı, sağlık ocağı bahçesine gömülen göbek bağlarında çocuğun büyüdüğünde hemşire veya doktor olacağı inanışları hakimdir. Bu inanışlar günümüzde köylerde varlığını devam ettirmektedir. Dünyaya gelen kız ise göbek bağı farklı yerlere gömüldüğü de olur. Uzun ömürlü olacağı inancına paralel olarak suya atıldığı dile getirilmekle beraber, evine ailesine bağlı olması için evin bahçesine, hayırlı bir kız evladı olması için bazen türbelerden getirilen toprakla bir beze sarılıp gömüldüğü de olur.⁵⁰ İlçe merkezindeki veya şehirlerdeki hastanelerde doğum yapanlar için böyle bir durum söz konusu değildir. Göbek bağıyla plasenta(eşi, arkadaşı, heval) aynı işlemi görmektedir. Hastane personeli tarafından göbek bağları imha edilmektedir.⁵¹

Dünyaya gözlerini açan, ilk nefeste ağlayan bebekler, kendilerine bakma ve ilgilenme zorunluluğunu beraberlerinde getirirler. Annelere yüklenen bu sorumluluk beraberinde bazı kültürel motiflerin doğmasına sebep olmaktadır. Korunma,

⁴⁸ Mehmet Demirtaş, 1965 Adaklı doğumlu, ilkokul mezunu.

⁴⁹ Ali Ayazoğlu, 1946 Azakpert doğumlu, Ortaokul mezunu.

⁵⁰ Sevim Işık, 1990 Adaklı doğumlu, Lise mezunu.

⁵¹ Fatma Yavuztaş, 1985 Adıyaman doğumlu, Lisans mezunu

temizlenme, beslenme v.b ihtiyaçlara cevap vermek zorunda olan anne çocuğuna en iyi şekilde bakma gayreti ve telaşı içerisindedir. Bebek bakımının ilk aşaması yıkanması ve kundaklanmasıdır. Dünyaya ilk adımını atan ocuk orada bulunanlar tarafından leğen içine konarak yıkanır. Yumuşak bir deriye sahip olan bebeğin mikroplardan arınması, hastalık kapmaması, derinin soyulmaması, pişik olmaması v.b nedenler için tuzlu suyla yıkanır. Bu işlem kırk gün boyunca devam eder. Kundaklanma olarak tabir edilen bebeğin ellerinden başlayan ve baş kısmı hariç tüm vücudunun içinde olduğu sarılma işlemi, çocuğun doğumundan başlayarak çocuğun kırkı çıkıncaya kadar devam eder. Kundaklama işleminde çocuğun vücut yapısının düzgün ve orantılı olması için bazı uygulamalar yapılır. Başın yuvarlak, kulakların küçük ve yüz hatlarının güzel olması için kundaklama yapıldığına inanılır. Boyun ve bel kısmında her hangi bir kırık, çıkık ve noksanlık olmaması için kundak işlemi sırasında bu bölgelere tülbent, kağıt vb. Çocuğun vücudunu zedelemeyen nesneler yerleştirilir. Bu şekilde yapılan uygulamalarla çocuğun vücudunun güzel ve düzgün olacağına inanılır. Toprak kavurma işlemi yapıldıktan sonra kavrulan toprak beze serilir, bebeğin belden aşağı kısmına denk gelen toprak çocuğun her türlü mikroptan temizlenmesini sağladığına inanılmaktadır.⁵² Eskiden köylerde yapılan topraklı kundaklama artık unutulmaya yüz tutmuş durumdadır. Doğuma yardımcı olan kadınlara verilen bahşişler para, seccade, fistan, elbise v.b giyim malzemeleri olmaktadır.

Dünyaya gelen kız veya erkek çocuğun tanına bilmesi ve çağrılabilmesi için bir isme ihtiyaı vardır. Aileler isme büyük önem verir ki bu sosyal ve dini bir gereklilik arz eder. Çocuğun tanınıp, bilinmesi için ilk adım isimle başlar. Dünyaya gelen ailenin ilk ocuğuyrsa aile büyüklerinin isim takması istenir. Aile büyükleri genellikle çevrede tanıdıkları bilginlerden, hocalardan kitaba uygun isimleri danıştıktan sonra isme karar verirler ve bebeğe isim takarlar. Bebeğe isim takma arzusu bazen birden fazla ismin verilmesine de yol açar. ‘‘ Göbek adı’’ olarak geçerlilik kazanan bu işlem bebekte aynı anda iki farklı ismin varlığını devam ettirmesine yol açmaktadır. Doğum zel ve mübarek zaman dilimlerine denk gelmişse bu zaman isimlerinin bebeğe isim olma ihtimali yüksektir. Cuma gününe ve saatine denk gelmesi ‘‘cuma’’ muharrem ayı muharrem ismine, kadir, miraç, şevval v.b örnekleri çoğaltmak mümkündür. Aileler çocuklarının ileride alim, hoca olacağı inanııyla çevredeki türbe ve ziyaretlerdeki yatırırların isimlerini veya nam sahibi yaşayan alimlerin isimlerini de yeni doğan

⁵² Hatice Durumlu, 1957 Sevkard oğumlu, Tahsili yok.

bebeklerine vermektedirler. Bu sayede bilgili şahsın özelliklerinin, kabiliyetinin yeni doğan çocuğu etkileyeceğine⁵³ inanılır. İsimlendirmelerde ailenin büyüklerinden isimler de sıkça rastlanan bir durumdur. Dede veya ninelerin isimleri özellikle torunlara verilmekte ve bu şekilde ataların isimlerinin yaşatıldığı görülmektedir. Dini hassasiyetin ağır bastığı ilçe genelinde isim seçiminde “kitab’a⁵⁴ uygunluk ve hadiste belirtilen “isimlerinizi güzel yapın”⁵⁵ önemli bir kriter olarak kabul edilmektedir. İster Sünni ister alevi olsun isim seçimi geçmişe bağlılığın simgesi durumundadır. Hasan, Hüseyin, Muhammed Osman, Ömer v.b Sünnilerin kullandığı isimlerken, Ali Haydar, Ali Ekber, Hıdır daha çok alevi kesim tarafından tercih edilmektedir.⁵⁶ İsimlendirme önemli bir değer nişanesi olduğu için isim seçilirken bir çok kriter toplum tarafından çoğu zaman fark edilmeden hayata geçirilir. İçinde bulunduğu toplumsal, siyasi, kültürel, dini ve kozmik yapı bunda etkilidir. Mevsim isimlerinde, doğa olayları, dini, siyasi ve tarihi kahramanlar, önceki kardeşlerin hayat-memat durumları isimlendirmelerin dayanak noktalarını oluşturur. Bahar, Toprak, Baran, Yağmur, İlkay, Sonay, İsa, Musa, Mevlide, Seher, Ecevit, Erbakan, Gülten, Fatih, Mehmet, Murat vb. isimleri çoğaltmak mümkündür. İlçemizde son yıllarda özellikle popüler kültürün de etkisiyle isimlendirmelerde şarkıcı, futbolcu ve sinema oyuncuların isimlerinin kullanılmaya başlandığı görmekteyiz. Bebeğin doğumunu takip eden bir hafta içinde genellikle isimler konulmaktadır. Aile içi bir tören şeklinde geçen isim koyma geleneği abdest alma ve çocuğun sağ kulağına ezan ve sol kulağına kametten sonra “senin adın Olsun” şeklinde gerçekleşmektedir. İsim takma işleminden sonra hayırlı bir evlat olması için dualar edilir ve ismi ilan edilir.⁵⁷

Aile yakınları ve komşular çocuk dünyaya geldikten bir hafta sonra bebeği görmek ve hediye takıp hayır duada bulunmak için ziyaretlere başlarlar. Aile büyükleriyle başlayan bu işlem genellikle çeyrek takma, para verme ve elbise götürme şeklinde görülür. Dede, nine, amca, hala, dayı, teyze olma heyecanı beraberinde hediye durumunda kendini fark ettirmektedir. İlklerin yeri ve anlamı daha çok farklıdır. Aileye verilen değeri temsil ettiği için genellikle dikkate alınan durumların başında

⁵³ Pertev Naili Boyatav, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul 1984, s. 90.

⁵⁴ Kitaba uygun: Kur'an'a uygunluk kastedilir.

⁵⁵ İbrahim Canan, Kütüb-ü Sitte, C. I., İstanbul (Tarihsiz) s. 279.

⁵⁶ Tekin Işık, 1957 Adaklı doğumlu, Lisans mezunu.

⁵⁷ Yaşar Canpolat, 1984 Adaklı doğumlu, Lisans mezunu.

gelmektedir. Aileyi ziyarete gelen bireylere ikramda bulunulur. “Gözün aydın olsun, hayırlı evlat olsun” gibi temennilerin dile getirildiği bir atmosfer söz konusudur.⁵⁸

İlçe genelinde bebeğin ilk günlerinde kimseye gösterilmemesine dikkat edilir. Bu süre bazen kırk güne kadar çıkmaktadır. Çocuğun nazar edileceği inancı hakimdir. İlk dönemlerde hemen hemen aileden olmayan hiç kimseye gösterilmez. Gösterildiği takdirde gösterilen kişiye “maşallah” demesi ve dualar okuyup üflemesi tembihlenir. Yeni doğan çocuk 10 günde bir kırklanır, kırkıncı güne kadar durum böyle devam eder. Yeni doğan çocukların tırnaklarını meleklerin kestiğine inanılır. Yeni doğan bebek öpülmez, maşallah denir. Yeni doğan çocuk 40 gün dışarı çıkarılmaz. 40 gün boyunca dış etkenlere açık olduğu ve olumsuz durumların yaşanmaması için dışarı çıkarılmaz. Özellikle nazar, büyü vb. şeylerden korkulur. Özellikle bu dönemde bazı uygulamalar öne çıkmaktadır. Nazar bu dönem de en çok dillendirilen ve korkulan durumdur. Nazar kelime olarak bakmak olarak Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişinin bakma niyeti sonucunda oluşan olumsuz durumları içinde barındırmaktadır. Aileler olumsuzluk oluşturacak bakışlardan sakınmaya çalışırlar. Nazar daha çok çekememezlik, kıskançlık durumlarında kendini belli etmektedir. Gözlerin yıkıcı etkisinden korunmak isteyen aileler bazı korunma durumlarının uygulanmasını sağlamaktadır. Bebeklerin dünyaya zayıf, güçsüz ve yardıma muhtaç gelmeleri onların olumsuzluklardan daha çabuk etkilenmelerine neden olmaktadır. Aileler bebeklerin bu durumunu bildiklerinden olumsuz durumlardan korunmaları için bütün önlemlere başvurumaktadırlar. Özellikle ilk döneme denk gelen bu uygulamaların örneklerini şöyle sıralamak mümkündür: Çocuğun baş kısmına nazar boncuğu, muska ve berbenc denen dualar takılır. Yastığının altına Kur'an konur ki nazardan, albastıdan, göz değmesinden korunsun. Kem gözlerden ırak olsun diye dua edilir. Nazar değmemesi için çocuğun vücudunun herhangi bir yerine is karası sürülür, nazar ettiği düşünülen kişilerin ayak izlerine küçük abdest yapılarak nazarın kalkacağına inanılır.⁵⁹ İçinde altın, yüzük, tarak, taşın bulunduğu kırk kaşık su elekten geçirilerek çocuğun başına dökülür ve bu şekilde nazardan korunacağı düşünülür. Üç gece ışık sönmez, söndürülmez. Cin ve periden korunmak için çocuğun yastığına iğne iliştilir. Boynuna nazarlık ve nazarı çekeceği düşünülen beyaz taşlar ipe geçirilerek çocuğun boynuna veya omzuna takılır. Üzerine okunmuş, türbe ve ziyaretlerden getirilmiş su içirilir.

⁵⁸ Necati Batuk, 1959 Çeribaşı doğumlu, Lise mezunu.

⁵⁹ Sutiye Tal, 1943 Çetan doğumlu, Tahsili yok.

Özellikle ilçe ve köylerde ‘‘nazar’’ konusunda ismi çıkmışlara gösterilmez. Aileler çocuklarına her hangi bir anormallik gördüklerinde; konuşmama, duymama, altını ıslatma, zamansız korku ve sıçrama vb. durumlarda ziyaret, türbe, yatır ziyaretlerine başvurmaktadırlar. Nefesi kuvvetli olduğu söylenen Hoca, Şeyh, Seydaları ziyaret etmekte yatırlardan toprak yemekte veya çocuğun başucuna koymaktadırlar.⁶⁰ Son yıllarda tedavi için doktorlara başvurma daha çok tercih edilmektedir. Tıbbi işlemler sorunun çözümünde etkili olmadığı zamanlarda alternatif yollar devreye girmektedir.

Halk dilinde yeni doğum yapan hamile bayan için kullanılan bir tabir olan ‘‘lohusa’’ doğumdan sonraki kırk günlük dönemi kapsamaktadır. Hamile bayanın çocuğunu dünyaya getirmesiyle başlayan bu süreç hem anne hem de çocuk için önemlidir. Bu dönemde hem anne hem de çocuğu ‘zayıf ve korunmasız’ bir dönemdedirler. Bedenen ve ruhen zayıf ve korunmasız olan anne ve bebeği toplumsal ritüellerle kendini ve çocuğunu bu dönemde korumaya çalışır. İnsana zarar verdiğine inanılan birçok varlığın⁶¹ en aktif olduğu dönem olarak kabul edilir. En az hasarla bu dönemi atlattmaya çalışırlar. Çevrelerinde bulunan büyük ve tecrübeli bireylerin direktiflerine göre hayatına yön veren anne kırk gün boyunca dışarı çıkmamaya özen gösterir. Bu süre zarfında ne kendisi ne de çocuğunu çok mecburi bir durum olmadığı sürece çıkarmaz ve kimseye de göstermez. Bu dönemde en önemli ve itibar edilen inanış kırk inanışdır.⁶² Kırk inanışı kendi içinde bölümlere ayrılır. Yarım kırk olarak kabul edilen çocuğun doğumundan sonraki onuncu güne denk gelen zaman dilimidir. Yarım kırkta uygulanan ritüel şöyle gerçekleşmektedir: 10 bardak su, 10 buğday tanesi ve bir elek yardımıyla çocuğun yıkanmasıdır. Buğday suyun içine katılır, elek yardımıyla buğdaylı su çocuğun yıkanmasında kullanılır. Yirminci günde 20 buğday, 20 bardak su, otuzuncu günde 30 bardak su ve 30 buğday tanesi ile işlem tekrarlanır. İlk dönem kırk ile doğumla başlayan göz değmesi, uğursuzluk ve her türlü kötü ve olumsuz durumdan uzaklaşılacağı düşünülür.⁶³ Doğum sürecinden sonraki kırkıncı gün tam kırk uygulanır. Tam kırkta 40 buğday tanesi, 40 bardak suya katıldıktan sonra anne ve bebeğine elek yardımıyla dökülür ve yıkanmaları sağlanır. Tam kırk, büyük kırk ile kötü ruh, albastı, kavus, kapos gibi kötü durumların geçtiği, anne ve bebeği için artık korkulacak bir durum olmadığı inancı hakimdir. Anne ve çocuğun artık serbestçe

⁶⁰ Besra Çetindağ, 1949 Azakpert doğumlu, Tahsili yok.

⁶¹ Abdulkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976, s. 96.

⁶² Nedim Şahhüseyinoğlu, Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri, Ankara 2000, s. 60.

⁶³ Fatma Işık, 1951 Adaklı doğumlu, Okuryazar.

hareket etmelerine ve görölmelerine her hangi bir engel yoktur. Çocuk artık herkese gösterilir. ‘Maşallah, barekallah’ ifadeleriyle süslenen cümleler kurulur. Bu ifadeler sadece kırk inancının olduğu dönemlere has değil bütün zaman dilimlerinde kullanılmaya devam etmektedir. Kırk inancı toplumsal kabul gören inanıştır. Bu döneme beraber giren kadınların aynı ortamda bulunmamasına dikkat edilir. ‘‘Kavus’’ olarak isimlendirilen kötü bir ruhsal durumun ve ağırlık çökmesinin bu dönemde kadın ve çocuğunu tehdit ettiğini dile getirmektedirler. Anadolu kültüründe ‘‘al karası’’ olarak karşılık bulan bu inanç Adaklı ilçe ve köylerinde farklı isimlendirilse de sonuçları ve söylemleriyle aynı doğrultudadır. Al karasından korkan kadınlar bu dönemde özellikle çocuklarını yalnız bırakmazlar ve kendileri de yalnız kalmamaya çalışırlar. Yastıklara iğneler tutuşturulur, boyunlara muskalar takılır ve bol bol dualar edilir. Kırklanma döneminde dikkat edilecek hususların başında karanlıkta kalmamak, yalnız yıkanmamak ve bebeği yıkarken dikkat etmek sıralanmaktadır. Bebeği kundaklarken dikkatle kundaklamak, dualarla uyutmak da bu dönemde yapılan uygulamalardandır.⁶⁴

Yöre genelinde kırkinci günün sonunda lohusa kadın ve bebeği ile kıyafetleri yıkanıp ve paklanır bu uygulama ile al karasının artık ne anneye ne de bebeğine bulaşmayacağı inancı vardır. Lohusalık döneminin kırk gün olarak kabul edilmesinde Şafii ve Hanefi mezheplerinin de etkisi söz konusudur.⁶⁵ Kırk çıkarma olarak isim yapmış bu uygulama aile büyüklerinden tecrübeli birinin yapması gereken bir eylem olarak günümüzde varlığını devam ettirmektedir. Anne ve bebeğin artık rahatlıkla gezmesi ve gezdirilmesine müsaade edilir. Lohusa bayanın akşam aynaya bakması hoş karşılanmaz ve kötüye yorulur. Doğum yapan bayan üç gün üç gece yalnız bırakılmaz. Cin, peri, kavus vb. şeylerin yeni doğum yapan kadına zarar vereceği inancı vardır. kırk gün dışarıya ekmek ve ateş verilmez.⁶⁶

Çocuğun gelişim evresine girmesiyle beraber fiziki değişimler zamanla kendini göstermektedir. Fiziki değişimler sancılı ve ağırlı süreçlerin oluşmasına neden olmaktadır. Aileler çocuktaki bu değişimin acısını en aza indirmek için bazı ritüeller uygulamaktadırlar. Ritüellerin en belirginini dişlerin çıkmasıyla başlayan döneme denk gelir. İlk dişin çıkması aileler tarafından sevinçle karşılanır. Aile içi sevinç dışa yansıtılarak kutlanır. Aile komşu ve akrabaları davet ederek küçük bir kutlama şeklinde

⁶⁴ Fatma Almalı, 1965 Adaklı doğumlu, İlkokul mezunu.

⁶⁵ Ali Bardakoğlu, ‘‘Temizlik’’, İlmihal I İman ve İbadetler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 214.

⁶⁶ Nazime Kalkın, 1968, Adaklı doğumlu, Tahsili yok.

nohut, buğday, mısır kaynatılarak davetlilere ikram edilir. Hedik kaynatma olarak isimlendirilen bu uygulama sonucunda davet edilen aileler tabakların içine, çocuğun yastığının altına para koymaktadırlar. Bu paralar ile çocuğa kıyafetler alınmakta, yeni kıyafetlerin çocuğun gelişimindeki sancılı süreci hafifleteceği ve dişlerinin en kısa zamanda en güzel şekilde çıkacağına inanılır. Dişleri geç çıkan çocukların dişlerinin çok geç döküleceğine inanılır.⁶⁷

Bebeğin gelişimi devam ederken ortaya çıkan olumsuz durumlar sonrasında halk arasında başvurulmuş bazı inanış ve uygulamalar mevcuttur. Konuşma zorluğu yaşayan bebeklerde ilk başvurulmuş uygulama etrafta namı duyulmuş hocalara okutma, üfletme, muska yaptırma geleneğidir. Hocaların okuduğu ve yazdıklarıyla konuşmanın düzeleceği inancı hakimdir. Konuşmama veya kekeleme devam ederse Karababa, Hıdır baba, Selim efendi vb. türbeler başta olmak üzere etraftaki türbeler ziyaret edilir gezilen türbelerden toprak yedirilerek ve su içirilerek çocuğun düzeleceğine inanılır. Konuşma zorluğu çeken çocuklardaki bir diğer uygulama şu şekildedir. Ezan vaktinde ezan okunan caminin kilidi⁶⁸ çocuğun diline değdirilirse konuşacağına inanılır.⁶⁹ (Bkz. EK-4) Altını ıslatan, anormal bir şekilde ağlayan çocuklar, yaramazlıkta sınır tanımayan çocukların uslanmasında da aynı sürecin işlediği görülmektedir. Çocuklarda gözle görülen problemlerde ziyaret ve muska uygulamalarının işe yaramaması durumunda insanlar tıbbi destek almaya yönelmektedirler. Çocukta oluşan istenmedik durumların annenin doğum öncesi döneminden kaynaklandığına inananlarda bulunmaktadır. Özellikle aşırma dönemindeki isteklerin yerine getirilmemesi bunda ilk faktör olarak göze çarpmaktadır. İnsanlar bu gibi aksi durumlarda aşırma inançlarının etkin olduğunu kabul etmekte ve dile getirmektedirler.

İlçe ve köylerde dikkat çeken hususlardan bazıları da şu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yörede genç yaşta baba olan bireyler çocuklarını ebeveynleri yanında özellikle babalarının yanında kucaklamazlar. Evlatlarına kendi babasının yanında seslenmez, isimleriyle çağırılmaz, çocuklar babalarının yanına veya kucağına gelmek istediklerinde etraftakiler tarafından uyarılırlar veya uzaklaştırılırlar.⁷⁰

⁶⁷ Saime Durumlu, 1955 Sevkâr doğumlu, Tahsili yok.

⁶⁸ Kıyasettin Koçoğlu, 21.yüzyıl Türkiye'sinde Hurafeler, Ankara 2009, s. 30.

⁶⁹ Ferya Durumlu, 1987 Sevkâr doğumlu, Lise mezunu.

⁷⁰ Mehmet Çadırcı, 1955 Adaklı doğumlu, Okur-yazar.

1.3. Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamaların Değerlendirilmesi

Varlık sahasına çıkmaya çalışan insanın ilk geçmesi gereken basamak doğumdur. Doğum uygulama ve inanışları, zaman içerisinde belirli geleneksel ritüelleri kazandırarak gelmiştir. İnsanoğlu kendini koruma altına alma, zayıflığını gidermek için kutsal kabul ettiği ve inandığı şeyleri yapmaya başlar. Doğum, değer taşıyan motiflerin doğduğu süreçlerin başlangıcını temsil eder. İnsanoğlu başlangıçtan günümüze farklı ırk ve kültürde heyecanlarını, ümitlerini, eğlencelerini, zaferlerini, korkularını, çaresizliklerini, başlangıçlarını ve sonlarını kutsamış ve gelenekselleştirmiştir.⁷¹ İnsan zihni yaşananları kaydetmiş ve yeri geldiğinde dile getirmişlerdir. Yaşadıklarını, gördüklerini, tecrübelerini sadece kendi dönemleriyle sınırlı bırakmamış sonraki kuşaklara da aktarmışlardır. Dile getirilen bu yaşanmışlıklar kendi dönemlerinde kabul görmüş ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Şifahi aktarılan bilgiler zamanla kaleme alınmış ve ortaya kültürel ve dini değerlerin bütünleştiği toplumsal inanışlar çıkmıştır. Yaptığımız çalışma sonunda Adaklı ilçesinde doğum inanışlarını belirlemeye çalıştık şimdi de bu inanışları dinler tarihi açısından değerlendireceğiz.

Kültürel alt yapısıyla tarihe yön veren medeniyetlerin başında gelen Türk toplumunun zengin mirasına bakarak bu yolculuğa çıkacağız. Doğum yapamayan kadınların bu hastalık ve illetli durumdan kurtulmak için başvurdukları yöntemler ilk olarak dikkat çekmektedir. Çocuk sahibi olmak isteyen analar, ata mezarlarını, evliya türbelerini ziyaret edip onlara adak adar, dilek diler ve kendilerinden himmet beklerdi. Kurban sunarak çocuk dilemek ve beklemek eski Türkler arasında yaygın bir inançtı.⁷² Türklerin Müslüman olmadan önce uyguladıkları bu yöntem günümüzde de varlığını korumakla beraber ilçede özellikle alevi insanların ‘‘Heser baba, Kara baba, Hazır baba’’ vb. yörede kutsal kabul ettikleri yerlerde devam etmektedir. Tarihi seyir içinde farklı kültürlerin de kutsal güce yakarışlarının temelinde ‘‘kurban kesme, adak adama’’ mevcuttur. Doğu kültürünün en köklü örneklerinden olan Hint ve Çin kültüründen tutun da Afrika da ki en ilkel kabilelere kadar hemen her kültür saygı ve korkularını kutsala sarılarak çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Kutsal kabul edilen değerlere kan sunma ortak öğelerin başında gelmektedir.⁷³ Kısırlıktan kurtulma için başvuru kurban kesme tarihi bir çözüm yöntemi olarak varlığını günümüzde de sürdürmektedir. Çocuğu olmayan ailelerin özellikle Heser baba, Şeker baba ve Karababa da kurban

⁷¹ Sedat Veyis Örnek, a.g.e, s. 132.

⁷² Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu’da Eski Türk inancını izleri, Ankara 2010. s. 243.

⁷³ Ahmet Güç, Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban, İstanbul 2003, s. 279.

kestikleri ve adak adadıkları dile getirilmektedir. (Bkz. EK-5) bu uygulama eski Türk inancı içerisinde kabul gören yer sahibine dua etmek ve yine bu amaçla iduk kurbanı kesmek kapsamında değerlendirilebilir.⁷⁴ Göktürk kitabelerinde de yer alan Iduk, ıtık, ızık ıyık v.b isimlerle telaffuz edilse de amaç aynıdır.⁷⁵ Kırgız-Kazak kadınları çocuk sahibi olmak için kutlu pınarlarda geceleyip orada koyun kurbanı kesmektedirler.⁷⁶ Kutsal güçlerin varlığıyla beklentilerin gerçekleşme olasılığı düşünülerek yapılan bu eylemler Orta Asya kökenli eski Türk inancı ekseninde değerlendirilebilir.⁷⁷ Bir diğer kısırlığı giderme uygulaması da dua ile isteğine ulaşmadır. İlçede kadın olsun erkek olsun fark etmeksizin her evli birey çocuk sahibi olmak için dua eder. Dualarında yüce yaratıcıdan hayırlı evlat dilerler. Eski Türk inancı içerisinde Oğuz beyleri dua ile göğesini açıp yüz tutarak çocuk isteme söz konusudur.⁷⁸ Kısır kadının çocuk sahibi olmak için başvuru kaynaklarından bir diğerini muska oluşturmaktadır. Günümüzde de uygulanan muska ile çocuk sahibi olma yönteminin tarihsel bir arka plana sahip olduğunu unutmamamız gerekir. ” Türk topluluklarında her türlü kötülükten korunmak amacıyla muska kullanmak adeti yaygın bir gelenektir.”⁷⁹ İfadesi bu arka planı bize göstermektedir. Muska uygulaması aynı zamanda pek çok arkaik toplumda, hatta ilk dönem Hristiyanları arasında da yaygın bir inançtı.⁸⁰ Muska ile ilgili olarak arkeolojik kazılarda Budist ve Maniheizm Türklerde bu geleneğine rastlanmıştır. Ayrıca Yakut Türklerinde çocuğu olmayan kadınların şamanlara başvurması ve şamanlar tarafından efsunlanması da buna örnek gösterilebilir.⁸¹ Anadolu coğrafyasının tamamına yakınında görülen hocalara başvurma, muska yazdırma, okuyup üfleme tarihten gelen köklü bir geçmişe sahiptir.⁸² İlçede hastalıklarına tıbbi tedavi ile çare bulamayanlar, özellikle kısır, lahosa vb. hastalar Hocalara, Seydalara, Şeyhlere sıkça başvurur. Hocalara okutma geleneği Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi ilçe genelinde aktifliğini devam ettirmektedir. Eski Türk dininin kalıcı izlerinden olan bu durum Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte İslami motiflere bürünmüştür. Manas destanında dile getirilen kısırlık durumlarından kurtulma çareleri günümüz insanının

⁷⁴ Harun Güngör, Türk Bodun Bilimi Araştırmaları, İstanbul 2008, s. 194.

⁷⁵ Ahmet Güç, a.g.e s. 129.

⁷⁶ Ünver Günay-Harun Güngör, Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi, İstanbul 2007, s. 102.

⁷⁷ Ali Selçuk, Tahtacılar, İstanbul 2004, s. 118.

⁷⁸ Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu’da Eski Türk inancını izleri, Ankara 2010. s. 243.

⁷⁹ Ali Selçuk, a.g.e., s. 155

⁸⁰ Pertev Naili Boratav, a.g.e., s. 176.

⁸¹ Abdulkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1995, s. 167.

⁸² Abdulkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976, s. 207.

geçmişten gelen sıkı sıkıya bağlılığını göstermektedir. Manas destanında ki çözümlerin günümüzde de uyguladığını göstermektedir ki Yakup Han'ın, eşine sitemli bir halde dile getirdiği “ mezarları ziyaret etmediğinden, elmalı yerlere yuvarlanmadığından, kutlu pınarların yanlarından geçmediğinden” sözleri bu yerlerin ziyaret edilmesi, kutlu pınarlardan içilmesi ile kısırlığın ortadan kalkacağı inancı hakimdir. Yörede, türbe, yatır gibi kutsal yerlerin suyunun içilmesi, bu kutsal mekanlarda uyuması da buna örnek verilebilir. Yakup Han'ın, geçmişten akarak günümüze ulaşan bu değerleri binlerce yıl önce söylemiş olması toplumsal değerlerin değişmeden aktarıldığını göstermektedir. Bu değerler orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına değişmeden gelmiş ve hala varlıklarını devam ettiren değerlerdir. İlçede kısır kadınların sıkla başvurduğu yollardan biri olan yatır, türbe ve ziyaretlere gidilmesi, ziyaret yerinde uyuması, ziyaret yerindeki bez parçalarının koparılması vb. işlemler yörede çokça başvurulan yöntemlerdir. Bu yöntemlere başvurular Yakup Han'ın işaret ettiği ve sitem dolu sözlerle ifade ettiği noktanın göz ardı edilmediğini göstermektedir. Buradan yola çıkarak “ öyle anlaşılmaktadır ki, çocuk sahibi olmak arzusu ile kutsal yerlerin, ağaçların ve mezarların ziyaret edilmesi inanç ve adeti, geleneksel Türk dini dönemine uzanmakta ve oradan adak ve ziyaret inançları şeklinde Müslümanlaşmak suretiyle onlar, İslami dönemde varlığını sürdürmüş ve günümüze uzanmış görünmektedirler”.⁸³ Kısır kadın ve eşi ile ilgili olarak yörede öne çıkan inanışlardan biri de hor görülme, saygı gösterilmeme durumudur. Ocağı kör, zürriyetsiz gibi ağır ifadelerle kısır bireylerin aşağılandığı durumdur. Bu tavrın arka planında tarihi bir gerçekle karşılaşmaktayız. Eski Türklerde bir ailenin çocuğunun olmaması büyük talihsizlik olarak kabul edilmiştir, bu anlayışa paralel olarak çocuğu olmayanlara saygı gösterilmemiş bazı ayrımlar yapılmıştır. Çocuğu olan ve olmayanları ayrı otağlarda konaklatan Bayındır beyin tavrı buna örnek verilebilir. Oğuz beyi Bayındır beyin çocuğu olmayan Dirse Han'ı ak otağda değil de kara otağda ağırlaması tarihi kayıtlarda yer bulmuştur.⁸⁴ Hamilelik süreciyle ilgili tavsiyelerden biri olarak karşımıza çıkan ziyaret yerlerinde davranışlarına dikkat etme gelmektedir. Hamileliğin son döneminde ziyaret, türbe ve yatır yerinde vücuduna temas ettiği takdirde çocuğunun vücudunda oluşan ziyaret beni ile ilgili inanışlardır. Özellikle büyükler ve tecrübeli bayanlar tarafından tavsiye edilen

⁸³ Ünver Günay-Harun Güngör, a.g.e., s. 102.

⁸⁴ Abdulkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler. C. II, Ankara 1998, s. 241.

bu inancın atalar kültü ve yer-sub'lara ait inançların devamı niteliğinde olduğunu söylenebilir.⁸⁵

Adaklı ilçesi genelinde bebeğin doğumundan sonraki ilk eylem göbeğin kesilmesi ve göbek bağıyla beraber plasentası (eşi-arkadaşı)nın gömülmesidir. Eski Türk adetlerinde de görülen bu uygulama belli ritüeller sonrasında yapılmaktadır. Göbek bağı ile ilgili uygulamalar Kazak, Kırgız ve Yakut Türklerinde çocuk dünyaya geldiğinde ziyafet eşliğinde yerine getirilmektedir. Ebe bu ziyafet için buğday unundan bir yemek yapmakta, kadınlar yemek yedikten sonra çocuğun eşini(göbek bağını) gömmektedirler.⁸⁶ Göbek bağı kesilirken kullanılan demir materyallerle ilgili bazı geleneksel inançlar söz konusudur. Demirin koruyuculuğunda istifade etme, himayeci ruh olduğu kabul edilen Umay'ı memnun etme bu inançların başında gelmektedir.⁸⁷ Yörede çocuğun eşi olarak kabul edilen plasentaya ait inançlarda tarihi serüvene sahiptir. Orta Asya Türk geleneği içiresinde saygı gösterilen ve gömülen kutsal bir parça olarak kabul edilmiştir. Yine aynı inanç içerisinde eş gömülürken yanına yemek bırakılması plasentanın canlı bir varlık olarak kabul gördüğünü göstermektedir.⁸⁸ İlçe de doğum sürecinde bebekle eşlik ettiği kabul edilen ve kaderlerinin aynı olduğu düşünülen plesenta, eş (heval)in akıbeti durumudur. Geleneksel Türk toplumundaki uygulamalarla aynılık arz eder. Türk kültüründe plesenta akarsuya atılır, beze sarılır, gömülür.⁸⁹ Doğumdan sonraki zaman diliminde özellikle hayvanların yememesi için ve kokusunu almamaları için bir beze sarılarak gömülür. Orta Asya halklarıyla tarihi kültürel bağların bulunması da göstermektedir ki zaman ve zeminler değişse de kültürel öğeler özlerini korumayı başarmaktadırlar.

Adaklı ilçesi ve çevresinde doğumdan sonraki süreçte etkin olan inançların başında gelen 'kamus, kavus, cin çarpması' olarak isimlendirilen Anadolu kültüründe 'al bastı, al karası'' olarak bilinen durumdur. Kadın ve çocuğu bu duruma yakalanmamak için korunma yollarına başvurumaktadırlar. Anadolu coğrafyasında birbirine yakın nedenlerle varlığını devam ettiren albastı, al karası ve karabasan Adaklı ilçesinde de aynı nedenlerle açıklanmakta ve korunma yöntemlerine başvurulmaktadır. Türk topluluklarının tamamına yakınında görülen bu durum Gagauzlarda dev şeklinde

⁸⁵ Rifat Araz, Harputta, Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Ankara 1991, s. 92.

⁸⁶ Ali Selçuk age s. 158.

⁸⁷ Rifat Araz, a.g.e s. 98.

⁸⁸ Ali Selçuk, a.g.e s.158.

⁸⁹ Orhan Türkdogan, "Doğu Anadolu'da Ana-Çocuk Bakımı İle İlgili Kültür Kalıpları", II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri, Ankara 1982, s. 42.

kötü ruh, lohusa kadınlara zara veren, onları öldüren olarak tasvir edilmiştir. Kötü ruhlu devden korunmak için doğumdan önceki üç gün boyunca lohusa kadına rakı verildiği, lohusa kadının kapısında yanan ateşin olduğu bilinmektedir. Ateşin kötü ruhları kovduğu ve lohusa kadının albastının olumsuz etkisinden arındığına inanılmaktadır. Aynı şekilde lohusa kadının kötü ruhlu devden korunma araçları olarak makas,⁹⁰ iğne, çuvaldız ve oda içerisinde süpürge bulundurmaktadır. Bu nesnelerle beraber kırk gün yanan mumda karşımıza çıkmaktadır. Albastı, al karası eski Türk inancı içerisinde kudretli bir varlık olarak kabul edilmiş ve bu kudretli varlığın oluşturduğu hastalık, ölüm gibi zararlı durumlardan ancak kamlar aracılığıyla kurtulabildiği ifade edilmiştir.⁹¹ İlçede eski Türk inançlarına paralellik arz eden durumlardan biri de yastığın altına makas, iğne ve delici demir nesneler koyma gelenedir.

Doğum sonrası dönemin kritik bir süreç olması hasebiyle bu dönemde doğum yapan kadın sağlığına dikkat etmek zorundadır. Özellikle bu dönemde kırk laneti ve olgunluğu⁹² temsil eden bir inanış olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel Türk inançları içerisinde "lohusanın mezarı kırk gün açık olur" ifadesi de bunu desteklemektedir. Bunun içindir ki yörede kadın doğum sonrası dönemde zor işlerden uzak tutulur, hayatın içine tam katılmasına müsaade edilmez, yemek yaptırılmaz, elbise yıkatılmaz. Kadın ve çocuk sağlığı ön plandadır. Kadın evden çıkmamaya özen gösterir, ev işlerini kaynanası, varsa eltisi veya annesi yapmaktadır. Komşularının payı azımsanmayacak kadar fazla olduğu durumlarda olmaktadır. Doğum esnası ve sonrasındaki inanışlara baktığımız zaman karşımıza bir diğer uygulama olarak lohusa şerbeti çıkmaktadır. Yeni doğum yapan kadınlara lohusa şerbeti içirilir, lohusa şerbeti eski Türk gelenek ve göreneklerinde önemli bir yere sahiptir. Bu inanış doğum yapan anneyi kutlamak, aileye gözün aydın olsun demek için annesinin sütünün bol bereketli olması, bebeğin ağız tadıyla büyüüp gelişmesi için lohusa şerbeti hazırlanır.⁹³

İlçede doğum sonrası inanışlarından bir diğeri olarak bebeğin kırkı çıkmadan evden çıkarılmamasıdır. Doğumu takip eden kırk günlük süre hem anne hem çocuk için önemlidir. Annenin ve çocuğun bu süre içerisinde hastalanmamaları, kırk basmağa uğramamaları için dışarı çıkarılmamaları⁹⁴ Anadolu altyapılı bir uygulamadır. Çocuk ve annesi gerekli görülmediği sürece evden çıkarılmazlar. Kırk inancının tarihi seyrine

⁹⁰ Harun Güngör, a.g.e s. 190, 201.

⁹¹ Rifat Araz, a.g.e s. 31.

⁹² Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 93.

⁹³ Yahya Özdoğan- Nermin Işık, Geleneksel Türk Mutfağında Şerbet, İstanbul 2007, s. 12.

⁹⁴ Sedat Veyis Örnek, a.g.e., s. 146

baktığımız takdirde birçok dinde farklı uygulamalarda kullanıldığını görmekteyiz. Özellikle doğum ve ölüm ile ilgili kırk inanışlarında çokça uygulama söz konusudur. Dini ve din dışı birçok husus da kırk sayısına (kırk gün ve saire) ve kırklar grubuna adım başında rastlıyoruz. Doğum, evlenme ve ölümden sonraki kırk gün, buhranlı dönemlerdir. 7 teşrini sani ile 5 kanunu sani arasındaki kırk gün zarfında fena ruhlar çok faal bulunurlar. Haramiler, cadılar, cinler, periler kırk kişilik çeteler halinde dolaşır.⁹⁵ Gerek Hristiyan gerek Müslüman dini motiflerinde kırk sayısına çokça rastlanır. Hristiyanlarda perhizin kırk gün olması, Müslüman dervişlerde çilenin kırk gün olması buna örnek verilebilir. Eski Türk kaynaklarından Dede korkut hikayelerinde kırk motifinin çokça kullanıldığı ve kırk sayısına özel bir önem verildiği anlaşılmaktadır.⁹⁶

Doğum sonrası yöre halkının uygulamalardan biri de doğum yapılan evden ateş verilmemesidir. Bu uygulama eski Türk geleneğinde ‘’ocağın tütmesi’’ sözüne paralel bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer evden ateş verilirse hem çocuk için hem de anne için bu durum iyi olmayan sonuçların ortaya çıkacağı anlamına gelir. Ailenin soyunun sona ereceği inancıyla⁹⁷ aynı doğrultuda olan bu uygulama eski Türk inancından esintiler taşımaktadır.

Yörede lohusa kadının kanamasına bağlı olarak kirli kabul edilmesi,⁹⁸ tabu yani pis sayılması⁹⁹ bu dönemin en göze çarpan inançlarından biridir. Ortaçağ İslam coğrafyasında da buna benzer inançların olduğunu görmekteyiz.¹⁰⁰ İlçede lohusa kadının kirli kabul edilmesinden söz edilmemekle beraber yaptıklarının yenilmesine pek sıcak bakılmamaktadır. Temelde bu inanca paralellik arz ettiği görülmektedir. Doğum sonrası dönem anne olan kadın riskli hastalıklara yakalanma hatta ölüme varan sonuçlara gebe. Lohusa kanamaların oluşturduğu bu riskler belirli geleneksel yöntemlerle en aza indirgenmeye çalışılmaktadır. İlçede soğan, ısırgan otu, bele yakı yapıştırma şeklinde görülen uygulamalar geleneksel Türk uygulamalarından ‘’üzerlik otu’’ kapsamında değerlendirilebilir. Üzerlik otu birçok hastalıkta olduğu gibi lohusa dönemlerinde de kullanılmaktadır.

⁹⁵ F.R.Hasluck, Bektaşilik Tetkikleri, Ankara 2000, s. 87.

⁹⁶ Abdulkadir İnan, a.g.e., s. 242.

⁹⁷ Ali Selçuk, a.g.e., s. 272.

⁹⁸ Orhan Türkdoğan, a.g.m., ‘’Doğu Anadolu’da Ana-çocuk bakımı ile ilgili kültür kalıpları’’, Aile Yazıları 2, Ankara, 1991, s. 224.

⁹⁹ Sedat Veyis Örnek, a.g.e., s. 146

¹⁰⁰ Ali Mazaheri, Ortaçağda Müslüman Yaşayışları, İstanbul 1972, s. 49.

Yöre halkının doğum sonrası süreçte çekindiği ve bazı önlemler aldığı inançlardan biri de al bastı, al karası ile ilgili durumlardır. Yöre halkı albastı-kamus-cin v.b şekillerde isimlendirilen kötü ruhlu varlıkların, korunmaya muhtaç anne ve çocuğu için bir tehdit oluşturmaları ve bu tehdidin bertaraf edilmesi için geleneksel yöntemlerin kullanılarak anne ve çocuğunu korunmaya çalışır. Al basması ya da kırk basması inancı lohusa kadın ve yeni doğan bebeği etkileyen cin, peri ve şeytan olduğu düşünülen ruhun varlığına olan inançtır.¹⁰¹ İlçede kamus-kavus şeklinde isim bulan albastı inancı ve korunma yollarının benzerliği göstermektedir ki toplumsal etkilenme söz konusudur. Türk kültüründeki yastığa iğne, makas v.b metal nesnelerin iliştilmesi aynı kökten etkilenmenin bir ifadesidir. Periyi yakalayanın artık olumsuz etkilerden korunduğu, perinin ne kendisine ne de ailesinden herhangi birine zarar vermeyeceği inancı hakimdir. Bu inanca paralel olarak Türk al karasına iğne batırmanın özgürlüğü karşısında artık o aileye ilişmeyeceği sözü vermesi bu ekseninde değerlendirilebilir.¹⁰²

İlçede doğum sonrası dönemde sıkça rastladığımız inançlardan biri olan nazar ile ilgili halk inanışlarını değerlendirerek çalışmamıza devam ediyoruz. Özellikle peygamberimizin ‘‘göz(nazar) haktır. Hadisinde işaret ettiği bakışların etkisi ve bu etkilerden korunma gayreti ve çabası toplumda bazı tezahürlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aynı zamanda Orta Asya kökenli birçok nazardan korunma yöntemi günümüz Türkiye’inde varlığını devam ettirmektedir. Günümüzde birçok psikolog ve doktor, toplum içinde bazı kişilerin diğer kişilere üstün manevi güçleri olduğundan bahseder.¹⁰³ Bu manevi güç bireyleri çoğu zaman olumsuz etkilere maruz bırakmaktadır. Orta Asya şamanlığında görülen albastıdan korunma, kutsal kabul edilen ağaçlara çaput bağlama, mavi boncuk takma, bebeği yabancılara göstermeme vb. durumlar ilçede gözlemlenen davranışlara benzemektedir. İlçede doğum sonrası dönemde bebek dışarı çıkarılmaması, kem gözlerden korunmaya çalışılması nazarla ilgilidir. Yine aynı şekilde Hocaya gidilmesi, mavi boncuk, muska takılması v.b geleneksel yöntemlerle nazardan sakınma ile alakalı inançlardır. Özellikle mavi boncuğun seçilmesinin eski Türk inancıyla bağdaştırılması mümkündür. Eski Türk destanlarında ‘‘gök’’ mavi ile sıfatlandırılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır ki bu da düşüncemizi destekler mahiyettedir. Yeni doğan bebeklerin korunmasında kullanılan yöntemlerden biri de

¹⁰¹ M. Elçioğlu Meriç, ‘‘Halk Tababetinin Çocuklara Yönelik Uygulamaları’’, I. Halk Bilim Sempozyumu, Eskişehir 2004, s. 133-141.

¹⁰² Sedat Veyis Örnek, a.g.e., s. 144.

¹⁰³ Rıfat Araz, a.g.e., s. 170.

koltuk altlarına, boyunlarına ve omuzlarına muska asma durumudur ki bu uygulama ‘‘saçı’’ ile aynı işlevi görmektedir.¹⁰⁴ Yapılan bu işlemlerin tamamında amaç çocuğun uğursuzluk, nazar v.b durumlardan korunmasıdır. Doğumla ilgili ilçe genelinde yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan bilgiler ışığında değerlendirme yapacak olursak şöyle bir yorum yapılabilir. Geleneksel yöntemler bir tür psikolojik rahatlama etkisine sahiptir. Bu psikolojik rahatlamaı kadınların daha etkin olduğu doğum sürecinde çokça görmek mümkündür. Anadolu kültür yapısından izler fark edilmekle beraber ilçenin kendine has özellikleri de bulunmaktadır. Tarihi süreç içerisinde birçok kültürün yaşandığı ilçede her kültür kendi izini bırakmıştır. Adaklı ilçesi kültürel birikimleri kendi bünyesinde harmanlayarak bu günlere gelmiştir. Yaptığımız bu çalışma gelenek, görenek, toplumsal değer ve inanışların gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir yazılı kaynak olacaktır. Şifahi aktarımların silinip gitmesi kaçınılmazdır. Yaptığımız çalışma kültürel aktarımın kalıcı hale gelmesinde etkin bir rol oynayacağı kanaatindeyiz.

1.4. Sünnet İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

İslam coğrafyasının bütün bölgelerinde uygulanan geleneksel yöntemlerden biri de sünnettir. Sünnet, her Müslüman erkeğin belli bir dönemde yapması gereken, yapılmadığında toplumsal kabul görmeyen bedeni bir uygulamadır. Aileler, sünneti çocuklarının belli bir yaşı, özellikle ergenlik yaşını geçmeden önce yapılması gereken bir dini vecibe olarak görürler.¹⁰⁵ Adaklı ilçesi genelinde aileler, sünneti dini bir zorunluluk olarak telakki ederek buna uygun olan uygulamayı yerine getirmektedirler. Bu başlıkta Adaklı ilçesi ve çevresindeki sünnetle ilgili ortaya konulduktan sonra bunlar dinler tarihi açısından değerlendirilecektir.

1.4.1. Sünnetle İlgili Halk İnanış ve Uygulamaları

Kelime anlamı, ‘‘iyi iş, iyi tabiat’’ olan sünnet, terim anlam olarak Hz. Muhammed’in (a.s) işleri, tasvipleri ve uygulamalarıdır. Burada söz konusu olan sünnet Hz. Muhammed’den çok önce uygulanan ‘‘hitan’’¹⁰⁶ kelimesiyle ifade edilen erkeklik organının bir kısmının kesilmesi ile ilgili uygulamadır. Sünnet olma durumu sadece İslam’ı kabul eden toplumlar için geçerli bir durum değildir. Tarih sahnesinde çok önce

¹⁰⁴ Rıfat araz , a.g.e, s. 143.

¹⁰⁵ Salime Leyla Gürkan, ‘‘Sünnet’’, C. 38, T.D.V.İ.A., İstanbul 2010, s. 155-157.

¹⁰⁶ Nebi Bozkurt, ‘‘Sünnet’’, C.38, T.D.V.İ.A., İstanbul 2010, s. 157-159.

örnekleri görülen bir durumdur. Yörede dini görevlerden biri olarak kabul gören uygulamadır. Sünnet olma Müslüman olmayı ifade eder. Özellikle çocukluk döneminde sünnet olmayan veya olmaktan korkan çocuklara kullanılan ifadelerin başında gelen ” sünnetsiz gavur” ifadesi buna örnek teşkil etmektedir. Aileler çocuklarını sünnete hazırlarken bu ifadeyi telkinlerinde ve nasihatlerinde çokça kullanırlar. Sünnet Müslümanlığa geçiş olarak kabul edildiği gibi erkekliğe geçişi de temsil eder. Sünnet olmaktan korkan çocukları teşvik amaçlı kullanılan ifadelerde bu durum çokça ifade edilir.¹⁰⁷

Adaklı ilçesi ve köylerinde erkek çocuk sahibi olan aileler, dini bir vecibe olarak çocuklarının sünnet edilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Erkek çocukların anne, baba ve aile büyükleri kendi aralarında istişare ederek çocukların sünnet ettirilecekleri tarihe karar verir.¹⁰⁸ Yörede erkek çocuklar 8-12 yaş aralığına geldiklerinde sünnet ettirilmektedirler. Daha erken yaşlarda sünnet ettirmelerde söz konusudur. Sünnet etme zamanı kararlaştırılırken acil bir sağlık sorunu yoksa bu dönem ağırlıklı olarak tüm aile bireylerinin bir arada olacağı yaz dönemlerine denk getirilmeye çalışılır. Ailede birden fazla erkek çocuk varsa küçüğün yaşına pek dikkat edilmez. Büyük çocuğun yaşı sünnet etme kararında etkilidir. Sünnet yapılacak yerde bazen birden fazla aile aynı anda çocuklarını sünnet ettirdiği de çok rastlanan durumlardan biridir. Uygulama boyutunda sünneti yapacak ” sünnetçi” olarak bilinen her hangi bir tıbbi eğitime sahip olmayan fakat yıllardır bu işle ün yapmış kişilere ulaşılır. Bu sünnetçilerle uygun zaman için gün belirlenir. Yörede ağırlıklı olarak sünnet işiyle sünnetçi ilgilenir. Nadir de olsa sünnet işlemi hastanede doktor tarafından yapılmaktadır. Sünnet tarihi netleştikten ve sünnetçi ile görüşüldükten sonra çocuk sayısına göre kirve olarak seçilecekler, davet edilecekler, yapılacak yemekler ve ikramlar kararlaştırılır.¹⁰⁹ Sünnet edilecek çocuk sayısı arttıkça çoğu zaman kirve sayısı da artmaktadır. Kirve olarak saygın, ahlaklı, güvenilir, dinine düşkün, ailenin şerefine söz getirmeyecek, aileyi her şart ve durumda savunacak bireyler seçilir ve bu kirve olan kişi artık aileden biridir. Kirve olan aileler her kuşakta kirve olarak kabul edilir. Alevi köylerde kirve olan çocuklar evlendirilmez, onların kardeş olduğuna yorulur.¹¹⁰ Kirveler, düğün, cenaze, doğum vb. her olay ve durumu kendi olay ve durumuymuş gibi kabul ederler ve ellerinden gelen ne varsa ortaya

¹⁰⁷ Yener Dönmez, 1981 Adaklı doğumlu, Lise mezunu.

¹⁰⁸ Naim Anthl, 1986 Adaklı doğumlu, Yüksek okul mezunu.

¹⁰⁹ Mursel Şemin, Aktaşlar 1978 doğumlu, Ortaokul mezunu.

¹¹⁰ Halit Bilici, 1963 Adaklı doğumlu, İlkokul mezunu.

koyarlar. Kirve olarak seçilecek kişiyi genellikle çocuğun babası belirler. Kirve çocuğun düğününde dahi bazı görevler üstlenmektedir. Kirvelik ömür boyu devam eder. Sünni ve alevi karışık köylerde Sünni ve Alevi aileler bir birlerine kirve oldukları da görülmektedir. Kirve seçimi belirlendikten sonra sünnet düğününe davet edilecek ailelere bir hafta, on gün öncesinden haber verilir.¹¹¹

Yörede sünnet ettirilecek çocuklar sünnet düğününün yapılacağı gün düğüne hazırlar gibi hazırlarlar. Maddi durumu iyi olan aileler, çocuklarına sünnet için özel kıyafetler giydirir ve kurban keserler. Davetliler hazır olduktan sonra mevlit okumaya geçilir. Mevlit esnasında bol bol salavat getirilir. Sünnetin kolay geçmesi için dualar edilir. Dua ile mevlit tamamlanarak sünnet işlemine geçilir. Kirve çocuğu kucağına alır, mecliste bulunanlar salavatlar getirir. Sırasıyla tüm çocuklarda aynı işlem uygulanır ve salavatlar getirilir. Bir kişi bazen birden fazla çocuğun kirvesi olabilir.¹¹² Sünnet olan çocuklara iç çamaşırı veya dar kıyafet giydirilmez. Bazı durumlarda ilk üç gün etek giydirildiği de olmaktadır. Sünnet edilen çocuklar kendilerine hazırlanan yataklara yatırılırlar. Sünnet düğününe gelen aileler sırasıyla çocuğu ziyaret eder ve bahşişlerini hediyelerini verirler. Hediyeler para veya çeyrek altın olarak çocuğun yastığına iliştilir. Kirve olan kişi üç gün boyunca evi ziyaret eder. Çocuğa hediyeler götürür. Çocuğun gönlünü almaya çalışır. Bir hafta boyunca sünnet edilen bölgeye pansuman yapılır. Bir hafta sonra çocuklar normal hayatlarına dönerler.¹¹³

1.4.2. Sünnetle İlgili Halk İnanışlarının Değerlendirilmesi

Sünnetin çıkış noktası tam olarak bilinmemekle beraber farklı toplumlar da uzun yıllar süre gelen bir uygulama olduğu bilinmektedir. Sünnet hem farklı ırklarda hem de farklı dinlerde yer bulan bir uygulamadır. Yapılan araştırmalar şunu göstermektedir ki sünnet Mısır, Finike ve Aztek toplumları dahil dünyanın farklı coğrafyalarında ilk dönemlerden beri yapılan bir uygulamadır.¹¹⁴ Afrika ve Avusturalya gibi bölgelerde yaşayan ilkel kabilelerde de dahi sünnete rastlanmıştır. İlkel kabileler de hem kız hem de erkek çocukları ergenliğe geçişte sünnet ettirilmişlerdir. Sünnetin, Yahudilerle dini bir çıkış noktası bulunmaktadır. Yahudiler sünneti ”çocuğun doğumundan sonraki

¹¹¹ Mehmet Erden, 1980 Sevkar doğumlu, Ön lisans mezunu.

¹¹² Abdurrahim Bilici, 1960 Adaklı doğumlu, ilkokul mezunu.

¹¹³ Sait Işık, 1965 Adaklı doğumlu, Lise mezunu.

¹¹⁴ Salih Çinpolat, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’da Sünnetin Yeri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2017, s. 11.

sekizinci günde’’¹¹⁵ bir din alimi tarafından yapılması gereken dini bir kural olarak kabul etmektedirler. Sünnet aynı zaman da Yahudilerde ‘’evliliklerde erkekte bulunması gereken bedeni bir özellik olarak şart koşulur.’’¹¹⁶ Sünnet aynı zamanda topluma kabul şartı olarak da Yahudilikte karşımıza çıkmaktadır. Sünnet olmayan bireylerin toplumdan dışlandığı Tanah’taki şu ifadeyle kendini göstermektedir. “Sünnet edilmemiş her erkek halkının arasından atılacaktır, çünkü antlaşmamı bozmuş demektir.’’¹¹⁷ Yine aynı şekilde Yahudilikte sünnet, mühürlü bir işareti simgelemektedir ve tanrıyla anlaşmanın işaretidir.¹¹⁸

Sünnetin Hristiyanlık sürecine baktığımızda ise karşımıza şunlar çıkmaktadır. İlk havarilerin Yahudi olmasından hareketle sünnetin Hristiyanlığın doğuşundan başlayarak uygulanı geldiği ifade edilmiştir.¹¹⁹ İncil’de ‘’Sekizinci gün çocuğun sünneti için geldiler.¹²⁰ ifadesi ile başka bir ayette geçen ‘’Sekizinci gün, çocuğu sünnet etme zamanı gelince, kendisine İsa adı verildi.’’¹²¹ ifadesi sekiz günlükken sünnet uygulamasının gerçekleştiğini göstermektedir. Hristiyanlıkta sünnetin Pavlus ile başlayan farklı bir süreci de söz konusudur. Pavlus Yahudilikte tanrının ayrıcalık olarak verdiği bu bedeni özelliğin vaftiz ile artık Hristiyanlara geçtiğini kabul etmektedir. Pavlus sonrası Hristiyanlarda sünnet uygulamasının yerini vaftiz almıştır.

İslam dini, sünneti Hz. İbrahim’in uygulamaları doğrultusunda devam ettirmektedir.¹²² Kur’an’da açık bir emir bulunmamakla beraber bazı işaretlerle bu uygulamanın çıkış noktasına vurgular söz konusudur. ‘’İbrahim’in dinine uy’’¹²³ emrinden hareketle bu uygulama İslam’ın içerisinde yer bulmuştur. Bu noktada bazı mezhepler İbrahim’in milletinde sünnet olmak farz olduğuna göre bu ayete dayanarak İslam’da da sünnet olmanın, vacip (farz) olduğu sonucunun çıkarmışlardır. Şafiiler tarafından özellikle vurgulanan bu husus Şafii halkın ağırlıkta olduğu Adaklı ilçesinde de kendini çokça göstermektedir. Adaklı bölgesinin Şafii mezhebine göre amel ediyor olması bu husustaki dini hassasiyetin boyutunu rahat bir şekilde göstermektedir. İslam

¹¹⁵ Baki Adam, ‘’Yahudilik’’, Yaşayan Dünya Dinleri, (Ed. Şinasi Gündüz), İstanbul 2007, s. 242.

¹¹⁶ TORA ve Aftara Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla, Bereşit 1. Kitap, Çev. Moşe Farsi-Diana Yani-Selin Sağla vd., İstanbul 2002Yaratılış, 34:14-17.

¹¹⁷ Bereşit, 17: 14.

¹¹⁸ Bereşit, 17:10-6.

¹¹⁹ Salih Çinpolat, a.g.e., s. 18.

¹²⁰ Bereşit, 16:10-16.

¹²¹ Bereşit, 17:2-9.

¹²² Baki Adam, ‘’Yahudilik’’, a.g.md., s. 242

¹²³ Nahl süresi, 16/123.

dini içerisinde ikinci kaynak konumundaki hadiste sünnete açık bir şekilde vurgu yapılmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v), “Beş şey fitrattandır: Sünnet olmak, etek tıraşı, tırnakların kesilmesi, koltukaltı tıraşı, bıyıkların kısaltılması.¹²⁴” diyerek erkeğin fitratında bu durumun olması gerektiğini vurgulamıştır. İlçe ve genelinin Müslüman ahaliden oluşması bu uygulamanın her erkek tarafından hayata geçirilmesini teşvik etmiş ve kolaylaştırmıştır.

Eski Türk inancı içerisinde pek bilinmeyen u uygulama Türklerin İslam’ı kabulüyle beraber İslam’a geçiş noktasında titizlikle hayata geçirilmiştir. Sünnet tören ve uygulamaları tarihi süreç içerisinde zenginleşerek günümüze kadar ulaşmıştır. Özellikle kirve ve kirvelik müessesesi daha çok Anadolu coğrafyasının ürünüdür. Öyle anlaşılmaktadır ki diğer toplumlarda kirve ve kirvelik karşılık bulamamıştır. Anadolu coğrafyası içerisinde Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri kirveliğe aşırı önem atfetmişleridir.¹²⁵ Doğu Anadolu bölgesi içerisinde yer alan Adaklı bu noktada hassasiyetini en üst noktaya kadar korumaktadır. Sünni ve alevi aileler tarafından toplumsal bağ mekanizması olarak kullanıldığı söylemek yanlış olmayacaktır. Sünnet tören ve uygulamaları, dini bir görev, sosyal bir dayanışma ve kaynaşmaya dönüşmüştür. Adaklı yöresinde yaşayan halk mezhep taassubunun da etkisiyle bu uygulamaya ayrı bir önem vermiştir.

¹²⁴ İbrahim Canan, a.g.e., s. 305.

¹²⁵ Ali Selçuk, a.g.e. s. 166.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ADAKLI İLÇESİ EVLİLİK ÖNCESİ HALK İNANIŞLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yaşamın önemli dönüm noktalarından ikincisi olan evlilik, erkek ve kız açısından sosyalleşmenin başlangıç noktasını teşkil eder. Evlenme noktasında ailelerin dayanışması, birlikteliği, yeni bir yuvanın kurulmasına destekleri oldukça fazladır. Aile toplumsal yapının ana temelini oluşturmaktadır, bu nedenle erkek ve kız için oldukça kritik bir dönemdir. Evlenme aile kurmanın başlangıcı niteliği taşımaktadır, aile evlenmeye evrensel bir özellik kazandırmıştır. Aile toplumun şekillendiği sosyal bir kurumdur. Aileler çocuklarının mutluluğu, nesillerinin devamı ve aile saadeti için en iyi kişiyi bulmak ve huzurlu bir yuva kurmak için çabalarlar. ‘Evlenme olayı, tören, töre, adet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo oluşturmaktadır’¹²⁶. Evlenme farklı kültürel motiflerin sergilendiği, insanların neşe ile kaynaştığı toplumsal bir süreçtir. Evlenme yalnızca sosyal bir olay değildir, aynı zamanda ekonomiyi de hareketlendirmektedir. Evlilik, yeni akrabalık ilişkilerine ve topluma yeni bireylerin kazandırması noktasında lokomotif rolü oynamaktadır.

2.1. Evlenme Çağı-Yaşı

Adaklı ve köylerinde evlenme yaşı erkek ve kızlarda değişmektedir. Geçmiş yıllarda erkeklerin evlenme yaş aralığı 16-18 kızların ise 15-16 iken günümüzde değişen şartlar beraberinde evlenme yaşını daha yukarılara çıkarmıştır. Erkeklerle oranla kızlar daha küçük yaşlarda evlendirilmektedirler. Günümüz de erkeklerde evlenme yaş aralığı genelde 18-22’dir. Kızlarda bu yaş aralığı 18-20 civarındadır. Okuyan kesimde evlenme yaşını daha yukarılarda görmekteyiz. Erkeklerde 27’lere kadar çıkan bu yaş kızlarda 25’lere varmış durumdadır. Adaklı ve köylerinde erkeklerin 19-20 kızların 17-18 yaşına gelmeleri ‘evlenme çağına’ geldikleri artık başlarının bağlanması gerektiği şeklinde yorumlanır.¹²⁷

¹²⁶ Sedat Veyis Örnek, a.g.e., s. 185.

¹²⁷Sebur Tonga, 1975 Bağlar pınarı köyü doğumlu, Ortaokul mezunu.

2.2. Evlilik Çeşitleri

İlçe merkezi ve köylerinde farklı evlilik çeşitlerin bahsetmek mümkündür. Evlilik çeşitlerinde ekonomik, sosyal ve eğitim olanakları belirleyicidir. Aile içi iletişim-iletişimsizlik de evlilik çeşitlerinde belirleyici olmaktadır. Bölge genelinde görülen, görücü, berdel, kız kaçırma, sorarete ve levirate evlilik çeşitlerini ilçe ekseninde ele alacağız.

2.2.1 Görücü Usul Evlilik

Adaklı ilçe merkezi ve köylerinde genel olarak görücü usulle evlilik söz konusudur. Son yıllarda değişimler yaşansa da birçok aile hala görücü usul ile çocuklarını evlendirmektedir. Görücü usul evliliklerde gelin olarak alınacak kız seçiminde bazı kriterler ön plana çıkmaktadır. Bu kriterleri, hamarat olmak, ev işleriyle meşguliyet, güzellik, asalet, ailenin saygınlığı ve kızın ailesinin dini yaşantısı şeklinde sıralamak mümkündür.¹²⁸ Bu sayılan özelliklerle beraber görücü güdülecek kızın bekar ablasının olmamasına dikkat edilir. Bölgede şu uygulama çokça öne çıkmaktadır. Aileler büyük çocuk varken genelde küçükleri evlendirmezler, büyüğün bahtının kapanacağına inanılır, olurda evlendirilecekse küçük çocuk büyüğün izni alındıktan sonra evlendirilir. “Sıra gözetimi¹²⁹” olarak kabul edilen bu uygulama yöremizde varlığını devam ettirmektedir. Sıra gözetimi erkeklere oranla kızlarda katı bir şekilde varlığını devam ettirmektedir.

Köyde yaşayan ve köy hayatını benimseyen gençlerin görücü usul uygulamasını devam ettirdiklerini görmekteyiz. Ancak şehirlere yerleşen veya okuyan gençlerde görücü usul ile evlenmenin git gide azaldığı da bilinen bir gerçektir. Görücü usul evlenmede genellikle tavsiye edilen kızlar ön plana çıkar. Çocuğunu evlendirmek isteyen aileler, görmek istedikleri kız evine habersiz bir şekilde ziyarete giderler. Bu ziyaret esnasında kızın güzelliğini, giyim kuşamını, konuşmasını, misafire yaklaşım tarzını, ev işlerini kontrol ederler. Görücü usulle evlilik kadar olmasa da berdel de(değiş-tokuş) ilçe ve köylerinde hala kullanılan bir evlilik biçimidir. Berdel uygulaması günümüzde halk nazarında doğru kabul edilmeyen ve tercih edilmeyen bir evlilik biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹²⁸ Yusuf Soğanlı, 1965 Çatma oluk köyü doğumlu, Ortaokul mezunu.

¹²⁹ Sedat Veyis Örnek, a.g.e., s.190.

İlçe merkezi ve köylerinde nadiren de olsa kız kaçırma yoluyla evliliklere de rastlanmaktadır. İlçe genelinin Şafii mezhebine mensup olması bunda etkili olmuştur. Bilindiği üzere Şafii mezhebinde veli izni nikahın geçerliliğinde şarttır. Bu da kızların kaçma veya kaçırılmasını etkilemektedir. Sadece Şafii mezhebi ekseninde düşünmek yanlış olur. Sosyal nedenler de kız kaçırma oranını etkilemektedir. Aile itibarı, kan davaları, kırgınlıklar vb nedenler kız kaçırma ile evlilikleri düşürmektedir. Kız kaçırma iki şekilde olmaktadır. Bunlardan birincisi ülkemiz genelinde olduğu gibi kızın kendi isteğiyle kaçması, ikinci olarak da kızın zorla kaçırılmasıdır.¹³⁰ Kız kendi isteğiyle kaçarsa bunda gönül işi ön plana çıkmaktadır bunu da kendi içinde iki kısma ayırmak mümkündür. Ailelerin kız ve erkeğin gönül işinden haberdar olmaması kız ve erkeğin kaçmaya karar verip uygulaması ya da kız ailesinin kızlarını vermek istememesi üzerine kızın kendi isteğiyle kaçması. Zorla kaçırılmalarda kızın yaşı küçükse geri alındığı olmaktadır. Kız kaçırma olayı genellikle şu şekilde gerçekleşmektedir. Kaçırılan kız bölgede saygın bir şahsın evine götürülür ve “dava sağ etme” denen arayı bulma gerçekleşinceye kadar kız ve erkek burada bekletilir. Kaçan kız genelde ailesi tarafından dışlanır, yıllarca konuşulmadığı, iletişimin tamamen kesildiği, bazı ailelerde evlatlıktan reddedildiği de olmaktadır. Erkek tarafının ara bulununcaya kadar köye dönmedikleri de olur. Kız ailesinin rızası alınmaya çalışılır, yörenin ileri gelenleri arayı bulmaya çalışırlar. Kız kaçırma ile evliliklerde erkeğin babası olaylara, konuşmalara çok müdahil olmaz, süreci yöneten, kararları alan ve onaylayan kızın kaçırıldığı evin sahibidir.¹³¹

Adaklı ve köylerinde görülen ancak tasvip edilmeyen bir diğer evlilik çeşidi de ölen erkek veya bayanın, kayın veya baldızla evlendirilmesi şeklinde bir uygulama görmekteyiz. Sararite ve levirate şeklinde isimlendirilen bu uygulama nadiren de olsa geçmiş dönemler de bölge halkı tarafından uygulanmıştır. Ölen kardeşinin çocukların sahipsiz kalmaması ve ailenin mirasının bölünmemesi amaçlanan bu uygulama da erkek ve eşi ölen dul bayanın tercihine bakılmaz. Son yıllarda bu evlilik çeşidine pek rastlanılmamakla birlikte geçmişte örnekleri bulunmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz yörede görülen evlilik çeşitlerinden konumuzla ilgili olan görücü usul ile evlilik detaylı olarak anlatılacaktır. Görücü usul içerisinde yer alan bazı ritüeller yöre insanının ifadeleri ışığında açıklanacak ve tarihi arka planı değerlendirilecektir. Kız bakma,

¹³⁰ İbrahim Yasa, Türkiye’de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili Bazı İdari Meseleleri, Ankara 1962, s. 2.

¹³¹ Beykoz Dolaşan, 1930 Azakpert doğumlu, Okur-Yazar.

beğenme, isteme, söz kesme, nişan, kına gecesi, gelin alma, düğün günü adet ve gelenekleri hakkında bilgiler verilecektir.

2.3. Evlilikle ilgili uygulama ve inanışlar

İlçe geneli ve köylerinde evlilik sürecinde en çok kullanılan gelin bulma yöntemi görücü usuldür. Evlendirilecek erkeğin, aile üyeleri, akraba veya komşularının aracılığı ile daha önceden belirlenmiş tanıdık veya yabancı kızın evini ziyaret ve kontrol etmeleri ile başlayan sürece ‘‘görücü gitme’’ adı verilmektedir. Bölge genelinde ailelerin genellikle bir birini tanıyor olması bu işi daha kolaylaştırmaktadır. Nadiren de olsa tanımama gibi durumlar söz konusu olmaktadır. Bu gibi durumlarda aileyi tanıyan sözü geçen, ilçenin veya köyün ileri gelenlerinin hanımları bu işlere ön ayak olmaktadır.¹³²

2.3.1. Kız Bakma-Beğenme

Erkeklerin evlilik çağına gelmeleri aile fertlerini harekete geçirir. Oğlanın anne ve babası kendi aralarında bu konuyu konuşur, bir hal çaresine bakılması gerektiği belirtilir. Görücü gidilecek aile belirlendikten sonra ev içi istişareler yapılır. Görücü için gidecek hanımlar belirlenir ve genellikle erken saatte kız evine varılır. Hal hatır sorulduktan sonra çevre kontrolü, evin temizliği, konuşma adabı, güzelliği, örtünmesi vb. durumları gözlemlenir. Görücü kadınlar olumlu bir kaniya vardıktan sonra niyetlerini belli eden ifadeler kullanmaya başlarlar. Özellikle evlendirilecek oğlanın annesinin beğenisi burada önemlidir. Kararı veren son merci oğlanın annesidir. Bazı aileler erkek çocuklarını evlendirmede yavaş davrandıkları da olur. Bu gibi durumlarda oğlan agresif davranışlar sergiler, eve gelmemeye başlar, işleri aksatır. Ailesine evlenmek istediğini bu gibi durumlarla ifade eder. Aileler bu durumu fark ettikten sonra özellikle maddi durum ve mevsim şartları elverişli ise gerekli işlemleri yerine getirmeye başlarlar. Şartlar uygun değilse oğlanın abisi ve ablası uygun bir dille bu isteğini biraz ertelemesi istenir.¹³³

Bölge genelinde erkek ve kızların evlenme isteklerini babaya söylemeleri pek rastlanan bir durum değildir. Abla, bacı varsa öncelikle evlenme isteği bunlara açıklanır, aile büyüklerine iletmeleri istenir. Aile büyüklerine erkeğin isteği iletildikten sonra aile kızla veya ailesiyle ilgili endişeleri varsa genelde oğullarına evlenecek başka kız

¹³² Halit Bilici, 1963 Adaklı doğumlu, İlkokul mezunu.

¹³³ Celal Güldamla, 1978 Gökçeli doğumlu, Ortaokul mezunu.

seçmesini isterler. Eskiden kız ve erkeğin birbirlerini sevmesi pek önemsenmezdi. Son yıllarda durumun erkek ve kız lehine döndüğünü söylemek mümkündür. Geçmişe nazaran aileler daha ılımlı davranmakta ve erkelerin isteklerini onaylamaktadırlar. Erkek evlenmek istiyorsa anne babasına evlenmek istediği herhangi bir kız belirtmemişse aile oğullarına yaşına terbiyesine uygun kız aramaya başlarlar. Adaklı ve köylerinde kız görme işlemi, ailelerin kızı beğenmesi sonrası gençlerin birbirlerini görmeleri istenir. Gençler birbirlerini görüp onay verdikten sonra durum aile büyüklerine bildirilir. Aileler birbirlerini tanımıyorlarsa tanıma ve bilgi toplama için süre istenir ve kıza danışılır. Aileyi araştırma işinde de titiz davranılır. Bu manada eşe dosta, erkeği ve ailesini tanıyanın olup olmadığı sorulur, oturdukları yere yakın kimseler varsa danışılır bilgi toplanır, iş arkadaşlarından sorulur, soruşturulur bunların dışında istihareye de yatılır yada kimi aile büyüklerinden yatması istenir. Kız beğenildikten sonra aile büyüklerine durum anlatılır, baba durumu analiz ettikten sonra olura karar verir. Kadınlar, kız beğenme olayında erkelere oranla daha aktif konumdadırlar. Erkekler son karar dışında kız istemeye kadar olan döneme müdahil olmazlar. Kız ve erkek birbirlerini tanımıyorlarsa gençlerin birbirlerini tanımaları ve beğenilerini söyleyecekleri kahve içme adetine geçilir.

Gençler birbirlerini beğendikten sonra erkek tarafı dünür gitmeye karar verir ve kız ailesine haber verilir. Kız tarafına aile büyüklerinin öncülüğünde kız isteme aşamasına geçilir. Bazen görücü gidilen evden olumsuz cevap aldığı da olmaktadır. Görücü gidilen aile, oğlanı veya ailesini münasip görmezse erkek tarafına kıza sorulacağı ve kızın cevabını kendilerine en yakın zamanda iletileceği söylenir. Cevap kısa bir zaman sonra erkeğin annesine iletilir ve nasiplerini başka yerde arama temennisinde bulunulur. Görücü gelen aile durumu kızın annesine belirttikten sonra gerçekleştikten sonra anne durumu önce eşiyle konuşur. Eşinden olur cevabı aldıktan sonra kızlarına sorar, kız razıysa 'evet', 'büyüklerim bilir' ya da 'susarak' cevabını ifade eder. Kız hayır dediği vakit aile erkek tarafını uygun görmüşse kız ikna edilir. Aile büyükleri, damat adayına ve ailesine razıysa kızın hayır dediği pek rastlanılan bir durum değildir.¹³⁴ Görücü gelen aile, yabancı ise araştırılacağı dile getirildikten sonra kendilerine en yakın zamanda haber verileceği ifade edilerek ziyaret sonlandırılır. Genellikle yabancı aileler olumsuz durumda çağrılmazlar. Eskiden ilçemiz genelinde dışarıya kız verme çok nadir görülürken günümüzde durumun değişmiştir. Özellikle ilçe

¹³⁴ Sait Işık, 1965 Adaklı doğumlu, lise mezunu.

dışına göç edenlerde tanıdık-yabancı ayrımı yok denecek kadar azalmıştır. Köylerde ikamet edenlerde yabancı gelin alma veya yabancıya kız verme sık rastlanan bir durum değildir. İl merkezinde durum değişmiştir. 2000’li yıllar özellikle değişimin hızlandığı zaman olarak karşımıza çıkmaktadır. Televizyon, bilgisayar ve telefonların bu değişimi köylere kadar ulaştırdığı görmekteyiz.¹³⁵ Görücü gidilen evlerden olumlu cevaplar alındıktan sonra bir sonraki aşamaya geçilir. Bu aşama sürecin en kırılgan olduğu bölümüdür. Aileler, bu kırılganlığı bildikleri için kız isteme gününde dikkatli davranacak bireyleri, sorumluluğu taşıyacak şahısları seçerler.

2.3.2. Kız İsteme-Söz Kesme

Kız istemeye aile büyükleri, yaşıyorsa dedenin öncülük ettiği çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu 8-10 kişilik bir grupla gidilir. İstemenin yapılacağı kız evine çoğu zaman ilçede sözü geçen hoca da beraber götürülür. Ancak evlenecek oğlan, kız evine götürülmez, kız isteme esnasında oğlanın kız evine götürülmesi ayıp karşılanır.

Günlük konuşmalar bittikten sonra kız istemeye giden ekibin sözcüsü bu bazen baba, bazen dede bazen de hoca olur. Sözcü sözü ailelerin birbirini tanıdığına, gençlerin de bir birini gördüğüne temas eder. Daha sonra ‘‘Allah’ın emri peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuz münasip gördük ve oğlumuz istiyoruz’’ şeklinde bir giriş yaparak mevzuyu açar. Oğlanın ailesi tanıdık ve kızın ailesi daha önce bu konuyu aile içinde istişare etmişse hayırlı olsun denilerek bu aşama tamamlanır. Hoca hayır dua ettikten sonra söz kesilir ve ikram faslına geçilir. İstenen kızın ailesi bazen ilk isteme esnasında durumu netleştirmek istemez. Düşünelim, istişare edelim hayırlıysa olur diyerek süre isterler. Aile içi görüşler alınıp verildikten sonra oğlanın ailesine haber verilir. Bir eksik bir fazla aynı ekip tekrar kız evine ziyarete giderler. Hal hatırdan sonra konuya giriş yapılır ve isteme tamamlanır. Kız isteme esnasında başlık parasının yerine, kalın, helat ve süt hakkı gündeme gelir. İlçede başlık parası yerine ‘‘mehir, kalın, helat’’ ifadeleri daha çok kullanılır. Bunların ne anlam ifade ettiklerine bakalım. Mehir, erkeğin eşine verdiği veya vermeyi daha sonra gerçekleştireceğine söz verdiği ziynet eşyası, mal veya paraya denir.¹³⁶ Kalın, istenen kıza verilecek set, bilezik ve altınları ifade eden terimdir. Kızın yaşı, güzelliği, eğitim düzeyi kalın miktarında belirleyicidir. 20’li yaşlarda bir bayanla 30’lu yaşlarda bir bayana istenen ve verilen kalın aynı değildir. Helat, özellikle

¹³⁵ Ziynet Soğanlı, 1960 Sevkâr doğumlu, Tahsili yok.

¹³⁶ İbrahim Paçacı, ‘‘Mehir’’, Dini Kavramlar Sözlüğü, (Edt. İsmail Karagöz), Ankara 2010, s. 419.

kızın en küçük erkek kardeşi, annesi ve ya bacası için istenen eşyaları ifade eder. Bu eşyalar silah, telefon, bilgisayar vb. şeyler olur. İlçemizde başlık parası yerine alınan takıların tamamı kıza verilmekte veya kızın düğün masrafları için harcanmaktadır. Kız isteme sürecinde karalar ve takılar netleştikten sonra şerbetler içilir.¹³⁷

İlçe genelinde söz kesme işleminden sonra geline erkek tarafının getirdiği hediyeler verilir. Bu hediyeler yüzük, küpe, kıyafet vb. şeylerden oluşur. Bazen aynı akşam oğlanın kız evine davet edilip yüzüklerinin takıldığı da olur. Genelde daha sonra oğlan ve ailesi ayrı bir zaman diliminde davet edilirler ve bu davet esnasında yüzükler takılır, kurdele kesilir. Ortamda bulunanlar oğlan ve kızı tebrik ederek hayır dua ederler. Söz kesme işleminin ardından kıza takılacak takılar konuşulur. Takı sayısındaki son durum genellikle nişanda belirli hale gelmektedir. Söz kesimi yapıldıktan sonra dua edilir ve şerbet içilir. Söz kesme işlemiyle nişan arası en fazla 5-6 aydır, genellikle bu süre bir hafta, on gün kadardır. Söz kesme işlemindeki amaç kıza görücü gelinmesini engellemek ve olayın ciddiyetini belirtmektir. Genellikle söz kesildikten sonra geri dönüş, vazgeçmeler yok denecek kadar azdır. Bu dönemde aileler, erkek ve kız birbirlerini tanıma aşamasına devam etmektedirler, aileler bir birlerini ziyaret eder ilişkiler ve akrabalık bağları pekiştirilir. Bununla birlikte erkek ve kızın bu dönemde birbirlerini görmelerine pek müsaade edilmez.¹³⁸ Söz kesme işleminden sonra nişan tarihi belirlenir ve nişan hazırlıklarına geçilir.

2.4. Nişan

Nişan günü yaklaşınca alış veriş hazırlıkları hızlanır. Erkek ve kız alış verişe kız tarafından birinin nezaretinde çıkarlar. Nişan için geline bindallı, oğlana takım elbise alınır. Nişan günü yaklaşınca nişana davetler başlar. Genellikle nişana yakın akrabalar davet edilir. Bunlar amca, dayı, hala, teyze ve diğer yakın akrabalarlardır. Ancak küçük yerleşim yerleri olan köylerimizde genelde herkes davet edilir.¹³⁹ Nişan gecesini için çerez, kıyafet, kına, yemek malzemeleri alınır ve bu alınan malzemeler kız evine götürülür. Kız evinde yöresel oyunlar oynanır, farklı dillerde şarkılar söylenir, halaylar çekilir. Oyun ve eğlence tamamlandıktan sonra oğlan evinin kadınları çerez dağıtımını yaparlar. Kız evinin kadınları da gelen misafirlere ikramda bulunurlar. Nişan akşamı kız bindallıları giyer ve oyun oynanan bölüme getirilir. Kızın etrafında şarkılar söylenerek

¹³⁷ Emuş Altındış, 1935 Topağaçlar doğumlu, Tahsili yok.

¹³⁸ M.Sait Altındış, 1935 Topağaçlar doğumlu, Okur-Yazar.

¹³⁹ Besra Çetindağ, 1949 Azakpert doğumlu, Tahsili yok.

halka şeklinde dönerler. Kızın eline kına yakılmak istenir kız elini açmak istemez erkeğin annesi-bacısı kızın eline altın koyduktan sonra kına yakılır ve oyunlar kaldığı yerden devam eder. (Bkz. EK-6) Nişanda kız ve erkek tarafı kıza'' takı'' denilen ziynet eşyaları takarlar. Nişanlarda genellikle kız ve erkek aynı ortamlarda bulunmazlar. İlçe dışından veya ayrı köylerden kız evine gidilmişse oğlan evinde de arkadaşları tarafından nişan merasimi düzenlenir. Erkek tarafında damat adayının arkadaşları kendi aralarında oyunlar oynarlar ve şarkılar söylerler. Çerez dağıtımı erkek tarafında da yapıldıktan sonra genellikle nişan bitmiş olur.¹⁴⁰ Nişan tamamlandıktan sonra aileler düğün için zaman belirlemektedirler. Nişanlılık dönemi kısa tutulmaya çalışılır. En az 5-6 ay en fazla 1 yıl süre tanınmaktadır. Bu süre kız tarafına bağlıdır, ekonomik şartlar bunda oldukça etkilidir. Erkek tarafı da düğün tarihi teklifine bulunmaktadır. Kız tarafı erkek tarafının tarihini öne çekebildiği gibi ileri tarihe de erteleyebilmektedir. Düğün masrafları, erkeğin çalışma durumu ve kız evinin uygunluğu bu süreyi uzatıp kısaltmaktadır. Nişandan sonra erkek ve kız tarafında düğün hazırlıklarına geçilir. Erkek tarafı takıyı hazırlama gayretiyle beraber ev eşyalarını almaya çalışırken kız tarafında çeyiz hazırlıkları yapılır.

Kız evinde düğün hazırlıklarının odak noktasında çeyiz bulunmaktadır. Çeyiz malzemelerinin içerikleri ilçe ve köylerde genellikle bir birine yakın olmaktadır. Tülbent, patik, masa örtülerinin ağırlıkta olduğu çeyizlerin birçoğu düğünden sonra hediye olarak eşe dosta dağıtılmaktadır.¹⁴¹

Nişanlılık döneminde erkek ve kız ulu orta buluşmazlar, beraber dolaşmaz ve görülmezler, ayıp karşılanmaktadır yöremizde. Erkek ve kız, ailelerin izinleri sonucunda aynı ortamda olmaları söz konusudur. Nişanlılık döneminde ailelerin ziyareti sıklaşmaktadır. Ziyaretlere giderken erkek tarafı başta geline olmak üzere gelinin annesine, babasına erkek ve kız kardeşlerine, amca, dayı ve yakın akrabalarına hediyeler götürürler.¹⁴²

Düğün tarih yaklaştıkça iki tarafın telaşı ve heyecanı da artmaktadır. Kız tarafında hüznün ve mutluluk bir aradayken erkek tarafında mutluluk ve düğün telaşı vardır. Düğün tarihi yaklaşıncı iki taraf eşe dosta haber vermektedirler. Eskiden zarflara isimler yazılarak veya kapılar gezilerek şeker, patik, tülbent, lif, havlu gibi eşyalar dağıtılarak düğüne çağırma işlemi yapıldı. Son yıllarda davetiyeler basılmaktadır.

¹⁴⁰ Süleyman Antlı, 1940 Azakpert doğumlu, Okur-Yazar.

¹⁴¹ Fatma Işık, 1951 Adaklı doğumlu, Okur-Yazar.

¹⁴² Mehmet Çörekçi, 1940 Azakpert doğumlu, Okur-Yazar.

Düğünün en önemli aşaması olan nişana erkek ve kız ailelerin yardımıyla hazırlanır. Erkek tarafı ekonomik gücünü son noktaya kadar kullanmaya çalışır. Nişan evlilik adetlerin düğünden önceki en önemli aşaması olarak kabul edildiğinden, söz kesme işleminde verilen sözler, takılar, kıyafetler genellikle bu dönemlerde halledilir. Nişan dönemi ile düğün arasında verilen sözlerin tamamına yakını yerine getirilmeye çalışılır, erkek ailesinin sözlerinde durması aile itibarına gölge düşürmemesi gerekir. Bazen her şey istenildiği gitmeye bilir. Sorun ve problemler nişanlılık durumunda ortaya çıkar. Bu gibi durumlarda nişanın atıldığı da olmaktadır. Nişanın atılma sebeplerinden bazıları şunlardır, hastalık, anlaşmazlık, kızın veya oğlanın bu süreçte bir birlerine gereken ilgiyi göstermemeleri ve ailelerin arasını bozan bireyler. Bu gibi durumlarda nişan atılırsa, erkek ve kız tarafı hediyeleri, takıları geri gönderir.¹⁴³

2.5. Çeyiz Gönderme- Çeyiz Serme

Düğüne bir veya iki hafta kalınca ‘nişan bohçası’ kız evine gönderilir. Nişan bohçasında gelinin takıları, elbiseleri, kumaş, tül bent, patik bulunmaktadır. Erkek tarafından gönderilen bohça kız evinde sergilenir ve eş-dost sergiyi görmeye gelir. Sergi görmeye gelenler yazma, patik, çaydanlık gibi ev eşyaları hediye getirirler.¹⁴⁴Erkeğin ailesi tarafından gönderilen düğün malzemelerine ‘‘cez’’ denmektedir. Cez, çeyizin yöremizdeki isimlendirmesidir. Gelin çeyizi düğüne birkaç gün kala tamamlanır ve düğün için beklenmeye başlanır.¹⁴⁵

2.6. Nikah Kıyma

Düğün günü yaklaşınca ailelerin de izniyle nikah kıyılır. Nikahın kıyılma vakti genellikle akşam namazı sonrasındır. Nikah kıyma adetinin bazı aileler tarafından daha önce yapıldığını görmekteyiz. Yörede dini nikah resmi nikaha göre daha ön plandadır, resmi nikah son yıllarda düğünden birkaç ay sonra yapılsa da eskiden çocukların okul döneminde kıyılmaktaydı. Düğünden önce kıyılan nikâhla’’ kadın erkek beraberliğini ilan etmek, toplumun gözünde geçerli saymak, kutlamak ve kutsamak’’¹⁴⁶ anlayışı hakimdir. Nikah kıyılırken dikkat edilen hususlar vardır. Eller bağlanmaz, iplere düğümler atılmaz, kilitler nikah esnasında kapatılmaz. Belirtilen bu durumlar her hangi

¹⁴³ Abdussebur Şahin, 1963 Kozlu doğumlu, İlkokul mezunu.

¹⁴⁴ Müzeyyen Şemin, 1954 sevkâr köyü doğumlu, Tahsili yok.

¹⁴⁵ Mehmet Çetindağ, 1942 Azakpert doğumlu, İlkokul mezunu.

¹⁴⁶ Sedat Veyis Örnek, a.g.e.,s. 198.

biri yapılırsa oğlanın erkeklikte acze düşeceği, boşanmanın çabuk gerçekleşeceği inancı oluşur. Nikahı kıyacak hoca, nikah kıyılacak eve davet edilir. Hoca, nikahta bulunacak şahısların abdest almalarını ister. Gelin, damat veya gelinin vekili abdest aldıktan sonra kızın babasından da izin alınarak nikaha geçilir. Diz üstü oturtulan bireylerin ellerini dizlerinin üstünde açık pozisyonda tutması istenir. Oğlan ve kızın vekili ellerini başparmakları birbirine değecek şekilde birbirine değdirir ve dua sonuna kadar bu şekilde bekletirler. Hoca, ortamda bulunan bireylerin tövbe istiğfar getirmelerini ister. Ortamda bulunan şahıslar tövbe istiğfarı gerçekleştirdikten sonra kelime-i şهادet yüksek bir sesle söylerler. Nikahı kıyan hoca, oğlan ve kıza sırasıyla bazı sorular sorar. Daha sonra nikah kıyma işlemine geçilir. Nikah esnasında şahitlere, mehire, ait olduğu mezhebe de vurgu yapılarak nikah tamamlanır.¹⁴⁷

2.7. Kına Gecesi

İlçemizde düğün aşaması evliliğin en önemli ve kritik bölümünü oluşturur. Bölgede düğünler, akraba, eş, dost ve sevenlerin evlenecek olan kız ve erkek tarafını yalnız bırakmadığı sosyalleşmenin en fazla yaşandığı dönemdir. Düğünlerde kimse kūs kalmasın, gönlünü almasın diye herkes çağrılır. Düğüne davetlerde ayırım yok denecek kadar azdır. Düğün gününün ilk belirtisi kına gecesidir. Kına gecesi ilçemizde ve ülkemiz genelinde olduğu gibi” gerdekten bir gün önce kadınlar arasında kız evinde”¹⁴⁸yapılan adetin adıdır. Kına gecesi için erkek tarafında hazırlıklar yapılır. Kına, çerez, kıyafet, takı ve hediyelerle birlikte yöremizde “berbu” olarak isimlendirilen kadınların öncülüğünde davul zurna ve türküler eşliğinde kız evine doğru yola çıkılır. “Berbu” düğün davetlerinde üç kadından oluşan gruptur. Bunları damadın ailesi seçer, bunlar gelinle birebir ilgilenirler. Bunların düğünde bulunmaları çok aksi bir durum olmadıkça mecburidir. Bunların düğüne davetleri de farklıdır kırmızı mum gönderilen kişiler “berbu” olduklarını anlarlar. Düğünde bunlar gelin evinin işleriyle meşgul olur; kına gecesi, gelinin hazırlıkları ve yemekleri takip ederler. Berbular düğün günü gelinin damat evine getirilmesiyle görevlerini tamamlamış olurlar. Kız evinde halay ve türküler eşliğinde başlayan eğlence akşamın ilerleyen saatlerine kadar devam eder. Dışarda oyunlar oynanırken içerde gelin kına için hazır hale getirilir. Geline daha önce hazırlanmış kıyafetler giydirilir ve kınaya çıkarılır. Gelin kınaya çıkarılırken

¹⁴⁷ Mazhar Çetindağ, 1961 Adaklı doğumlu, Lise mezunu.

¹⁴⁸ Sedat Veyis Örnek, a.g.e., s. 194.

şarkılar söylenir. Gelin ortaya çıkarılır ve sandalyeye oturtulur. Gelinin kız kardeşi veya ablası gelinin saçlarını açtıktan sonra ağıtlar yakmaya başlar. Genellikle ağıtlar kızların özelliklerinden bahseder. Kızın anneye sitem ettiği, ayrılığın acısıyla gözyaşı döktüğü veya dökmesi istenen şarkılar söylenir. Bunun amacı gelin olacak kızın ağlatılmasını sağlamaktır. Gelinin gözyaşı dökmesi yaşayacağı ayrılık acısına yorumlanır. Gelinin ağlamaması ayıp karşılanır ve baba evinden sıkıldığına, baba evini özlemeyeceğine yorumlanır.¹⁴⁹ Bu ağıtlardan biri aşağıdaki gibidir.

Anne yavrun gidiyor
Yavrunun saçları kızıldır
Anne yavrun gidiyor
Yavrunun boyu da uzundur
Anne yavrun gidiyor
Yavrunun gözleri de eladır
Anne yavrun gidiyor
Yavrunun saçları da siyahtır
Anne yavrunu götürüyorlar.
Besleyip büyüttüğün kızın gidiyor
Anne sevdiceğini bırakma
Elin olan yavrunu unutma
Anne yavrun gidiyor
Yavrunun saçları da kızıldır.¹⁵⁰

Kürtçe olarak yakılan bu ağıtlardan sonra kına yakma işlemine geçilir. Ağıtlardan sonra erkek tarafından gelen bayanların elinde tepsi içinde kına ve mumlarla gelinin etrafında dönülür.

kınayı getir aney
parmağın batır aney
bu gece misafirem
yanında yatır aney türküsü söylenir.

Gelinin sağ eline kına yakılır avucuna konan altın kızın bacasına verilir. Daha sonra sol ele ve ayaklara da kına yakılır. Gelinin parmaklarına yakıldıktan sonra geri kalan kına davetlilere dağıtılır. Kına dağıtımında bekar kızlara öncelik verilir ve

¹⁴⁹ Züleyha Erden, 1984 Sevkâr doğumlu, İlkokul mezunu.

¹⁵⁰ Fatma Almalı, 1965 Çatma doğumlu, İlkokul mezunu.

kısmetlerinin açılması temennisinde bulunulur.¹⁵¹ Erkek evinde ise erkeğin arkadaşlarının oluşturduğu “govend” olarak adlandırılan halka şeklinde ya da hilal şeklinde kol kola oyunlar oynanır. Kına gecesinde erkek genellikle takım elbise giydikten sonra arkadaşları tarafından kınaya çıkarılır. Erkeğin sağ serçe parmağı ile sol elinin avuç içine kına yakıldıktan sonra erkek halaya kaldırılır. Erkeğe kınayı sağdııcı yakar. Sağdıç genelde damadın yakın zamanda evlenmiş yakın arkadaşlarından biri olur. Sağdıç düğünde damadın giyimi, tıraşı, misafirleri ağırlama konusunda yardımcı olur. Sağdıç gerdeğe girilmeden önce evlilik ve gerdek adetlerini damada anlatandır. Genelde sağdııcın eşi de geline sağdıçlık eder. Kına yakma işlemi tamamlandıktan sonra sembolik de olsa erkeğe para takılmaktadır; ancak asıl para takma adeti düğün günüdür. Erkek tarafından gelin tarafına giden bayanlar geceyi kız evinde geçirirler. Kız evinde kalan erkek tarafı, kızın akrabaları tarafından evlere misafir edilir.¹⁵²

2.8. Düğün Alayı

Kına gecesi tamamlandıktan sonra gelin alma için gerekli hazırlıklara başlanır. Kız evinde ve oğlan evinde ayrı hazırlıklar yapılır. Kız evi gelini uğurlama, oğlan evi gelini alma ve karşılama için hazırlıklara devam eder. Düğün sabahı erken saatlerde kız evindekiler uyanır ve gelini hazırlamaya koyulurlar. Gelin düğün için hazırlanan özel kıyafetlerini giyer. Gelin giydirilirken kızın annesi, bacıları ağıtlar yakarlar.¹⁵³

Gelin ağlayarak şu ağıtı yakar:

Gidiyorum canım anam

hakkın helal midir bana

emeğini ekmeğini yedim

hakkın helal midir baba

Gelinden sonra annesi, halası veya teyzesi şu şekilde karşılık verirler:

Delalım, Hezalım anan kurban olmuş sana

Gittiğin yer huzur olsun sana

Ağlama kuzum, ağlama kara gözlüm

Bugün senin düğün, benim ağlama günüdür.¹⁵⁴

¹⁵¹ Fatma Almalı, 1965 Adaklı doğumlu, İlkokul mezunu.

¹⁵² İlyas Kızılay, 1965 Arzu doğumlu, ilkokul mezunu.

¹⁵³ Fatma Işık, 1951 Adaklı doğumlu, Okuryazar.

¹⁵⁴ Sutiye Tal, 1943 Çetan doğumlu, Tahsili yok.

Dışarda oğlanın aile ve dostlarının oluşturduğu halaylar çekilirken gelin artık ayrılık vaktidir. Köylerde düğün için alınmış kıyafetin üzerine kırmızı bir şal örtülür. Gelin evden çıkarılmadan önce çeyiz çıkarılır. Çeyiz çıkarılırken erkek tarafından biri ‘‘yastık çalmaya kalkışır’’ bunu kız evinden habersiz yapmalıdır. Yastık çalma damada gelinin getirilmekte olduğu müjdesini vermektir. Çeyiz çıkarılırken sandık üzerine gelinin erkek kardeşi veya yeğenleri bahşiş almak için otururlar, bahşiş miktarı beğenilmezse sandıktan kalkılmaz ve bahşiş miktarının arttırılması beklenir. Kızın abisi ve ya erkek kardeşi tarafından geline kırmızı kuşak bağlanır. Kırmızı kuşağın, namus, uğur ve mutluluğu temsil ettiğine inanılır. Gelin evden dualar ve ağıtlarla çıkarılır. 0Geçmişte beyaz bir at üstüne bindirilen gelinler günümüzde araçlarla erkek evine getirilmektedir. Ata bindirilirken gelinin ayağının altına kazan konur gelinin kötü günleri kazanın dibinde kalması ve mutlu günlerinin başlaması amaçlanır bu uygulamayla. Kız baba evinden çıkarken aile fertlerinin büyüklerinden başlayarak vedalaşır. Baba ‘‘kızım evimi yıllarca şen eyledin vardığın evi de bir ömür şen eylesin’’ dualarıyla kızına veda eder. Sırasıyla anne, bacılar, abiler, halalar, teyzeler ve akrabalarla vedalaşırlar. Vedalaşma ağıtlar eşliğinde olur, kız ve ailesi ayrılık gözyaşları dökerler. Anne, kızının özelliklerini anlatan hasret ve ayrılık ağıtları yakar.¹⁵⁵Gelin konvoyu şarkılar, türküler eşliğinde damat evine doğru gelirken gençler tarafından yol kesme ve bahşiş alma adeti uygulanır. Damat genelde toplum içinde durmaz, düğün evine yakın bir evde misafir edilir. Gelin alayı damat evinin önünde durur ve türküler eşliğinde berbuların yardımıyla araçtan indirilir. Gelinin üzerine şeker, çerez, elma, nohut, buğday atılır. Gelinin üzerine atılan nohut, bulgur ve çerezlerle eve bolluk ve bereket getirmesi amaçlanır Gelinin ayağının altına bardak, çanak konur ve gelinden kırması istenir. Bu uygulamanın temelinde uğursuzluğun giderilmesi inancı yatmaktadır. Gelin sağ ayağıyla adım atar ve kuran-ı kerimin altından geçerek odasına geçer ve kıyafetleriyle bekler, kimseyle konuşmaz. Gelin erkek evine getirildikten sonra hazırlanan gelin odasına götürülür. Gelin odaya girmeden önce kucağına erkek bebek verilir, ilk çocuğu erkek ve en kısa zamanda olması temenni edilir. Damat bu sırada başka bir evde bekletilir.¹⁵⁶

Eskiden atlar süslenir ve oğlan evinden kız evine doğru bir yolculuk başlardı. Gençler yürüyerek kadınlar ve yaşı ilerlemiş erkekler atlara binerek şarkılar, türküler ,

¹⁵⁵Sabihe Alsan, 1961 Adaklı doğumlu, İlkokul mezunu.

¹⁵⁶ Hüseyin Işık 1965 Adaklı doğumlu, Lise mezunu.

kasideler eşliğinde kız evine varırlardı. Kız evinin erkekleri ve kadınları gelen düğün alayını köyün girişinde karşılar ve evlerine türkülerle, zılgıtlarla götürülürdü. Düğün alayı oğlan evine varınca gelin hemen attan inmezdi kaynana veya kayınbabasının hediye vermesi beklenirdi. Oğlanın anne veya babası koyun, keçi veya herhangi bir ziynet eşyası verdikten sonra gelin attan inerdi. Attan inerken gelinin ayağının dibine kazan konurdu. Kız kazana basarak inerse marifetli olmadığına yorumlanırdı. Kız kazana basmadan iner ve kazanı yerden kaldırırsa marifetli bir gelin olacağına inanılırdı. Son yıllarda araçlar süslenmekte ve davul zurna eşliğinde köylere ve ya ilçe merkezinde kız evine gidilmektedir. Elma atılır. Elmanın içine para konur, huzur ve mutluluk getireceğine inanılır.¹⁵⁷ Yörede davul zurna eşliğinde bazı oyunlar oynanır. Bu oyunlardan bazılarının isim ve oynanışları şu şekildedir.

Delilo: Serçe parmaklar bir birine bağlanarak oynanan bir oyundur. Kızlar ve erkekler karışık oynadığı gibi tek başlarına da oynanabilir.¹⁵⁸ Oyunlu düğünlerin tamamına yakınında ilk oynanan oyunlardan biridir. ”Bingöl dört dağ içinde” türküsü eşliğinde neşeye ve sevinçe oynanan bir oyundur.¹⁵⁹

Govend: Tek sıra halinde kolların bir birine geçirilerek oynandığı bir oyundur. Ayak topukları ile yere sertçe vurularak halay döngüsü oluşturulur. Üç tek adım ve dizler kırılarak oynanan bir oyundur.¹⁶⁰ (Bkz. EK-7)

Çepik: Çiftlerin karşılıklı oynadığı bir oyun çeşididir. Çiftler bir birlerinin aksi istikametinde üç adım attıktan sonra döner ve oynayarak çiftine yaklaşır. Karşılaşınca eller sertçe bir birine vurulur ve tekrar tekrar aynı oyun hareketi yapılır.

Kartal oyunu: Merkezdeki oyuncunun kartal rolünü üstlendiği bir oyun türüdür. Kuzu postuyla bazı figürlerin sergilendiği diğer oyuncuların alkışlarla eşlik ettiği bir oyundur.¹⁶¹ Bu oyunlar dışında Çaçan, Horani, Meryemo, Keçik gibi oyunlarda yöredeki düğünlerde oynanmaktadır.¹⁶²

¹⁵⁷ Yusuf Soğanlı, 1965 Çatma oluk doğumlu, Ortaokul mezunu.

¹⁵⁸ Okan Alay, a.g.e., s. 153.

¹⁵⁹ Necmi Antlı, 1987 Adaklı doğumlu, Lise mezunu.

¹⁶⁰ Mehmet Çetindağ, 1942 Azakpert doğumlu, ilkokul mezunu.

¹⁶¹ Ahmet Gültepe, 1973 Adaklı doğumlu, Ortaokul mezunu.

¹⁶² Yılmaz Akbulut, a.g.e., s. 321.

2.9. Gerdek Öncesi Uygulamalar

Geçmiş dönemlerde düğün bittikten sonra damadın arkadaşları damadın amcası, kardeşi veya babasını yakalayıp damattan para ister. Damat içeri girmek için kapı önünde duran bu arkadaşlarını memnun etmelidir. Damat para vermediği takdirde damadın akrabalarından bazıları ayaklarından asılır. Bu işlem damat para verinceye kadar devam eder. Günümüzde damadın arkadaşları tarafından sırtına vurularak gelin odasına gönderilir. Gelin odasına giren damat ve gelin, burada iki rekat namaz kılarak dua ederler. Damat, namaz kıldıktan sonra gelinin duvağını açar. Gelinin duvağını açtıktan sonra geline hediyesini verir, genellikle yöremizde beşi birlik verilmektedir. Damadın geline verdiği bu takıya ‘‘yüz görümlüğü’’ denmektedir.¹⁶³

2.10. Düğün Sonrası Gelin ve Damadın İlk Günleri

Düğün bittikten sonra akrabalar, davetliler dağılır. Düğün evinde yalnızca sağdıç ve eşi kalır. Damat ve gelinin yatağı üzerine çarşaf serilir, sağdıç ve eşi gerdekten sonra bu çarşafı damat ve gelin tarafına gösterir. Erkeğin erkekliğini ispatı ve kızın namusunu koruması şeklinde yorumlanır. Düğünden ve gerdek gecesinden sonra gelin büyüklere, özellikle babasına görünmemeye çalışır. Damat evi sabahın erken saatlerinde terk eder. Üç gün boyunca damat gündüzleri sağdıçın evinde geçirir, gelin de üç gün boyunca evden çıkmaz. Damat aile büyüklerine görünmemeye gayret gösterir. Damadı bu durumdan ‘el verme’ olarak adlandırılan büyüklerden birinin aracı olup büyüklerin yanına çıkarması ve el öptürmesiyle damat aile büyüklerinin yanına gelmeye ve konuşmaya başlar. Gelin aile büyüklerinden hediyeler alıncaya kadar onlarla konuşmaz, kayınbabası ve kaynanası tarafından tebrik olarak algılanan ve hoş geldin anlamına gelen hediyeler ile gelin ev ahalisinden sayılmaktadır. Gelinlerin yıllarca kayınpederleriyle konuşmadıkları geçmiş dönemlerde görülse de günümüzde bu anlayış değişmiş durumdadır. Özellikle şehirlere göç edenlerin bu değişimi fazlasıyla yaşadığını görmekteyiz. Aile büyüklerinin yanına çıkan ve kayınbabasının elini öpen gelin ve damat el öpmelere giderler. El öpmeler tamamlandıktan sonra hayat damat için normale döner. Ancak gelin için aynı şeyi söylemek biraz zordur. Gelin kayınbaba ve kaynana ile aynı sofrada oturmaz, onların bulunduğu ortamda konuşmaz.¹⁶⁴ Eve ilk gelen gelin ve yaşı büyük gelin baskın durumdadır. Söz hakkı, karar verme hakkı büyük gelinindir.

¹⁶³ Şerafettin Elbir, 1957 Adaklı doğumlu, Ortaokul mezunu.

¹⁶⁴ Esat Soğanlı, 1978 Sevkâr doğumlu, ilköğretim mezunu.

Birlik oturan ailelerde evde eski gelin varsa ve eve yeni bir gelinin gelmesi söz konusuysa yeni gelin gelmeden eski gelinin evi ayrılır.¹⁶⁵

2.11. İlk Ziyaretler

Gelin düğünden bir hafta on gün sonra eşiyle, anne babasını ziyarete gider. Gelin ve damadın ziyaretinden bir hafta on gün sonra kızın ailesi erkeğin evine gelerek damat ve kızlarını evlerine götürmek için aile büyüklerinden izin isterler ve izin alındıktan sonra evlerine götürürler. Yeni evli çiftler köylerde ve ilçede beraber yürümezler, yeni gelin erkeğin iki, üç adım gerisinde eşini takip etmektedir. Yeni çiftler isimlerle birbirlerine hitap etmezler. Büyüklerin yanında yeni gelinin sesi çok kısık bir şekilde çıkmaktadır. Birlik oturmanın yaşandığı ilçemizde yeni gelinler, eski gelinlerin yanında söz sahibi değillerdir ve konuşamazlar ilk zamanlarda. Genellikle ikinci gelin eve geldiğinde ilk gelinin ayrılma vakti gelmiştir. İlk gelin ayrı bir eve taşınır. Akraba gelin ile yabancı gelin ayrımı yapılmaktadır. Akraba gelin daha çok sevilmekte ve tercih edilmektedir.¹⁶⁶ İlçemizde birçok düğünde aynı adet ve gelenekleri görmekteyiz, gelin ve damat adayları bazen bu sıradanlığı kırmak için farklı yollar arasalar da aile büyükleri tarafından istekleri reddedilir. Muhafazakar aile yapısının çok fazla görüldüğü bölgede, yaşlılar ve gençler arasında iletişim sorunu bulunmaktadır. Yaşlılar gençlerin, gençler de yaşlıların kendilerini anlamadığını düşünmektedirler. Büyüklerin genelde gençlerin isteklerine karşı çıkmaları söz konusu iken, yaşlılar genç nesilden itaat beklemektedir. Düğünlerde bunu aşırı bir şekilde görmekteyiz. Kız arama, kız bulma, isteme, söz kesme, nişan, kına, düğün toplumun resmini ve şeklini ele vermektedir. Aile istekleri doğrultusunda gerçekleşen bu ritüeller gençler tarafından pek tercih edilmese de baskı sonucu kabullenilmektedir. Gençler aile büyüklerinin isteklerine hayatın geçiş dönemlerinin en önemlisinde boyun eğmekte, kendi istek ve kararlarını yaşayamamaktadırlar. İlçemizdeki birçok adet ve düğün gelenekleri ile düğün sonrası uygulamalarda eski Türk inanışlarının izlerini görmek mümkündür. Gelinin aile erkeklerinin yanında konuşmaması, onlara isimleriyle hitap etmemesi gibi birçok örnek saymak mümkündür.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Doğan Karasu, a.g.e., s. 85.

¹⁶⁶ Özkan Peker, 1980 Adaklı doğumlu, orta okul mezunu.

¹⁶⁷ Bilal korkmaz, 1981 Elmalı doğumlu, Ön lisans mezunu.

Günümüzde bu adetlerin değişikliğe uğramaya başladığını özellikle şehir ortamında bu anlayışlarının tamamen ortadan kalkmasa da nadiren görülmeye başladığı dile getirilmektedir. Köylerin eski gelenek ve göreneklere ilçe ve il merkezlerine oranla daha bağlı olduklarını izlenimlerimiz sonucunda saptamaktayız.

2.12. Evlilikle İlgili Halk İnanışların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi

İnsan hayatının önemli geçiş dönemlerinden biri olan evlilik, kültürel ve dini değerlerin birlikte yaşandığı, sosyalleşme olgusunun ön plana çıktığı bir dönemdir. Evlilik, bireyi ve toplumları şekillendirme, nesilleri devam ettirme ve kültürel öğeleri kuşaklara aktarma açısından önemlidir. Evlilik, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar farklı özelliklerle birçok toplumda görülmektedir. Türk aile yapısını geçmiş dönemlerden başlayarak günümüze kadar ele aldığımız takdirde evliliğe ve aile kutsiyetine aşırı bir şekilde önem vermektedirler. Evlenmenin ilk belirtilerinden olan ve Türk evlenme adetlerinin vazgeçilmez değerleri olan birçok uygulama ve inanın adaklı ilçe merkezi ve köylerinde günümüzde canlılığını koruyarak devam ettiğini görmekteyiz.

Yörede kız isteme ile başlayan dönemin kritik noktasında kız evine gönderilecek elçi vardır. Kız tarafına elçi olarak gönderilecek kişi bazen komşu bazen akraba veya saygın bir tanıdık gönderilir. Bu uygulamanın arka planına baktığımızda eski Türk inancından izler taşıdığını ifade etmek mümkündür. Şöyle ki Eski Türklerde kız tarafına bir elçi gönderilerek kız istenir ve cevap olumlu olunca aynı elçi ile kız tarafı istek ve görüşlerini erkek tarafına iletirdi.¹⁶⁸ Kara Han'ın Oğuz için Kur Han'a elçi göndermesi bunun en güzel örneğini oluşturmaktadır.

Evlilikle alakalı olarak değineceğimiz konulardan biri de evlilik çeşitlerinden levirate ve soraratenin uygulamasıdır. Ölen kadın veya erkeğin tekrar evlendirilmesi ile alakalı olan bir durumdur. Fakat bu uygulamada evlendirilecek bireyden öte çocukları mağdur etmeden bir evlilik gerçekleştirme isteği yatmaktadır. Baldız veya kayının ölen kişinin rolünü üstlenmesi istenir. Bu uygulama daha önce ifade ettiğimiz gibi eski Türk inancı ile doğrudan ilişkilidir.¹⁶⁹ Günümüzde hala bu uygulama nadiren de olsa görülmektedir.

¹⁶⁸ Abdulkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1995, s. 166.

¹⁶⁹ Sadri Maksudi Arsel, Türk Tarihi ve Hukuk, İstanbul 1947, s. 336-337

Türk evlenme biçimlerinden olan kaçırma ve kaçma biçiminde evlilik ilçede rastladığımız evlilik çeşitlerinden biridir. Kız bazen sevdiği erkeğe ulaşmak için ya da sevmediği biriyle zorla evlendirileceği korkusuyla böyle bir davranışta bulunur. Türk ve İslam aile yapısının etkilediği bölge halkı, geleneklerinin ana kaynağını pek bilmemekle beraber, asırlardır bu adetlerin varlığını devam ettirdiğini dile getirmektedirler. Nesilden nesile sözlü ve uygulamalı olarak aktarılan bu gelenek ve görenekler zamanla kökeni bilinmese de devam ede gelmiştir. Adaklı ilçesi ve köylerindeki uygulamalar için de aynı süreç söz konusudur.

Eski Türk geleneğinin devamı olduğunu düşündüğümüz bu adetlerden biri de “kalın” ya da “kalınd” olarak isimlendirilen başlık parası uygulamasını görmekteyiz. Bu uygulama eski Türk adetleriyle paralellik oluşturmaktadır. Oğuzlarda “kalın” veya “başlık parası” uygulamasının olduğu kaynaklarda geçmektedir.¹⁷⁰ Eski Türklerde erkeğin ailesinin gönderdiği elçi aracılığıyla kalın(başlık parası) belirlenir ve erkek ailesine iletilirdi. Eski Türklerde başlık parası olarak genelde eşya ve hayvanlardan oluşmaktaydı. Miktar ailelerin maddi durumlarına göre değişmekteydi.¹⁷¹ Günümüzde ilçe genelinde kalınd (kalın, kelin, kelind) olarak ziynet eşyaları istenmektedir. Tamamen kalkmasa da başlık parası isteme adeti devam etmektedir. Buna bağlı olarak yörede görülen evlenme adetlerinden bir diğeri de süt hakkı veya süt parası uygulamasıdır. Bu uygulamanın Kazak Türkleri adetlerinden farklı bir şekle büründüğünü söylemek mümkündür. Kazak Türklerinde süt hakkı kalınla aynı anlamda kullanılırken¹⁷² ilçede kalın farklı süt hakkı farklı olarak uygulanır.

Toplumlar kültürel öğelerinin çeşitlilikleriyle zenginliklerini ifade ederler. Türk toplumu kültürel zenginliğin en fazla görüldüğü medeniyetlerin başında gelmektedir. Düğünler bu zenginliğin toplumsal olarak yaşandığı dönemlerin başında gelmektedir. Bu zenginliklerden biri olan sağdıçlık, Oğuzlardan miras kalan eski bir Türk geleneğidir. Adaklı yöresinde damadın düğün işleriyle meşgul olması çok karşılaşılan bir durum değildir. İlçe genelinde düğün için yapılan hazırlıkları, damat ve gelinin hazırlanması işlerine sağdıç ve sağdıcin eşi bakmaktadırlar. Düğünde hazırlıkların takibinden bahşişlere kadar her şey sağdıcin sorumluluğu dahilindedir. Oğuzlarda “güveye arkadaşlık eden”¹⁷³ olarak tanımlanan sağdıç ilçede de aynı anlamda

¹⁷⁰ Bahattin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul 1988, s. 260

¹⁷¹ Mahmut Tezcan, Ülkemizde Başlık Parası Uygulaması, Ankara 1977, s. 248.

¹⁷² Mualla Uydu Yücel, Kazak Türklerinin Aile Yapısı, İstanbul 2000, s. 65.

¹⁷³ Abdulkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler I, Ankara 1998, s. 295-304.

kullanılmakta ve sağdıcın görevi damada arkadaşlık etmek, yardımcı olmaktır. Eski Türklerde gelinin güveyine bugün çeyiz dediğimiz bir miktar veya eşya getirme geleneği vardı. Orta Asya Türklerinde ‘‘koşantı’’ olarak isimlendirilen bu uygulama yörede çeyiz olarak uygulanan adetle aynı amacı taşımaktadır. Kalınd başlık parasında mecburiyet aranmazken koşantı düğünün olmazsa olmazını oluşturmaktadır. Çeyiz, İslam da evlenecek kıza ana-baba veya koca tarafından hazırlanan mali haklar arasında sayılmıştır.¹⁷⁴

İlçe genelinde dikkat çeken uygulamalardan birisi de gelinin, oğlan evine geldiğinde ayna ile ilgili yapılan uygulamadır. Geline eve girme esnasında birçok hediye verilmektedir. Bu hediyeler arasında ayna da yer almaktadır. Geline verilen ayna sembolik olarak birçok şeyi temsil etmektedir. Kırık olmayan ayna uğuru, talihi ifade ederken, kırık ayna uğursuzluğu, talihsizliği ifade eder. Aynaya gece bakılması da uğursuzluk olarak düşünülür. Ayna ile ilgili bu düşünce ve inanışların temelinde eski Türk inanıcının izlerini aramak gerekir. Eski Türk inancı içerisinde ayna lohusayı albastıya karşı koruyan bir öge olarak kullanıldığı gibi aynanın kırılması uğursuzluk olarak kabul edilir.¹⁷⁵

Eski Türk dini ile ilgili olabilecek uygulamalardan biri de Adaklı ilçesi evlilik döneminde karşımıza çıkan kilit ile ilgili uygulamalardır. Kilit kötü amaçlı kullanımlara örnek verilebilir. Sihir, büyü, ayetleri tersten okuma vb. ifadelerle kilidin üzerine okuyarak erkeği acze düşürme veya evliliği bitirme inanışı vardır. Bu inanışın kaynağını irdelediğimizde eski Türk inanışlarında buna benzer uygulamalar olduğunu görmekteyiz. Anadolu coğrafyasında bunun birçok örneği söz konusudur.

İlçe ve köylerde eşiğe yüklenen birçok anlam söz konusudur. Evliliğin başlangıcı da buna dahildir. Gelin eşiğe dualarla basar. Eşikte meleklerin olduğuna inanılır, eşik besmele ile geçilir. Gelinin çeyizini cinlerden korumak için gelin bohçasına demir parçası konulur. Eşikle ilgili bu inanç eski Türk geleneğinden etkilenerek günümüze ulaşmıştır. Eski Türk inancı içerisindeki ev iyesinden kaynaklandığını söylenebilir.¹⁷⁶

Yörede gelini erkek evinin kapısında bekleyen uygulamalardan biri saçıdır. Eski Türk adetlerinden olan saç uygulaması isim olarak ilçemizde kullanılmamasına rağmen uygulama olarak birebir örtüşmektedir. Gelinin başına saçılan buğday, kuru üzüm, şeker,

¹⁷⁴ Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslam İlmihali, Bursa 1995, s. 340.

¹⁷⁵ Yaşar kalafat, ‘‘Halk İnançlarında Hususiyle Tahtacılar Ayna’’, I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Sempozyumu, Antalya 1993, s. 91.

¹⁷⁶ Ali Selçuk, a.g.e s. 186.

bulgur, pirinç ve nohut bereketi ve mutluluğu sembolize etmektedir. Bu uygulama eski Türk adetlerinde "saçı" olarak isimlendirilmektedir.¹⁷⁷ Gelinin başına saçılan ürünlerin İslam geleneğindeki yeri peygamberimizin bu uygulamaya yönlendirmesinin de etkisi oldukça fazladır. Eski Türk geleneği İslami bir yapıya bürünmüş ve bütün Müslüman toplumlar tarafından kullanılan adetler içerisinde yer almıştır. Bu uygulama kansız kurbanı örnek teşkil eder. Saçı, her toplumun kendi emeğiyle kazandığı, değer verdiği nimetleri simgeler.¹⁷⁸ Saçı, eski Türklerde "hayılga" ve "tayılga" olarak telaffuz edilmekte mübarek nimeti ifade etmektedir.¹⁷⁹ Kapı eşliğinden içeriye alınan gelinin kucağına bebek verilir. Bunda temel gaye 'doğurganlık' özelliğine en kısa sürede sahip olmasını istemektir. Eski Türk adetlerinde bu uygulamaya rastlamak söz konusudur. Diğer bir uygulamaya bakacak olursak düğünlerde kına yakılmasına şahit olmaktadır. Kına yakılmasındaki temel amaç kızın ve erkeğin birbirlerine kurban edilmesi anlayışı yatmaktadır. Bu uygulama ile Gelin, kocasına, koca evine kurban edilir. Eski Türk adetlerinden olan 'kına yakmanın'¹⁸⁰ temelinde "ıduk" inancı yatmaktadır.¹⁸¹ Kına yakma ve ıduk aynı temel inanın izlerini taşımaktadır. Gerdek gecesi uygulamalarından biri olan ve eski Türk kültürü içerisinde "körümdük" olarak ifade edilen yüz görümlüğü geline takılmadan gelinin yüzü açılmazdı.¹⁸² Yüz açılışı¹⁸³ şeklinde kullanımları olduğunu da rastlamaktayız. Damat ve damadın anne ve babasının da gelini gördüğü üçüncü gün geline hediye verdiği bilinmektedir. Eski Türkler de yüz görümlüğü törenleriyle geline hediyeler takılırdı.¹⁸⁴ Günümüzde yüz görümlüğü olarak ifade edilen ve ilçemizde varlığını devam ettiren bu ritüel eski Türk inanışlarından izler taşıdığını söylemek mümkündür.

Kaçan kızlar için de evlilik yeni bir sürecin başlangıcıdır. Hamile kalındığı taktir de anne babası tarafından kabul edilirler. Bu inancın izlerine eski Türk geleneğiyle bağdaştırarak açıklamak mümkündür. Eski Türk inancı içerisinde evlilik ve nikahın ilk çocuğun doğumuyla geçerlilik kazanacağını belirtilmesi buna delil olarak sayılabilir.¹⁸⁵ Yeni toplumsal statüsünü öğrenmeye çalışan gelin için bazı inanış ve uygulamalar

¹⁷⁷ Esat korkmaz, Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimler Sözlüğü, İstanbul 2008, s. 131.

¹⁷⁸ Ahmet Güç, a.g.e., s. 134.

¹⁷⁹ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 2002, s. 90.

¹⁸⁰ Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançının İzleri, s. 91.

¹⁸¹ Abdulkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler I, s. 217-218.

¹⁸² Bahattin Ögel, İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara 1988. s. 250.

¹⁸³ Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1976, s. 312-313.

¹⁸⁴ Rıfat Araz, a.g.e s. 117.

¹⁸⁵ Ali Selçuk, a.g.e, s. 187.

olduğu görmekteyiz. Bu uygulamalar, gelinin evin erkekleriyle konuşmaması, onların bulunduğu ortamda oturmaması, yemek yememesi şeklinde kendini gösterir. Tarihi arka planında Eski Türk aile adet ve gelenekleriyle bağlantılı olarak bu uygulamaların sergilendiğini belirtmeliyiz. Orta Asya gelenekleri içerisinde yer alan bu uygulamalar¹⁸⁶ hala günümüz toplumlarını ve özel de Adaklı ilçesini etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir.

¹⁸⁶ Ali Selçuk, a.g.e. s.187.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ADAKLI İLÇESİ ÖLÜM İLE İLGİLİ HALK İNANIŞ VE UYGULAMALARI

İnsan hayatının kaçınılmaz durumlarından biri olan ölüm, geçiş dönemlerinin sonuncusudur. Ölüm ile ilgili birçok geleneksel uygulama bu süreçte kendini göstermektedir. Ölüm ve taziye, kalıp ifadelerin ön plana çıktığı, bazı tören ve işlemlerin ağırlık kazandığı hüzünlü bir zaman dilimidir. Ölüm gerçeği karşısında bazen sükûnet, bazen boyun eğme bazen de sıkıntı ve eziyet tutumları kendini gösterebilir. Ölüm öncesi ve esnasında İslam dininin bireye kazandırdığı en büyük tutum ölüme karşı olumlu bir tavır sergileme duygusudur. İslam'a göre, ölümün bir son olmadığı yeni bir aleme ilk adım olduğu inancı kişiyi ve sevenlerini sakinleştirici etkiye sahiptir. Ölüm, insanların korkuyla yaklaştığı, beklediği, gecikmesini istediği ama kaçınılmaz olarak karşısında bulduğu zorlu bir süreçtir. Ölümün uyandırdığı büyük korku ve dehşetin, psikolojik sarsıntı düzeyine¹⁸⁷ çıktığı durumlarda söz konusudur. Kişiler bu korku ve tedirginlikleri ölüm öncesinde dinlerinin kendilerine sağladığı alt yapıyla atlatmaya çalışırlar. Ölümü isteme ve kabul etme bu sürecin en önemli basamağını oluşturur. Bu bölümde, Adaklı ve çevresindeki ölümle ilgili inanışlar, ''ölüm öncesi'', ''ölüm esnası'' ve ''ölüm sonrası'' olarak üç başlıkta incelenecektir.

3.1. Ölüm Öncesi İle İlgili İnanışlar

İlçede belli bir yaşa gelmiş insanlar için artık bir ayağı çukurda ifadesi oldukça sık kullanılan ifadelerden birisidir. İlçede ölüm öncesi halk inanışlarının genellikle en belirgin göstergeleri rüyalar, hayvanlar ve renklerle kendini göstermektedir.

Yörede ölümü hatırlatan rüyalar arasında kişinin rüyada bulanık su, kefen, tabut, düğün, kalabalık, sela sesi, dişin dökülmesi veya düşmesi yer almaktadır. Bu gibi durumlarda rüyayı gören kişi veya tanıdıklarından birinin en kısa zamanda öleceğine inanılır. Aynı şekilde rüyada saç kesilirse, beyaz veya siyah at görülürse kişinin yakın zamanda öleceğine inanılır.

Yörede ölümü hatırlatan hayvanlar arasında genellikle baykuş ve siyah kedi bulunmaktadır. Baykuş için ölü kuşu da denilmektedir. Baykuşun bir evin damına,

¹⁸⁷ Hayati Hökelekli, Din Psikolojisi, Ankara 2003, s. 98,99.

çatısına konması da kısa zaman içinde o evden birinin öleceğine yorumlanır. Ölüme yorumlanan durumlardan biri de ezan vakti dışında köpeklerin ulumasıdır. Yine aynı şekilde karganın evin damına, çatısına veya eve ait ağaca, pencereye konması da yakın günlerde o evden bir ölünün çıkacağına inanılır. Yatalak, ağır hastaların bir noktaya dalması ölümün yakınlığıyla ifade edilir.¹⁸⁸ Yörede gök cisimleri ile ilgili bazı inanışlar söz konusudur. Bunun en dikkat çekenini ise yıldız kaydığında yakın bir yerde birinin öldüğüne/ öleceğine olan inanıştır.

Yörede ölüme vurgu yapan beddualar da bulunmaktadır. Birisinin ölümü istendiğinde genellikle beddualarda bu vurgulanır. Bu beddualardan bazıları şunlardır ”Toprak seni kucaklasın”, ”toprağa giresin”, ”Allah seni alsın”, ”Azrail seni bulsun” dur.

Ağır hasta ve yaşlıların ölümden birkaç gün önce kendilerini toparladıklarında ölümün yakın olduğu, kişinin son günlerini yaşadığı için böyle bir durumun yaşandığına inanılır. Bu dönemde ev ahalisi hastanın genel temizliğine aşırı önem verir. Hastanın saçını, sakalını, tırnağını keser ve etek-koltuk altı tıraşlarını yaparlar. Ölümden sonra bu gibi temizliklerin yapılmayacağını bildiklerinden gerekli temizliği öncesinden hallederler. Ölüm saati yaklaşan bireylerde bir halsizlik olduğuna inanılmaktadır. Yöre halkı bu durumda yakın akrabalara haber verir. Şehir dışında olan çocuklarına, akrabalarına durum anlatılır ve gelmeleri istenir. Ölmeden önce sevdiklerine hasret çekerek gitmemesi istenir. Ölüm döşeğindeki kadın olsun erkek olsun rahat bir ölüm yaşaması için bir takım uygulamalar bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Öncelikle çevredeki imamlardan birine haber verilir ve eve davet edilir. Ölüm anının yaklaştığı durumlarda hasta veya yaşlı birey kibleye doğru yatırılır, sırtının arkasına yastık, battaniye ile dolgu yapılır. Başının yüksekte kalmasına, kibleye dönük olmasına ve nefes alış verişlerinin kolaylaşmasına dikkat edilir. Pamuk, tülbent veya herhangi bir bez ıslatılarak dudaklarına değdirilir. Bu uygulama ile son anını yaşayan bireyin imanının şeytan tarafından alınmasını engelleneceğine inanılır.¹⁸⁹ Ev ahalisi ve akrabalar son isteklerini sorarlar. Hüzünlü bir bekleyişle beraber odada bulunan hoca, akraba bir taraftan da kelime-i şehadet, kelime-i tevhidi tekrarlatmaya çalışır. İçerde bulunan şahıslar Kur'an'dan bölümler okurlar. Özellikle Yasin, Mülk, Nebe ve kısa

¹⁸⁸ Ahmet Bayat, 1957 Kozlu doğumlu, ön lisans mezunu.

¹⁸⁹ Necati Batuk, 1959 Çeribaşı doğumlu, Lise mezunu.

süreler çokça okunur. Bu telkinlerin çokça yapılması peygamberimizin’’¹⁹⁰ ölmek üzere olanlarınıza tevhide telkin edin’’ hadisine paralel yapılmaktadır. Bu uygulama kişiyi korumak ve şeytanın kişinin imanına halel getirmemesi inancı etkilidir. Bu zaman aralığında ölü için bol bol dua edilir.¹⁹¹

3.2. Ölüm Esnasındaki İnanış ve Uygulamalar

İlçede ağır hasta olan veya ölüm döşeğinde olan kişinin durumu halk tarafından bilinmektedir. Yörede kişinin ölüm anı yaklaştığında yüzünde bir sarama, beyazlama, ayaklarından ellerine doğru bir soğukluk olacağına inanılır. Son nefesini veren bireyin gözleri kapatılır. Odada ağlaşmalar başlar. Sesin dışarıdakiler tarafından duyulması ile beraber hüznün, ağlaşmalar ve ağıtlar ortama yayılır. Özellikle ölen kişinin eşi, kızları, bacıları, torunlarından oluşan bayanlar grubu elleriyle başlarına, göğüslerine, dizlerine vurarak ağlaşırlar. Şehirden veya ilçe dışından gelen akrabalarla bu ağlaşmalar defin sonrasına bazen de taziye bitimine kadar devam eder.¹⁹² Ölen kişinin yaşı, hastalık durumu, ilmi bilgisi, sevilme durumu bu ağlaşmaların boyutunda etkilidir.

Yörede ölüm anı kolay geçen bireylerin iyi insan olduğu ve cennete gideceğine inanılır. Ölüm anının son saatlerinde yüzünde tebessüm olanlarda cennetteki yerlerinin gösterildiğine inanılır. Ölüm esnasında bireyin acı ve ıstırap, bağırma ve korku yüzüne sirayet etmiş ise kötü biri olduğu ve amellerinin iyi olmadığına inanılır. Ölümü gerçekleşen bireyin çenesi bağlanır, şişmemesi için üzerine bıçak, tas, kılıç vb. demirden bir nesne konur. Elleri yanlara sarkıtılır. Kişi öldükten sonra dinen kirli olarak kabul edildiğinden artık yıkanınca kadar yanında Kur’an okunmaz.¹⁹³

İlçe ve köylerde bulunan tüm camilerden sala verilir. Yakın, uzak kim varsa haberdar olması için haberler iletmeye çalışılır. İnsanlar bu gibi durumlarda kavgalarını, kırgınlıklarını bir kenara bırakır ve ölü evine gelmeye çalışır. Hastanelerde ölüm gerçekleşmişse ilçe ve köylerden cenazeyi karşılamak için yol güzergahından cenazeye doğru gidilir veya yol güzergahında beklenilir.

¹⁹⁰ İmam Nevevi, Riyazus-Salihin Tercüme ve Şerhi, İstanbul 1993, s.133.

¹⁹¹ Emin Tavlı, 1942 Azakpert doğumlu, İlkokul mezunu.

¹⁹² Mehmet Çadırcı, 1955 Adaklı doğumlu, Okur-yazar.

¹⁹³ Mehmet Çörekçi, 1940 Azakpert doğumlu, Okur-yazar.

3.3. Ölüm Sonrası İnanış ve Uygulamalar

Ölüm haberi alındıktan sonra yörede genellikle yapılan işler bırakılır. Elinden geldiğince herkes ölü evine yardım için yardım etmek için çabalar. İlçe ve köyün kadınları ölü evinin kadınlarını sakinleştirmek, erkekleri ise cenazenin yıkanması, kefenlenmesi, mezarın kazılması gibi işleri yardımlaşarak yapmaya çalışırlar. Yörede cenaze evinde artık acı ve hüznün hakimidir. Cenazenin yıkanması ve kefenlenmesi için hazırlıklara başlanır. Geçmiş dönemlerde büyük kazanlarda sular hazırlanır uzun tahtaların üzerine meyyit veya meyyite serilir ve erkekse göbeğine kadar bayansa göğüs bölgesine peştamal atılarak avret yerleri kapatılırdı. Günümüzde artık güneş enerjilerinden hızlı bir şekilde sıcak su temini yapılmaktadır. Yakınlarından biri veya bir kaç kişi yıkama işlemini biliyorsa beraber cenazeyi yıkamaya başlarlar. İlçe ve köylerde cenaze yıkanırken bir taraftan da mezar işleri yürütölmeye çalışılır.¹⁹⁴

Hasta veya yaşlı kişi şehirde hastanede vefat etmiş ise yıkanması ve kefenlenmesi şehirde yapılarak yöreye gönderilir. Şahıs evinde vefat etmişse gece yıkanmaz güneşin doğuşu beklenir ve suyu, yıkanması, kefenlenmesi güneş doğduktan sonra yapılır. Cenaze yıkama bilen akrabaları varsa öncelikli olarak onlar yıkarlar. Cenaze yıkama işlemini bilmiyorlarsa yörenin imamlarından biri veya bir kaç kişi erkek cenazeyi yıkayıp kefenlerler.¹⁹⁵ Cenaze bayansa ilçede veya köyde bu işi bilen birkaç kadın tarafından yıkanır ve kefenlenir. Kefenler bazen hasta ve yaşlı kişi tarafından önceden hazırlandığı gibi bazen de ölüm gerçekleştikten sonra ailesi tarafından temin edilir. Cenazeyi yıkayan kişiler yıkama işlemini ücret karşılığında ziyade sevap kazanmak için yaparlar. Cenaze sahiplerinin defin işleminden sonra yıkama ve diğer işlemler için ücret vermesi de söz konusudur. Cenaze yıkandıktan sonra bazen evin içerisinde bir odaya bazen de camiye götürölür. Battaniyeye sarılı halde orta bir alana konan cenazenin etrafına Kur'an okumayı bilen erkekler bir halka oluştururlar ve cüz taksimi yapılır. Cüzler dağıtıldıktan sonra bir veya bir buçuk saat içerisinde cüzler tamamlanır. Okunan hatim duayla ölü kişinin ruhuna hediye edilir. Daha sonra ortamda bulunan Seyda, Molla veya Hoca tarafından kılamadığı namazlar için, tutamadığı oruç, yerine getiremediği zekat, yemin gibi ibadet ve uygulamalar için en az on kişilik zekat alacak özelliklere sahip fakirlere ıskat işlemini açıklar ve devir deneni on dönüşü

¹⁹⁴ İlyas Kızılay, 1965 Arzu doğumlu, İlkokul mezunu.

¹⁹⁵ Kadir Kızılay, 1971 Arzu doğumlu, İlkokul mezunu.

gerçekleştirir. İskat tamamlandıktan sonra fakirlere sadaka olarak cenaze sahibi tarafından verilen miktar taksim edilir. Cüz ve ıskat işlerinden sonra ailenin şehir dışından gelmesini beklediği her hangi bir kimse yoksa cenaze omuzlara alınarak evden çıkarılır. Cenaze şehir dışından getirildiği zamanlarda ise önce yaşadığı eve getirilir ve evin etrafından dolaştırılır. Yörede bu uygulama ile ölen şahsın hasret gidereceğine inanılır. Daha sonra omuzlara alınarak mezarlığa doğru götürülür. Mezarlığa doğru gidilirken arada cenaze ekibi durur ve el-Fatiha diyerek Fatiha okunmasını sağlar. Cenaze mezarlığa doğru ilerlerken insanlar cenazeyi taşımak için ve sevap elde etmek için birbirleriyle adeta yarışır. Daha önce hazırlanmış mezarlığa gelen halk cenazeyi mezar yerinin yanına bırakır. Erkek ve bayanlar için farklı boylarda kazılan mezar yerleri söz konusudur. Kazılan mezarların erkelerde göbek hizası bayanlarda omuz hizasında olmasına dikkat edilir. Bayanların namusuna hanel gelmemesi için derin kazıldığına inanılır. Yöre çok fazla dağlık ve engebeli olduğundan mezarlar genelde insan gücüyle kazılır. Nadiren de olsa kepçe devreye girmektedir. Mezar kazma esnasında çok taşlı değil ve kolay kazılıyorsa ölen insanın rahat edeceğine iyi biri olduğuna inanılır. Yağmurlu ve zorlu kış şartlarında ölmüşse amelinin iyi olmadığına yorulur. Mezarın başında önceden hazırlanmış sal, düz taşlar ve tahta parçaları ile hasır bulundurulur.

İlçe dışında vefat eden birçok birey köylerinde defnedilmeyi arzular ve vasiyetlerinde belirtirler. Bu sebeplerden ötürü ilçeye her yıl ilçe dışından yüzlerce insanın cenazesi getirilir. Bazı köylerde ise ziyaret yerlerine, türbe ve yatırların yanına defnedilme noktasında yarış vardır denilebilir. Bazı yaşlı insanlar ölmeden önce çocuklarına defnedilecekleri yeri öncesinden belirtirler. Bazen de anne babalarının yanına gömülmeyi vasiyet edenler de çıkmaktadır.¹⁹⁶

Yörede ölü mezara konurken dikkat edilir. Ölünün her hangi bir eziyet görmemesi için itina ile mezara konur. Kefenin açılmaması, kirlenmemesi ve yırtılmaması için özen gösterilir. Ölen şahıs defnedilirken Kur'an okunur. Mezarın içerisine ölen erkek ise abileri, oğulları yardımıyla, ölen bayan ise abdesti bozulmayan, nikahı düşmeyen oğlu, yeğeni, abileri ile mezarın içesine konur. Ölünün kefeninin uçları açılır, yüzü kıbleye dönecek şekilde sırtına destek yapılır. Bayanlar defnedilirken özellikle üstüne yeşil örtü atılarak bu işlemler yapılır. Ölen bayanın avret yerlerin açıldığı takdirde eziyet göreceğine inanılır. Destek işlemi tamamlandıktan sonra sal

¹⁹⁶ Abdurrahman Erden, 1955 Sevkâr doğumlu, İlkokul mezunu

veya tahtalar usulüne uygun bir şekilde yerleştirilir. Mezara kişiye ait herhangi bir eşya, nesne bırakılmaz. Mezarın üstünü kapatacaklar dışındakiler oturarak okunan Kur'an-ı dinlerler. Sırasıyla herkes gücü ölçüsünde mezara toprak atar. Toprak atma esnasında kürekler elden ele verilmez. Yere bırakılarak diğer bireyin alması sağlanır. Herkes sevap kazanmak için birkaç kürekte olsa atmak için çalışır. Mezarın baş kısımlarına mezarın belli olması için iki büyük sal, taş veya tahta konur. Üst kısmı dolgu haline getirilen mezarın üstüne bir çizgi halinde başından ayağına kadar küçük taşlar konur. Taşların beyaz olmasına, saflığı ve günahattan arınmayı temsil ettiğine inanılır.¹⁹⁷ Dolgu tamamlandıktan sonra küreklerle iyice bastırılır. Su dökülür ve dua edilir. Duadan sonra orada bulunan hocalardan biri ölen şahsı annesinin ismi ile beraber ifade ederek telkin bölümüne geçer.¹⁹⁸ Telkin verilirken hoca dışındaki tüm bireylerin oturması istenir. Telkini yapacak Hoca, Seyda, Molla orada bulunanlardan haklarını helal etmelerini isteyerek telkinin Arapça bölümüne geçer. Telkin içerisindeki şehadet bölümü orada bulunanlar tarafından yüksek sesle üç defa tekrarlanır. Telkin işleminden sonra insanlar taziye yerine giderler. Ölünün akrabalarından birkaç kişi mezar başında kalmaya devam eder. Kur'an'dan bölümler okurlar. Bir veya bir buçuk saat sonra bu kişiler de mezar başından ayrılır. Definden sonra beklenilmesinde ki inanış kişinin kabrine alışmasını kolaylaştırmaktır. Bu uygulama ile sorgu ve sualin geciktirileceğine inanılır.¹⁹⁹ İnsanların mezar başından ayrılmasından sonra hesabın başlayacağına inanılır. Alevi ahalinin ağırlıklı olarak yaşadığı bölgelerde ise üç gün aralıksız mezar başında mum, ateş yakıldığı geçmiş dönemlerde söz konusu iken günümüzde bu uygulama daha az rastlanan durumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁰ Yörede camilerin hemen yanına taziye evi, morg gibi cenaze işlerini kolaylaştıran mekanlar son yıllarda dernekler vasıtasıyla yaptırılmıştır. Bu alanların varlığı cenaze sahiplerini birçok meşakkatli durumdan kurtarmaktadır. Özellikle köylerde ölen kişinin sala verildikten hemen sonra muhtar ve köy heyeti tarafından işler organize edilmeye başlanır. Dışardan geleceklerin uzun yolculuklardan geldiği hesaplanarak bir veya iki koyun, keçi kesilerek hazırlıklara başlanır. Büyük kazanlarda ölü aşı hazırlanır ve defin işlerinden sonra taziye evinde yemek verilir. Yemekten sonra ölen şahsın yakınları bir sıra halinde yakınlık derecelerine göre dizilirler. Başka illerden, ilçe ve köylerden gelip dönecek olanlar için

¹⁹⁷ Mehmet Bayat, 1980 Boyalı doğumlu, Lise mezunu.

¹⁹⁸ Süleyman Antlı, 1940 Azakpert doğumlu, Okuryazar.

¹⁹⁹ Fatih Eser, 1988 Adaklı doğumlu, Lisans mezunu.

²⁰⁰ Abdussebur Şahin, 1963 Kozlu doğumlu, İlkokul mezunu.

taziye kabulüne geçilir.²⁰¹ Üç gün boyunca taziye evinde taziyeler kabul edilir. Taziye gelenler Kur'an okumayı biliyorlarsa ölümü hatırlatan ayetlerin olduğu Aşirler okur ve ölen şahsın ruhuna hediye ederler. Taziye verilirken ''başınız sağ olsun'', ''Allah kalanlara sabırlar versin'' gibi teselli ifadeleri ile taziyeler verilir. Üçüncü günden sonra ise taziyeler evde kabul edilir. Ortama giren yeni bireyler ölü için tekrar tekrar Fatihalar okunur. Taziye günleri boyunca taziye evinde yemek hazırlanmaz. Taziye yerinde ki işleri köyün gençleri ve taziye sahibinin akrabaları, yardımlaşarak yaparlar. Komşular, köylüler yemek yapıp taziye evine götürürler. Yörede üç gün boyunca özellikle bayanların taziyeleri kabul ettiği evde genç kızlar taziye evinin tüm işleriyle meşgul olur, gelen gidene ikramda bulunurlar. Taziyenin üç günlük süresi bitince ev ahalisi helva yapıp ilçe ve köydeki komşularına dağıtır. Ölen kişi güzellikleriyle yad edilir, arkasından kötü söz söylenmemeye çalışılır.²⁰²

Yörede ölen şahsın kıyafetleri kullanılabilecek düzeyde ise fakir komşulara, kullanılamayacak haldelerse yakılır veya saklanır. İlçe ve köylerde taziye sahibinin düğünü varsa ileri bir tarihe ertelenir. Yörede taziye döneminde bir hafta düğünlerde çalgı, davul zurna çalınmaz. Çalındığı takdirde düğün yapan aile ayıplanır. Taziye evinin erkeleri bir hafta on gün tıraş olmaz, on beş yirmi gün televizyon izlemezler. Özellikle alevi halkın yaşadığı köylerde ölümü takip eden ilk bayram kara bayram olarak kabul edilir. Yörede bazı köyler üçüncü gün bazı yerler ise kırkıncı gün mevlit okutarak yemek verir. Taziye işlerinden sonra helva dağıtılır. Kırk gün boyunca Yasin, Mülk, Nebe ve kısa sürelerden oluşan devir okunur veya okutulur. Kırk mevlidinde hatim duasıyla ölen şahsın ruhuna hediye edilir. Nadiren de olsa yıllık devirde yapılır.²⁰³ Yakını ölen şahsın kendisi, ev ahalisinden biri veya parayla bir hoca ölüm gününden başlayarak tam on iki ay yıllık devir okur veya okutur. Ölüm gününde okunan bu yıllık hatimleri hatim duasıyla ölen kişinin ruhuna hediye ederler. Cenaze ve taziye işleri bittikten bir veya iki ay sonra aileler mezarlarını yaptırmaktadırlar. Bazen taş bazen de betonarme olarak etrafını düzenlemektedirler. Mezar taşlarının üzerine ölen şahsın isimlerini ve Esmâ-ül Hüsna'dan tövbeyi, bağışlamayı vurgulayan bir isimle süslemektedirler. Mezarlıklar Perşembe, Kandil, Arefe, Bayram ve ölüm günlerinde ziyaret edilir. Mezarlıkların özellikle ağaçlandırılmasına dikkat edilir. Mezarlıklardan

²⁰¹ Hacı Beyboğa, 1981 Adaklı doğumlu, İlkokul mezunu.

²⁰² Mehmet Lütfi Tal, 1980 Çetan doğumlu, ilkokul mezunu.

²⁰³ Aydın Çadircı, 1975 Yel değirmeni doğumlu, Yüksek Lisans mezunu.

yeşil bitkilerin, ağaçların kesilmesi ve koparılması hoş karşılanmaz.²⁰⁴ Ağaç ve bitkilerin yeşil kaldıkları sürece ölüye sevap kazandırdığına inanılır. Günah kabul edildiği için mezarlara basılmaz. Gece mezarlıklara gitme çok nadirdir. Genellikle gece mezar ziyaretlerinden korkulur. Cin vb. varlıkların gece mezarlarda olduklarına inanılır. Ergenlik çağına girmeden ölen çocukların cennetlik olduğuna ve ailelerine ahirette şefaat edeceklerine inanılır. İntihar sonucu ölen şahısların imansız gittiğine ve cehennemlik olduğuna inanılır.²⁰⁵ Geçmiş dönemlerde bir ailede bebek yaşta ölen çocukların çok olması hasebiyle ebeveynlerinin cennetlik olduğuna inanılmaktadır.

3.4. Ölümle İlgili Halk İnanışları Ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Yörede ölümle ilgili uygulama düzeyindeki birçok hususun dini uygulamalar etrafında şekillendiğini görmekteyiz. İslam dini uygulamalarının yanı sıra eski Türk inancı içerisinde varlığını devam ettiren bazı uygulamalara da rastlanmaktadır. Farklı dini uygulama ve inanışlar ölüm sürecinde geçmiş toplumların birçoğunda söz konusudur. İlçede ölümle ilgili rüyalar noktasında oluşan halk inanışları içerisinde yer bulan saç kesilmesi, saç kısaltılmasının ölüme yorulmasında eski Türk inancından izler aramak mümkündür. Eski Türk inancında saç yolma ölümü temsil eden rüyalar içerisinde sayılmıştır.²⁰⁶ Diş düşmesi veya dişin çektilmesi ile ilgili olan rüyalarında ölüme yorulması birçok kültür içerisinde yar almaktadır. Yörede ölümün haberci olarak kabul edilen baykuş, siyah kedi, saksagan gibi hayvanlar tarihi seyirde eski Türk inancı doğrultusunda açıklanabilecek durumlar içerisinde sayılabilir.²⁰⁷ Eski Türk inancı içerisinde baykuş viraneleri yurt tutar sözü bu paralelde bir inanışın ürünüdür. Eski çağlardan beri baykuş birçok kültür içerisinde kötülük, felaket ve ölüm ile simgeleştirilen bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Baykuşun uğursuz olarak kabul edilmesinin, Çin ve İran kültürünün yansıması olarak da kabul etmek mümkündür.²⁰⁸

İlçe genelinde vakitsiz uluyan köpeğin ölümün habercisi olarak kabulünde Anadolu ve Azeri Türk inancı içerisinde izleri bulunmaktadır.²⁰⁹ Ölüm esnasında yaşanan zorlanmanın kötü amelli olan bireyler için olduğu bazı toplumlarda söz konusudur. Bu toplumlar içerisinde eski Türk inancında ki bakış açısı yöreye daha

²⁰⁴ Erhan Çatakkaya, 1979 Adaklı doğumlu, Lisans mezunu.

²⁰⁵ Hasan Bayat, 1977 Boyalı köyü doğumlu, ilkokul mezunu.

²⁰⁶ Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnancının İzleri, Ankara 2010, s. 361.

²⁰⁷ Yaşar Kalafat, a.g.e., s. 365.

²⁰⁸ Ali Selçuk, a.g.e., s. 214.

²⁰⁹ Yaşar Kalafat, a.g.e., s.366.

uygunluk arz etmektedir. Eski Türk inancında iyi insanlar, günahsız bebekler bir kuş misali ruhlarını teslim ederken, kötü ve ahlaksız bir hayata sahip bireyler hırıltı, terleme, çırpınma ile ruhlarını teslim etmesi bu durumdaki benzerliği gözler önüne sermektedir.²¹⁰ Eski Türk inancı içerisinde kötü ruhlar ölümün nedeni olarak da kabul edilmektedir.²¹¹

Yörede mezarlıkların ağaçlandırılması uygulamasıyla benzerlik taşıyan eski Türk inancına rastlamaktayız. Eski Türklerde mezarın başucuna kayın ağacının dikilmesi ve mezarlıkların kayın ormanına dönüşmesini sağlamıştır.²¹² İlçede özellikle meyve veren ağaçların dikilmesi ve bu ağaçların meyvelerini kuşlar, böcekler gibi hayvanların yemesiyle ölümlere sevap kazandırma daha ağırlıklı bir inanç olarak eski Türk inancının yöreye ve coğrafi şartlara göre değişime uğrayışındır. Yörede ölü evinde yemeğin pişirilmemesi pratiğine baktığımızda eski Türk inancı içerisinde benzer uygulamalarla kendini göstermektedir. Türkistan’ da ölü evinin üç gün boyunca kirlendiği ve bu nedenle yemek pişirme gibi bir durumun söz konusu olmadığı şeklinde inanışa benzerlik arz etmektedir.²¹³ İlçede alevi halkın ağırlıklı olarak yaşadığı yerleşim alanlarında ölünün defnedildiği ilk ve akabinde ki üç gün mezar başında ateş veya mum yakılır. Bu uygulama ile ölen şahsı, hayvanlardan veya düşmanlarından korumak ve bunlara gözdağı vererek onları uzaklaştırmak olduğuna inanılmaktadır. Ateşle ilgili eski inançlarda yer almış uygulamalara baktığımız takdirde eski Türk inancı içerisinde bu uygulamanın ilk nüvelerini bulmamız mümkündür. Kırgız, kazak²¹⁴ ve birçok Türk toplumunda ateşin kutsallığı söz konusudur.²¹⁵ Yine aynı doğrultuda Azerbaycan Türklerinin yedi gün boyunca mezar başında ateş yakıp nöbet tuttıkları gözlenmiştir.²¹⁶ Günümüzde Hristiyan Yakut ve Teleut Türkleri arasında bu uygulama devam etmektedir.²¹⁷ Geniş Türk coğrafyasının çoğunda görülen ateş ile ilgili uygulamaların Adaklı yöresini de etkilediği söylemek yanlış olmaz.

Yörede gece karanlığında defin gerçekleştirilmez. Bu inanca paralel olarak eski Türk inancı içerisinde bazı uygulamalar ve inançlar söz konusudur. Gecenin şerrinden

²¹⁰ Yaşar Kalafat, a.g.e., s. 376.

²¹¹ Jean-Poul Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, İstanbul 2002, s. 264.

²¹² Bahattin Ögel, Türk Mitolojisi, C. I, Ankara 1993, s. 94.

²¹³ Rıfat Araz, a.g.e., s.124.

²¹⁴ Hikmet Tanyu, “Türklerde Ateşle İlgili İnançlar”, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.IV. Ankara 1987, s. 290.

²¹⁵ Bahattin Ögel, a.g.e., s. 514.

²¹⁶ Rıfat Araz, a.g.e., s. 124.

²¹⁷ Ali Selçuk, a.g.e., s. 216.

ve kötü ruh, cin benzeri varlıkların ölüye zararlarından çekinildiğinden gündüz vakitlerine erteleme eski Türk inancında yer bulmuştur. Türbe veya yatırların zor ve sıkıntılı zamanlarda yardımı, himmeti yörede çokça dile getirilmektedir. Bu inancın arka planında değişik bir format kazanmış olsa da eski Türk inancına dair izlere rastlamak olasıdır.²¹⁸

Ölümün gerçekleşmesiyle beraber kendini gösteren inanışlardan olan ölen şahsın karnının üzerine demir konulması demirin kutsallığı ve şişmeyi engellemesiyle açıklanabilir. Türkler tarafından kutsal maden kabul²¹⁹ edilen demir birçok inancın²²⁰ oluşmasına zemin hazırlamıştır. Birçok inançta olduğu gibi bu inançta Türklerin İslam'ı kabulünden sonrada devam etmiştir. Yine aynı inancın izlerine Başkurlarda rastlamak mümkündür. Başkurlar ölünün göğsüne bıçak, makas, çekiç gibi demirden materyaller koymaktadırlar.²²¹ Ruhunu teslim eden şahsın çenesinin bağlanması, gözlerinin kapatılması ile ilgili inançlar Azeri Türkleri başta olmak üzere Türk toplumlarının tamamına yakınında mevcuttur. Ağzı kapatılan şahsın ruhunun, bedeninde kalarak başkasına zarar vermesinin engelleneceği inancı paralelinde yapılan bu uygulama Adaklı yöresinde kadın-erkek, genç-yaşlı fark etmeksizin tüm bireyler için uygulanır. Cenaze işlemlerini tamamlandıktan sonra yörede yemek verilerek ölü aşı uygulaması gerçekleştirilir. Bu uygulama “yoğ aşı”,²²² “tögüm/döküm”, “atau”²²³ gibi isimlerle birçok Türk topluluğunun ortak uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölü aşı olarak isimlendirilen Yöredeki bu uygulama oğuz kahramanlarının “aşımı verin” sözüne yakın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı şekilde ölü aşı uygulamasının Kazak-Kırgız Türklerinde var olduğu da bilinmektedir. Eski Türklerde koyun, keçi vb. hayvanlar kesilerek ölü aşı yerine getirilir.²²⁴ Altay Türklerinin ölünün kırkinci günü kurban keserek yerine getirdikleri üzüt bayramı kırk gün ruhun ailesini, yaşadığı çevreyi terk etmediği inancına paralel bir kutlama töreni olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁵ Kırk aşı Azeri Türklerinde de ziyafet şeklinde kutlanmaktadır. Yörede ölü kırkı olarak karşımıza çıkan uygulama Altay ve Azeri Türklerinin bu uygulamasını çağrıştırmaktadır. Hadiste “Ölü evine yemek götürün” vurgusu ile artık yeni bir boyut

²¹⁸ Rıfat Araz, a.g.e s. 126.

²¹⁹ Abdulkadir İnan, a.g.e., s. 230.

²²⁰ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, İstanbul 1993, s. 289.

²²¹ Abdulkadir İnan, a.g.e., s. 231.

²²² Harun Güngör-Ünver Günay, a.g.e., s.115.

²²³ Abdulkadir İnan, a.g.e., s. 248-249.

²²⁴ Bahattin Ögel, a.g.e., s. 5-7.

²²⁵ Ali Selçuk, a.g.e., s. 221.

kazanan ölü aşı, yemeği daha çok uygulanır olmuştur. Yemeğin mezara konulması eski Türklerde uygulama alanı bulurken, İslam'ın kabulüyle beraber mezara kefen dışında bir şey koyulmayışı bu geleneği manevi boyuta taşımış ve ölü aşı olarak sevap kazandırma amaçlı bir eyleme dönüştürmüştür.

Yıldız kayması ile birinin öldüğüne inanılan durum eski Türklerde kutsal kabul edilen gök cisimlerinin etrafında şekillenen bir inançtır. Mezar kazma veya defin işlemi esnasında kürekler elden ele değil de yere bırakılarak çalışılmaktadır. Bu uygulamanın kökeninde demirin kutsal kabul edilmesi yatmaktadır. Çalışma esnasında ölümle temas etmiş bütün nesnelerin doğal çevreye bırakılması bu inanın kökenini oluşturmaktadır.²²⁶ İyi davranışlara ve Allah katında iyi bir makama sahip olduğuna inanılan türbe, yatır ve ziyaretlerde ki şahıslardan himmet isteme anlayışı yörede oldukça yaygındır. Bu anlayış ve inanın Tanrı nezdinde şefaet yetkisi bulunan iyi ruhlarla sahip bireyler olduğu eski Türk inancı ile benzerliği de gözlerden kaçmamaktadır.²²⁷ Yörede vefat eden kişilerin arkasında ağlama, ağıt yakma söz konusu iken Allah'a isyana varacak boyutta bir uygulama, söylem söz konusu değildir. Ağıt ve ağlamalar ölen şahsa duyulan sevgi ve yokluğunda yaşanan acının dışa vurmasıdır. Eski Türk ve Arap topluluklarında saç baş yolmak, kıyafetleri yırtmak, bağırıp çağırmak, suretiyle kendini gösteren birçok uygulama söz konusudur.²²⁸ Peygamberimizin bu konu ile ilgili şu uyarısı toplumu sakinleştirmiş ve ölümü kabul edişi kolaylaştırmıştır. Musibet anında yüzü, başı yolmak şeytanın figanıdır.²²⁹ Son olarak özellikle Bağlarpınarı köyünde mezar taşları incelendiğinde birçok Türk mezar taşı motifinin yörede kullanıldığı görülmektedir. (Bkz. EK-8) Yörede kuş, bitki, geometrik şekiller ve benzeri birçok resim ve kabartma Türk inancının devamı niteliğindedir.²³⁰

²²⁶ Ali Selçuk, a.g.e., s. 217.

²²⁷ Ünver Günay-Harun Güngör, a.g.e., s. 107.

²²⁸ Ali Çelik, İslam'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnanışları, İstanbul 1995, s. 126.

²²⁹ İmam Nevevi, Riyazus-Salihin, İstanbul 1993, s. 148.

²³⁰ Yaşar Kalafat, a.g.e, s. 431.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ADAKLI İLÇESİ VE KÖYLERİNDEKİ ZİYARET YERLERİ VE BUNLARLA İLGİLİ HALK İNANIŞLARI

Birçok medeniyetin izlerinin bulunduğu Adaklı ilçesi ve köylerinde zengin kültürel mirasın etkileri günümüze kadar devam etmektedir. Özellikle İslam ordularının hicri birinci asırda başlattıkları fetihlerle bölgenin kaderi değişmiş ve bölge İslam medeniyetinin izlerini taşımaya başlamıştır. Anadolu coğrafyasının çoğunda görülen bu durum ilçeyi de etkilemiş ve ilçe ilk hicri asırda Müslüman toprakları içerisine katılmıştır. Sahabe ve tabiin neslinden birçok şehidin bulunduğu bölge hacı seferlerinin de etkisiyle bazı dönemlerde el değiştirmiştir. Yöre Müslüman Türk akınları ve beyliklerinde bölgeye hakim olmasıyla beraber Malazgirt savaşı sonrasında tekrar İslam topraklarına katılmıştır.²³¹ Yörede yer alan birçok şehit mezarının ilk Müslüman akınlarının başladığı dönemden kaldığı ve bu alanların günümüzde de çokça ziyaret edildiği bilinmektedir. Ziyaret birini veya bir yeri görmek anlamında kullanılmaktadır. Ziyaret kelimesi daha çok türbe, yadır, tekke, ocak ve dede mezarı gibi isimlerle anılan manevi güç ve özelliklere sahip bireylerin yattıkları belirli yerleri ifade etmek için kullanılır. Yörede bu anlamda birçok ziyaret alanı bulunmaktadır. Bunların dışında ilçede sahabe-tabiin kabirleri de söz konusudur. Aynı zaman bölgeye İslam'ı anlatmak için irşad vazifesiyle görevli Erenler, Şeyhler ve Seyyitler gelmiş ve yaşayıp buralarda ömürlerini tamamlamışlardır. Çalışmamızın son bölümünde bu zatların türbeleri ile ilgili bilgi ve buradaki halk inanışları hakkında bilgiler verilmektedir.

4.1. Seyda Molla Osman ve İsmail Türbesi

Adaklı ilçe merkezinde merkez caminin avlusunda bulunan yeşil türbede iki zatın kabirleri bulunmaktadır. Bu kabirler baba Molla Osman ve oğul Molla İsmail'e aittir. Molla Osman Hz. peygamberin soyundan gelen seyyit bir ailenin evladı olarak 01/07/1844 yılında Sevkar köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Seyda Molla Ali'nin yanında eğitimine başlayan molla Osman Sevkar medreselerinin yetiştirdiği büyük alimlerden biridir. Yörede ve il dışında farklı müderrislerden Arapça, sarf, nahiv, fıkıh,

²³¹ Okan Alay, a.g.e., s. 20.

tefsir vb. dersler aldıktan sonra molla Arapzade olarak bilinen Mehmet Efendiden icazet alarak eğitim hayatını tamamlamıştır. İcazetini aldıktan sonra Sevkâr köyüne dönerek medresesini açan molla İsmail burada uzun yıllar müderrislik yapmış ve medrese ilimleri noktasında bilgili ve birikimli birçok alim yetiştirmiştir. Yöre halkının sorunlarıyla yakından ilgilenen, sorunları çözüme kavuşturan, adil ve mütevazî kişiliğiyle tanınan ve Seyda olarak isimlendirilen muhterem bir zattır. Molla Osman ve öğrencileri Rus istilasına rağmen bölgeyi terk etmemiş ve öğrencileriyle beraber bölgede mücadele etmiştir. Rus istilasından sonra Adaklıya yerleşen Seyda Molla Osman ilçe halkının da irşad noktasında eksiklerini gidermek adına medresesini bu defa Adaklı ilçe merkezinde açmıştır. Burada hem yöreden hem de yöre dışından gelen birçok öğrenciye Arapça, sarf, nahiv, belâğat, kelâm, hadis, tefsir vb. ilimleri öğretmiştir. Miladi 01/01/1926 tarihinde vefat eden Molla Osman Adaklı merkez camiinin yanında bugün yeşil kubbeli türbe olarak bilinen yere defnedilmiştir.²³²(Bkz. EK-9)

Seyda Molla İsmail 01/07/1877 de Sevkâr köyünde dünyaya gelmiştir. İlim tahsilinin tamamını babası Seyda Molla Osman'ın yanında tamamlamıştır. Babasından Kur'an ilimleri, sarf ve nahiv eğitimi aldı. Adaklı ilçesinde Rus harbi sonrasında kendi gayretleriyle yapılan merkez camiinde uzun yıllar imamlık yapmıştır. İmamlığın yanı sıra babasının vefatından sonra devraldığı medrese işleriyle de ilgilenmiştir. Alim, zahit ve tevazu sahibi bir önderdir. Toplumu en sıkıntılı zamanlarda bir arada tutacak bilgi, birikim ve hitabet gücüne sahiptir. 1974 yılında geçirdiği bir rahatsızlık sonucunda bir süre yatalak olmuştur. Bir daha eski sağlığına kavuşamayan Molla İsmail şubat ayının başında da vefat etmiştir. Cenazesi yeşil türbe olarak daha sonra yapılan alana babasının yanına defnedilmiştir.²³³

Yeşil türbede yatan zatlarla ilgili olarak yöre halkının anlattığı birçok menkıbe söz konusudur. Molla Osman ile anlatılan bir menkıbe şu şekildedir. Yöre Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında Müslüman ve Ermeniler tarafından ortaklaşa kullanılmaktadır. Müslüman ahali ile Ermeniler arasında birçok noktada sorunlar olmakta, anlaşmazlıklar çıkmaktadır. Bu anlaşmazlıklardan biri Molla Osman'a intikal eder. Sorunun çözümü için Müslüman ve Ermeni bireyler, Seyda Molla Osman tarafından davet edilir. Davete gidiş esnasında Ermeni'nin kalbinden şu düşünceler geçmektedir. Hak benim olsa bile Seyda dindaşını atmaz, onu haklı bulur.

²³² İsmail Arpacık, 1973 Adaklı doğumlu, Ön lisans mezunu.

²³³ Sait Arpacık, Ehli Beyt, Elazığ 2009, s. 101-104

Seyda sorunu iki taraftan dinledikten sonra kararını açıklar ve Ermeni'yi haklı bulur. Seyda Molla Osman'ın adaletli kararını duyduktan sonra Ermeni gelirken düşündüklerini açıklar ve hakkından vaz geçer. Birçok noktada kendisinden himmet beklenen bir zat olarak kabul edilen Seyda Molla Osman ve oğlu Molla İsmail'in türbeleri çokça ziyaret edilmektedir. Genç, yaşlı fark etmeksizin yöredeki birçok şahıs bu türbeyi ziyaret eder, dualarında isimlerini zikrederek yardımlarını beklerler. Dili tutulan çocuklar, yürüyemeyecek dermanı olmayan hastalar bu türbeyi ziyaret ederler. Türbenin toprağından yiyerek şifa bulacaklarını ifade ederler. Sağlığında hastalara özel değer veren Seyda'nın ölümünden sonrada hastalara yardım edeceği inancı yaygındır. Yörede bu inanca istinaden hastalar tarafından oldukça ziyaret edilen ziyaretlerin başında gelmektedir. Bazı hastalar türbe içinde yatarak şifa bulacaklarına inanmaktadırlar.

4.2. Cemal Efendi Türbesi

Adaklı yöresinde çokça ziyaret edilen türbeler arasında Dımlek (Karaçubuk) köyünde bulunan cemal efendi türbesi gelmektedir. Şeyh cemal efendi Çan'lı Şeyh Abdullah'ın oğlu olarak hicri 1316 yılında Çan'da dünyaya geldi. Babası Şeyh Abdullah'ın yanında ilim tahsiline başlamış ve tasavvuf eğitimine ağırlık vermiştir. Yörenin önde gelen alimlerinden Sevkarlı Seyda Molla İsmail'den Kur'an ilimleri, Arapça dersleri de almış olan cemal efendi daha sonra babası hem imamlık hem de ilim ve irfan dağıtmak için Adaklı ilçesi Dimlek köyüne göç etmiştir. Babasıyla beraber Şeyh cemal efendide Dimlek köyüne yerleşmiş ve halkın İslam'ı yaşaması için gayret göstermiştir. Şeyh Cemal Efendi, 1925 yılında babası şeyh Abdullah'ın Diyarbakır'da idamından sonra Dimlek köyünde kalmaya devam etmiştir. Yöre halkının sorunlarını yakından takip etmiş, birçoğunun mahkemelere ulaşmadan çözüme kavuşmasını sağlamıştır. Halka hizmeti hakka hizmet olarak kabul eden bir anlayışa sahip olan Cemal Efendi köyün ve yörenin sevilen, sayılan şahsiyetlerindendir.²³⁴ Deprem ve farklı nedenlerden dolayı tahrip olan Dimlek köyü camii Şeyh Cemal Efendinin yardım ve gayretleriyle yeniden yaptırılmıştır.²³⁵ 1996 yılında vefat eden Şeyh Cemal Efendinin türbesi oğlu şeyh İbrahim tarafından yaptırıldı. Günümüzde Adaklı, Sancak ve Bingöl il merkezi dahil olmak üzere birçok yerden gelen halk tarafından türbe ziyaret

²³⁴ Nihat Kanat, Doğru Haber.com.tr. 07.06.2014.

²³⁵ Yılmaz Akbulut, a.g.e., s. 297.

edilmektedir. Şeyh cemel efendi türbe ziyaretleri sıkıntısı, psikolojik sorunları olan, dini yaşamında sorun olan bireylere iyi geldiğine inanılmaktadır. Bu amaçla manevi birçok hastalığın tedavisine iyi geldiğine inanılan türbeye yöre halkı çokça itibar etmekte ve saygı göstermektedir.²³⁶

4.3. Hıdır Baba Ziyareti

Yörede en önemli ve saygın ziyaret alanlarından biri olan Sevkar köyü mezarlığıdır. Sevkar yörede seyyitler köyü olarak bilinir. Burada bulunan Hıdır Baba mezarlığı birçok alim zatın medfun bulunduğu bir mezarlıktır. Peygamber soyundan geldiği kabul edilen Hıdır babanın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber hicri 1100'lü yıllara tekabül ettiği sanılmaktadır. Babası şeyh Berekat'ın Bingöl'ün kös hamamları bölgesinde vefatıyla beraber oğulları Seyyid kasım, Seyyid Muhammed ve Seyyid Hıdır Baba farklı yerlere babalarından aldıkları dini ilimleri ve İslam'ı birikimi anlatma görevini üstlenerek göç etmişlerdir. Seyyid Hıdır Baba 1100'lü Yılların ortasında doğuya doğru göç etmiş ve bugün Sevkar olarak isimlendirilen yeri yurt olarak kabul edip oraya yerleşmişlerdir.²³⁷ İlk köy yerleşimden bazı sağlık ve ölümlerden dolayı ayrılan Hıdır Baba ve beraberindekiler bugün ki dağ yamacına yerleşmişlerdir. Sevkar köyünde bir müddet daha ilim ve tedrisatla uğraşan Seyyit Hıdır baba sevkar köyünde vefat etmiştir. Doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmemekle beraber hicri 1100 ila 1200 yılları arasında yaşadığı babasının vakfiyesindeki tarihten hareketle tahmin edilmektedir. Bugün sevkar köyüne girmeden karşımıza çıkan Hıdır Baba mezarlığında büyük bir meşe ağacının yanında kabri bulunmaktadır.²³⁸ (Bkz. EK-10) Yöre halkının çocuklarını, hastalarını, kısır kadınlarını ilk götürdüğü ziyaretlerin başında gelmektedir. Ziyaret alanın toprağının suyunun kutsal olduğu her derde deva olduğuna inanılmaktadır. Çocuklar, hastalar ve çocuğu olmayan kadınlar bu su ve topraktan almakta ve kullanmaktadırlar. Hıdır baba ziyaretin herhangi yaş bir ağacın koparılması söz konusu değildir. Ziyaret yerinde kaba konuşma, küfür veya beddua edenlerin çarpılacağına inanılır. Hıdır Babanın soyundan birçok alim, evliya yetişmiştir.²³⁹

²³⁶ Cevat Çelen, 1976 Adaklı doğumlu, İlk okul mezunu.

²³⁷ Halis Şaşkın, 1962 Sevkar doğumlu, ilkokul mezunu.

²³⁸ Hediye Erden, 1943 Sevkar doğumlu, Tahsili yok.

²³⁹ Müzeyyen Şemin, 1950 Sevkar doğumlu, Tahsili yok.

4.4. Şeyh Hasan Tizmori Türbesi

Adaklı ilçesi sınırları içerisinde bulunan türbelerden bir diğeri Topağaçlar (tizmori) köyünde bulunan Şeyh Hasan türbesidir. Şeyh Hasan'ın doğum tarihi net orak bilinmemekle beraber 1800'lü yılların ortaları olduğu tahmin edilmektedir. Tasavvuf ağırlıklı bir eğitimden geçtiği bilinmekle beraber medrese eğitimi nerelerden ve hangi hocalardan aldığı bilinmemektedir. Şeyh Ali Septi'nin Palu'da yetiştirdiği kırkın üzerinde halifeden biri olan Ahmet Elçani'den icazet aldığı torunları dile getirilmektedir.²⁴⁰ Kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilere göre Yavuz Sultan Selim tarafından doğu Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir.²⁴¹ Şeyh Hasan Tizmori bölgenin zorlu süreçlerden geçtiği 93 Rus harbi döneminde toplumu yönlendirmiş ve ayakta durulması gerektiğini her zaman yinelemiştir. Nakşi tarikatına bağlı halifelerden biri olarak Adaklı-Kiğı bölgesini ömrünün sonuna kadar imar ve irşad etmeye çalışmıştır.²⁴² 1865 yılında tizmori köyünde vefat eden Şeyh Hasan Efendi köyün üst yamacına defnedilmiştir. Daha sonraki yıllarda türbesi yaptırılan Şeyh Hasan Efendinin manevi bereketinden istifade etmek isteyen birçok hasta, çocuğunu sağlıklı doğurmak isteyen gebe kadınlar, evine huzur ve bereket isteyen birçok yöre halkı türbeyi ziyaret etmektedir.²⁴³

4.5. Kara Baba Türbesi

Adaklı ilçesi sınırları içerisinde kalan Kara Baba ziyareti yörede halkın teveccüh gösterdiği yerlerden biridir.²⁴⁴ Kara Baba ziyareti Sancak Başköy, Karaçubuk ve Hasabağlar köylerin olduğu bölgede bulunmaktadır. Yörede bulunan dağa da ismini vermiş olan ziyaret Kara Baba dağının eteklerinde bulunmaktadır.²⁴⁵ Kara Baba'nın hayatı hakkında pek bilgi bulunmamakla beraber yörede hakkında oldukça rivayet söz konusudur.²⁴⁶ Bu rivayetler bazıları şöyledir. İslam ordularının bölgeyi fethi esnasında şehit olan komutanlardan biridir.²⁴⁷ Başka bir rivayette ise Selçuklu ordusunda komutan olduğu yönündedir. Anlatımlardan anlaşıldığı kadarıyla yüzlerce yıllık bir geçmişin

²⁴⁰ Selahattin Elçani, Çan Şeyhlerinin Tasavvuftaki Yeri Ve Konumu, s. 3. Selahattin elçani.com.tr.

²⁴¹ Mehmet Sait Altındış, 1935 Topağaçlar doğumlu, ilkökul mezunu.

²⁴² Lütfü Altındış, 1985 Bingöl doğumlu, Lise mezunu.

²⁴³ Diyadin Altındış, 1970 Topağaçlar doğumlu, Ön lisans mezunu.

²⁴⁴ Yaşar Kalafat, Karir Türk Halk İnançları, s.1-4. <http://yasarkalafat.info/wp-content/uploads/2015>.

²⁴⁵ Mehmet Zahir Atsan, 1963 Hasbağlar doğumlu, Ön lisans mezunu.

²⁴⁶ Lamia Levent, Bingöl ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret yerleri, F.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005, s. 65-74.

²⁴⁷ Ali rıza arpacık, 1971 Adaklı doğumlu, lisans mezunu.

izlerine sahip olduğu yönündedir.²⁴⁸ Son yıllarda yapılan çalışmalarla bölgeye yol götürülmüş ve 2012 yılında türbe yaptırılmıştır.²⁴⁹ Kara Baba ziyareti yörede ki Sünni ve Alevi kesim tarafından ortaklaşa kullanılan ziyaret yerlerinin başında gelmektedir. Kara Baba türbesini ziyaret eden Sünni ve Alevi halkın uygulamalarında bazı farklılıklar söz konusudur. Sünni halk daha çok şifa arama ve dua amaçlı türbeyi ziyaret ederken, Alevi vatandaşlar adak adama, adağını ziyaret üzerinde kesme gibi uygulamaları sergilemektedirler.²⁵⁰ Kara Baba ile ilgili anlatılan menkıbelere baktığımızda özellikle Rus harbi ile ilgili menkıbeler öne çıkmaktadır. Bir generalin anlattığı menkıbe türbenin yapımına esin kaynağı olmuştur. Generalin anlattığı menkıbe şu şekildedir. 1.dünya savaşı sürecinde yaşanan Rus işgalinde Bingöl'de generaldim. Rusların Kiğı yakınlarına kadar geldiği bir dönemdi. Kiğı'dan gelecek Rus askerlerini engellemek için topları Kara Baba dağına kurduk, mermimiz, cephanemiz sınırlıydı. Bize yardım eden Kara Baba'ydı. Savaşı biz değil o görünmez kahramanlarımız kazandı.²⁵¹ Sözünü ettiğimiz Kara Baba ziyareti son yıllarda yapılan festivallerle adından söz ettirmektedir.²⁵²

4.6. Kiğılı Hacı Yusuf Efendi (Yusuf Harput-i) Türbesi

Yörede öne çıkan ziyaret alanlarından biri yel değirmeni (zermek) köyünde bulunan Yusuf Harputi olarak bilinen hacı Yusuf Efendi türbesidir. On dokuzuncu yüzyılda Anadolu'da yetişmiş evliyalardan biri olarak karşımıza çıkan hacı Yusuf Efendi, Mehmet Efendinin oğlu olarak 1822 yılında Zermek (yel değirmeni) köyünde dünyaya geldi. Eğitime küçük yaşlarda başlayan Yusuf Efendi, farklı alanlarda eğitim alarak kendini geliştirdi. Eğitim hayatını Erzurum İbrahim Paşa medresesinde tamamladı.²⁵³ Devrinin İslam halifesi olarak anılırdı.²⁵⁴ Eser yazabilecek düzeyde ilmi birikime sahip olan hacı Yusuf Efendi, bazı ilmi eserleri de kaleme aldı. Bu eserler arasında en bilineni İmadiyel-İslâm adlı eseridir.²⁵⁵ Bu eserde Yusuf Harput-i bir Müslümanın günlük ihtiyaçlarına cevap bulacağı konulara değinmiştir. Ayrıca iman ve

²⁴⁸ Gıyasettin Aytaş, Bingöl, Muş/Varto Yörelerinde Ocaklar, Oymaklar ve Boylarla ilgili araştırma sonuçları, Ankara 2010, s. 35.

²⁴⁹ Bingöl Haberci.com.tr. 17.08.2012 tarihli haberi.

²⁵⁰ Sait Tekel, 1973 Bingöl doğumlu, lisans mezunu.

²⁵¹ Mehmet Doğruca, 1952 Karaçubuk doğumlu, İlkokul mezunu.

²⁵² Bingöl Haberci.com.tr. 17.08.2012 tarihli haberi.

²⁵³ Sadık Yiğitbaş, Kiğı Tarihi, İstanbul 1949, s. 385.

²⁵⁴ Yılmaz Akbulut, a.g.e., s. 298.

²⁵⁵ İbrahim Sarı, Güney Doğu Evliyalari, Şanlıurfa 2005, s. 74-78.

ibadet konularına da ağırlık verdiği bu eser bir ilmihal düzeyinde kabul edilmektedir.²⁵⁶ Yusuf Harput-i medrese ilimleriyle ilgilendiği kadar tasavvufia da ilgilendi. Baba ve dedesinin tasavvuftaki ekolüne intisab etmek için Nakşibendi tarikatının düsturlarına uymaya karar verdi. Bu karar doğrultusunda Erzurum'dan ayrılarak dönemin ilim ve tasavvuf merkezi Harput'a gitti. İlim halkalarında tanıştığı arkadaşı Mahmud'u Samin-i²⁵⁷ ile beraber Şeyh Ali Sebti'nin ilim meclislerine ve sohbetlerine katıldı. Bu süreçte Yusuf Harput-i olarak isimlendirilmesinin şu şekilde gerçekleştiği ifade edilir. Harput'ta kaldığı süre zarfında arkadaşları ve Harput halkı tarafından çok sevildi ve Harput-i diye anılmaya başlandı. Medrese ilimlerinin yanında Harput'ta kaldığı sürede tasavvuf yolunda da olgunlaştı. Hocası Şeyh Ali Sebti tarafından İslâmiyet'in emir ve yasaklarını anlatmak, insanların dünyada ve ahirette kurtuluşlarına vesile olmakla vazifeli olarak Zermek köyüne gönderildi. Bir rivayete göre de Mahmudu Saminiden icazet aldıktan sonra köyüne döndü.²⁵⁸ Köyünde ders halkaları oluşturarak talebe yetiştirdi ve halka nasihatlerde bulundu. Oğlu Şeyh Hacı Muhammed Efendi, "İmam Efendi" lakabıyla meşhur olan Osman Bedreddin Efendi ve Şeyh Abdullah Efendi onun talebelerindendir. Ömrünün sonuna kadar hem zahiri hem de batıni ilimle meşgul olan Yusuf Harput-i hazretleri 1908 (H.1326) senesinde doğum yeri olan Bingöl'ün Adaklı ilçesine bağlı Zermek (Yel değirmeni) köyünde vefat etti. Köyünde konağının bahçesinin bir köşesine defnedildi. Sonradan kabrinin üzerine oğulları tarafından türbe yaptırıldı.(Bkz. EK-11) Türbenin girişinde bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede Yusuf Efendinin bazı özelliklerinden, hakla-halkla olan münasebetinden bahsedilmektedir.

Kitabede şunlar yazılıdır.(Bkz. EK-12)

Çün ircii nidasın küş etti sem-i ruh
Gitmedi makamı garabete şeyh Rıza Efendi
Rahı rızayı hakka rehberdi salikine
Talim ederdi el-hak ayını Nakşibendi

Zahirde ilim ve fetvası batında nuru takvası
Eylendi nassı ihya, enfasa nash ve pende
Yüzlerce talibanı ahzu ilim ederdi
Bir piri kamil idi nadir idi menendi

²⁵⁶ Şuayp Özdemir, "Bingöllü İslam Alimlerinden Yusuf Harput-i", III. Bingöl Sempozyumu, Bingöl 2013, s. 392.

²⁵⁷ Süleyman Yapıcı, Harput Alim- Müellif ve Mutasavvıfları, Elazığ 2013, s. 570.

²⁵⁸ Yılmaz Akbulut, a.g.e, s. 298.

Birçok eser bıraktı olduğu memlekette
 Taa haşredeki ahali olmakta südmendi
 Tarihi rahatın yaz saidi tevessül edüp
 Yad eyle fatiha eyle ol zatı ser-bülendi

Bin üçyüz dokuzdu seksen üçtü sini
 Rihlet edince eş-şeyh Yusuf Rıza Efendi.

Türbenin şekil ve mimari yönden özgün bir yapı olduğu ifade edilmiş ve Türkiye’deki 7 gen planlı tek türbe olarak kayıtlarda yer almıştır.²⁵⁹ Bugün sadece yöre halkı tarafından değil Bingöl merkezi ve il dışından birçok kişi tarafından kabri ziyaret edilmektedir. Türbesinin bulunduğu bahçedeki elma ağaçlarını Yusuf Harput-i hazretlerinin kendi elleriyle diktiği bilinmektedir. Bu sebeple buradan geçen yolcular ve kabrini ziyarete gelenler bu ağaçların meyvelerini bereket ve teberrük niyetiyle alıp yemektirler.²⁶⁰ Türbenin sağ tarafında elma ağaçlarının altında küçük bir çeşme yaptırılmış olup bu çeşmenin suyunun sıtma, alaca gibi deri hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır. Ayrıca hasta çocukların bu suyla yıkandıklarında şifa bulduğu veya bulacağına inanılmaktadır. Bu gibi nedenlerden halk arasında bu çeşmeye sıtma Pınarı adı verilmiştir. Bölge heyelan ve deprem bölgesi olması hasebiyle çoğu zaman sarsıntılar ve heyelanlar olmuştur, olmaktadır. Son olarak 1989 yılında büyük bir heyelan meydana gelmiş ve köy yerinde ki birçok ev bu heyelanda yıkılmış köylülerden 10 kişi bu heyelanda hayatlarını kaybetmiştir. Daha sonra devlet desteğiyle köyün yeri değiştirilmiştir. Köylülere konutlar yapılmış ve köy halkının buradan taşınması sağlanmıştır.²⁶¹ Dağdan aşağı doğru toprağın dalga dalga köyü yuttuğu fakat Yusuf Harput-i hazretlerinin türbesine herhangi bir zarar vermediği görülmüştür. Heyelanın türbeye zarar vermeyişinin Yusuf Efendiyle ilişkisi olduğuna inanılmaktadır.²⁶² Bugün dahi heyelanın izleri görülmektedir. Türbenin orijinal haline herhangi bir zarar gelmemiştir.²⁶³ Bakımsızlıktan bazı bölümlerinde tahribatlar oluşmaya başlayan türbenin acil olarak onarıma ihtiyacı vardır.

²⁵⁹ Nebi Butasım, “Bingöl Tarihi Eserleri Ve Turizm Ekonomisine Kazandırılması”, Bingöl Kalkınma Konferansı, Bingöl 2015, s. 5.

²⁶⁰ Tekin ışıık, 1957 Adaklı doğumlu, Lisans mezunu.

²⁶¹ Aydın Çadircı, 1975 Yel değirmeni doğumlu, Yüksek Lisans mezunu.

²⁶² Metin İbar, 1970 Yel değirmeni doğumlu, Lise mezunu.

²⁶³ Komsyon, Evliyalara Ansiklopedisi C.12, İstanbul 1993, s. 249-253.

Yusuf Harputî Hazretlerine ait olduğu söylenen şiiirden bir beyit şöyledir.

Düşmüşem bir nâr-ı aşka, tâ kıyâmet yanarım,
Şem'e pervâneye karşı ağlayûben dönerim
İçmişem aşkın şarâbın, nûş edûben kanarım
Bülbülem güldür murâdım intizârım yâ Resûl!
Bülbül güle ben Allah'a âşık oldum yanarım.²⁶⁴

4.7. Kiğılı Selim Efendi Türbesi

Yaşadığı dönemde toplumu yönlendiren manevi şahsiyetlerden biri olarak kabul edilen selim efendi 1813 yılında Adaklı ilçesi Doğankaya (aznafer) köyünde dünyaya geldi. Çocukluk ve gençlik yıllarında babası İsmail efendiden Kur'an ve dini eğitim aldı. Daha sonraki yıllarda değişen şartlar neticesinde babasıyla beraber Adaklı ilçesi Ayvadüzü (haraba) köyüne göç etti. Selim Efendi daha sonraki yıllarda tasavvufa yöneldi. İlk tasavvufî eğitimini Şeyh Ahmet Ziyaüddin Gümüşhanevi'den alarak kendine yeni bir yol oluşturdu. Palu bölgesine gelip irşad faaliyetlerine başlayan Şeyh Ali Sebtî, farklı dönemlerde Çapakçur bölgesine de uğramış, o zamanlar Bingöl ve çevresinde bulunan (Adaklı bölgesi o dönemler Kiğı'ya bağlı olduğundan) Kiğılı Şeyh Selim Efendi kendisine intisab ederek Nakşibendiyye tarikatına bağlanmış ve bundan sonraki dönemde faaliyetlerini Nakşibendiyye tarikatı geleneği üzerinden devam ettirmiştir. Şeyh Selim Efendi belli bir dönem Şeyh Ali Sebtî'nin yanında kalarak ilim ve tasavvuf eğitimi aldıktan sonra da Adaklı bölgesine geri dönmüş ve daha önceden devam ettirdiği medrese geleneğindeki ilmi tedrisat faaliyetlerine irşad faaliyetleri de ekleyerek halkı aydınlatmış ve İslam'ı doğru anlayıp yaşamaları için çaba sarf etmiştir.²⁶⁵

Şeyh Selim Efendi ilim ve irfan meşguliyetinin yanı sıra kaside ve inanç esaslarını konu alan bir de eser kaleme almıştır. Bu eser daha sonraki dönemde torunu molla Halis Selimefendigil tarafından'' Kiğılı Şeyh Selim Efendi Divanı'' olarak tekrar basılmıştır. Nakşibendi tarikatının halidiye ekolünün ilk temsilcilerinden sayılan şeyh Selim Efendi 1888 yılında vefat etmiştir. İkinci yerleşim yeri olarak babasıyla beraber yerleştiği Adaklı ilçesi haraba (ayvadüzü) köyünde daha sonra adına yaptırılan türbede

²⁶⁴ İbrahim sarı, a.g.e., s. 74-78.

²⁶⁵ Mehmet Şirin Ayış, "Bingöl ve Çevresinde Hâlidilik," Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidiliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi Sempozyum, Bingöl, 2017, s. 73.

metfundur. Yöre halkı ilmine, şahsiyetine ve kabrine ayrı bir saygı göstermektedir.²⁶⁶ Şeyh selim efendi türbesi Adaklı başta olmak üzere farklı yörelerden gelen şahıslar tarafından ziyaret edilmektedir. Türbe ziyaretinde bulunan bireyler türbe içinde ki yeşil örtüden keserek yanlarında taşımaktadır.(Bkz. EK-13) Bu uygulama ile ziyaretin manevi desteğini alacaklarına inanmaktadırlar. Türbe özellikle konuşma zorluğu yaşayan çocuklar, bayılma, sarılık benzeri hastalık yaşayanlar, kısmeti kapandığı düşünülen kızlar ve manevi sorun yaşayan kişiler tarafından çokça ziyaret edilmektedir.²⁶⁷

4.8. Karer Baba Ziyareti

Yörede alevi halkın ağırlıklı olarak yaşadığı karer bölgesi ziyaretlerinin başında gelmektedir.²⁶⁸ Karer Baba'nın kim olduğu, nerede ve ne zaman doğduğu, ölüm tarihi hakkında net bilgi bulunmamaktadır. Dilden dile anlatılan, kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilere göre ziyaret edilen alanlardan biridir. Karer Baba dağının eteklerinde bulunan etrafı taşlarla çevrili üç mezarın olduğu alan ziyaret alanı olarak kabul edilir. Karer Baba ziyareti sütlüce ve sarı dibek köyleri arasında sınır olarak da kabul edilir. Karer Baba Adaklı bölgesinde şehit olan komutan veya askerlerden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle alevi halkın engelli ve hasta çocuklarını, çocuğu olmayan aileler kısır kadınlarını, isteği ve dileği olanların dileklerini ilettiği ziyaret mekanlarından biridir. Karer Baba ziyareti, kısır kadınların ziyaret alanına çocukları olsun diye beşik bıraktığı, kurban kestiği ve bazı ağaçlara bez bağladığı ziyaret alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁹

4.9. Şeker Baba Ziyareti (Haser, Eser Baba)

Şeker Baba Bingöl'ün Karer bölgesi sütlüce köyünde bulunan ziyaretlerden biridir.²⁷⁰ Ziyaret alanı yüksek bir tepenin üzerindedir. Yörede Haser ve Eser Baba olarak da isimlendirilen bir ziyaret alanıdır. Şeker baba ile ilgili bilgiler şifahi aktarımla bize kadar ulaşmıştır. Hz.Ömer dönemi ilk İslam ordularının fetih hareketinde 70'e yakın şehit verdiği ve bu şehitlerin Kiğı ve Adaklı bölgesi başta olmak üzere bölgenin

²⁶⁶ Muhittin Tutumlu, 1972 Ayvadüzü doğumlu, İlkokul mezunu.

²⁶⁷ Seher ışıık, 1975 yel değirmeni doğumlu, okur -yazar.

²⁶⁸ Yaşar Kalafat, <http://yasarkalafat.info/wp-content/uploads/2015>.

²⁶⁹ Lamia Levent, a.g.e s.65-74.

²⁷⁰ Yaşar Kalafat, <http://yasarkalafat.info/wp-content/uploads/2015>.

farklı noktalarında olduğu rivayet edilmektedir.²⁷¹ Şeker Baba ve yanında ki bu mezarların da bu şehitlere ait olabileceği gibi daha sonra bölgeye gelen Selçuklu komutan ve askerlerine de ait olabileceği düşünülmektedir. Bölge halkı tarafından sık sık ziyaret edilen alanda kurbanlar kesilmekte ve kesilen bu kurbanların kanı konuşamayan, yürüyemeyen vb. hastalıkları olan çocukların alınlarına sürülmektedir. Şeker baba ziyareti özellikle çocuğu olmayan kadın ve erkeler tarafından da çokça ziyaret edilmektedir.(Bkz. Ek-5) Şeker Baba ziyareti adak ve kurban noktasında öne çıkan alevi halk için uygulama alanıdır. Şeker Baba ziyaretinin etrafında dönerek tavaf alanı olarak kullanıldığı yönünde ifadeler de söz konusudur.²⁷² Ayrıca alevi halk tarafından ölü helva ve lokmalarının da dağıtıldığı yerlerden biridir. Yörede Şeker Baba hakkında birçok menkıbe anlatılmaktadır. Bu menkıbeler türbe yapımına ve yakınında yol geçmemesi üzerine yoğunlaşmaktadır.²⁷³

4.10. Hazır Baba Ziyareti

Yörenin değer verip dua ettiği yerlerden biri de Cunan bölgesi köylerinden Elma Ağaç köyünde bulunan Hazır Baba ziyaretidir. Hazır Babanın tarihi şahsiyeti hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yüzyıllar öncesinde yaşamamış veli bir kul veya şehit olduğuna inanılmaktadır.²⁷⁴ Cunan bölgesinde bulunan köyler tarafından oldukça tercih edilen bir ziyaret yeridir. Ziyaretlerinin nedenlerini sıralarken çocuğu olmayan kısır kadınlar, nöbet geçiren sara hastalar öncelikli olarak buralarda bulunur ve dua ederler.²⁷⁵ Hazar Baba adakların adanıp yerine getirildiği bir alan olmasıyla da öne çıkmaktadır. Bölgede Baba ismiyle anılan ziyaret alanlarının Ahmet Yesevi veya Hacı Bektaşî Veli'nin bölgeye gönderdiği erenler olduğu da belirtilmiştir.²⁷⁶

4.11. Tume Gırık Şehitliği (Temran) Ziyareti

Halkın yörede başvurduğu ve dua ettiği ziyaret alanları içerisinde sayılan Bağlarpınar köyü şehitlik alanı sahabe olarak kabul edilmektedir. Kığı fethedilirken Temran ovasında yapılan savaşta İslam ordusunda şehit olanlar buraya defnedilmiştir.

²⁷¹ Yılmaz Akbulut, a.g.e, s. 60.

²⁷² Lamia Levent, a.g.e s. 65-74.

²⁷³ Recai Bazencir, Bingöl Efsaneleri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2010, s. 54,58,62.

²⁷⁴ Sıddık Almalı, 1939 Azakpert doğumlu, Ortaokul mezunu.

²⁷⁵ Hüseyin Erden, 1933 Azakpert doğumlu, Okur- yazar.

²⁷⁶ Hasan Sevin, Karer Tarihçesi, hasansevinblogspot.com. 13/01/2010.

²⁷⁷ Üç tane mezardan oluşan ziyaret alanı ilk olarak hacı Halil köprüsünün olduğu bölgedeydi. Daha sonra yapılan Özlüce barajı ile bölgenin sular altında kalacağı düşünüldükçe şehitlerin kabirleri Adaklı ile Kığı yol ayrımı olan yol çatı mevkiine taşınmıştır. Sahabelerin isimleri, milletleri, yaşları ile ilgili her hangi bir bilgi yoktur. Bu ziyaret alanı yöredeki Sünni ve alevi halk tarafından kutsal kabul edilmektedir. ²⁷⁸ Ziyaretin tercih edilme amaçlarının başında sahabe olduklarına inanılması gelmektedir. ²⁷⁹ Bu ziyaret alanında yapılan duaların kabul olunacağına inanılır. Dileklerin kabul edildiği nadir yerlerden biri olarak kabul edilir. Yol kenarı olması hasebiyle buradan geçen hemen herkesin ziyaret ettiği ve dualarını yaptıkları belirtilmiştir. Adak uygulamasının olmadığı yerlerden biridir. Hasta ve özürlü çocukların kabrin üzerine bırakıldığı nadiren de olsa ifade edilmiştir. ²⁸⁰

4.12. Seve Şehitliği Ziyareti

Yöre halkının dua ettiği ziyaret alanları içerisinde Sevkar köyü Seve şehitliği karşımıza çıkmaktadır. Seve şehitliği Temran'da ki şehitlerle aynı dönemde savaşan ve şehit olan sahabelerden kabul edilmektedir. Azakpert (Adaklı) fethedilirken yapılan savaşta İslam ordusunda şehit olanlar buraya defnedilmiştir. ²⁸¹ Yedi tane mezardan oluşan ziyaret alanı seve dağının eteklerindedir. İki farklı yerde olan mezarlar halkın hastalarını ve çocuklarını zorlu bir dağ yolculuğundan sonra götürdüğü bir ziyaret alanıdır. Ziyaret alanı toprağından hasta çocuklarına yedirmektedirler. Orada bulunan taşlardan alıp çocuklarının yastıklarının altına koyarak hasta çocuklarının iyileşeceğine inanmaktadırlar. Ziyarete yatan Sahabelerin bir kaçına yöre halkı rivayetler sonucunda isimler vermiştir. Köse şehit en bilineni isimdir. ²⁸² Bu ziyaret alanı yöredeki Sünni halk tarafından kullanılmaktadır. Ziyaretin tercih edilme amaçlarının başında sahabe olduklarına inanılması gelmektedir. ²⁸³

²⁷⁷ Yılmaz Akbulut, a.g.e., s. 60.

²⁷⁸ Zennure şemin, Bağlarpınarı 1950 doğumlu, Okur-yazar.

²⁷⁹ Hüseyin tonga, 1975 Bağlarpınar doğumlu, Ortaokul mezunu.

²⁸⁰ Ayten Çiftçi, 1973 Bağlarpınarı doğumlu, ilkokul mezunu.

²⁸¹ Yılmaz Akbulut, a.g.e., s. 60.

²⁸² Lütfü Durumlu, 1957 Sevkar doğumlu, Lise mezunu.

²⁸³ Saadet konuk, 1975 Sevkar doğumlu, Lise mezunu.

4.13. Ziyaret Yerleriyle İlgili Halk İnanışlarının Değerlendirilmesi

Dini ve mili değerlerin uygulama alanı bulduğu yerlerin başında ziyaret alanları gelmektedir. İnsanlar birçok inancı ziyaret alanlarında sergilemekte ve bunu bazı ritüellerle süslemektedirler. Bu ritüeller bazı özel zamanlarda kendini daha çok göstermektedir. Doğum, evlenme, ölüm ve mübarek kabul edilen zaman dilimleri halk inanışları noktasında en kritik ve değerli zamanlardır. Ziyaretlerin belli bir adab ve usule uygun ziyaret edilmesi isteklerin, korunmaların gerçekleşmesini etkilemektedir. Yörede tespit edilen ziyaret uygulamalarını değerlendirirken farklı dini ve kültürel uygulamaları dikkate alacağız. Ziyaret alanlarına bırakılan şeker, çikolata vb. yiyeceklerin tarihi alt yapısında şunlarla karşılaşmaktayız. Bu uygulamanın benzeri bazı Türk topluluklarında söz konusudur. Beltir, Altay ve Yenisey Türklerinde bu uygulama mezar ziyaretlerinde görülmektedir. Aynı doğrultuda bir diğer uygulama Azeri Türklerinde de kendini göstermektedir.²⁸⁴

Halk inanışları içerisinde her ölünün aileleri tarafından bir değere sahip olduğu ifade edilmiştir. Ancak bazı ölülerin sadece aileleriyle sınırlı kalmayan yöre içinden ve dışından birçok bireyin saygısını kazandığı görülmüştür. Özellikle kutsallık taşıyan bu dini kahramanlarına ait kerametleri, olağanüstülükleri anlatmayı, onların sırlarını açıklamak olarak alan insanlarımız, bu konuda çoğunlukla susmayı tercih etmektedir. Bu açıklamaların onlara saygısızlık olacağı ve kutsallıklarını azaltacağı, kendilerinin de bu açıklamalardan dolayı, manevi güçlerle cezalandırılacakları inancı, halk arasında geçerliliğini korumaktadır.²⁸⁵ Türbelerde özellikle bazı uyarılar yapılır. Bayanlar başı veya avret yerleri olarak kabul edilen azaların açık olmaması gerekir. Bu gibi durumlarda çarpılacaklarına inanılır. İlkel dinlerde de bu uygulamaya yakın durumlar söz konusudur. İlkel kabileler de dahi yasağın çiğnenmiş olması durumunda bir yıkım, çarpılma, psikolojik etkilenmeden söz edilmektedir.²⁸⁶ Ayrıca kült kabul edilen bu ziyaretlere ayrı bir önem ve değer atfederek bazı ritüeller ortaya koymaktadır.²⁸⁷ Bu ziyaret yerlerinde dilek ve isteklere öldükten sonra dahi cevap verme potansiyeline sahip ulu zatlar olarak kabul edilmeleri bağlılık derecesini arttırmaktadır.²⁸⁸ Özellikle şeker baba ziyaretinde tespit ettiğimiz tavaf, ölüye saygı ve tazim noktasında uç bir örnek olarak yörede karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamanın şia kaynaklı olduğu düşünülebilir. Hz. Hüseyin'in kabri etrafında yapılan tavafı anımsatan bir örnektir.

²⁸⁴ Ali Selçuk, a.g.e s. 305.

²⁸⁵ Muhsine Yavuz Helimoğlu, Diyarbakır Efsaneleri, Ankara 1993, s. 421.

²⁸⁶ Sigmund Freud, Totem Ve Tabu, Ankara 2008, s. 35.

²⁸⁷ Ünver Günay-Harun Güngör, a.g.e., s. 51-52.

²⁸⁸ A. Yaşar Ocak, Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri, Ankara 1984, s. 4-13.

Ziyaret alanlarında kesilen kurban ve adak adama geleneği tarihi akış içerisinde eski Türk inancından izler taşımaktadır. Özellikle yörede ön plana çıkan yatırlar sıradan bireyler değildir. Bu yatırlarda bulunanların özel kişilik ve karakterlere sahip bireyler olduğuna inanılır. Bu yatırların silsile yoluyla peygamber soyundan, tarikat yoluyla da Yesevilik ve Bektaşilik koluna ait Allah katında dereceleri olduğuna inanılan bireyler oluşturmaktadır. Bu da göstermektedir ki inanışlar geleneksel Türk kültüründen kopmadan gelmektedir. Yatırlara kurban sunma adeti Türk boyları arasında çokça rastlanan uygulamaların başında gelmektedir. Zaman ve mekan olarak kutsala saygı ve kurban sunma Asya Hunları arasında oldukça yaygındır.²⁸⁹ Ayrıca Tabgaç ve Chou Türkleri arasında da atalara mayıs aylarında kurban sunma adeti söz konusudur.²⁹⁰ Zaman aralığı olarak değer atfedilen durumlar söz konusu olduğu gibi mekanlar da bu değerden nasibini almıştır. Yörede özellikle dağ başlarında ki şehitler bunun güzel bir örneğidir. Yine aynı şekilde Göktürk ve Uygurlar da dağ zirvelerinde ki ziyaretlere kurbanlar sunmuşlardır.

Yörede özellikle dağlarda bulunan Kara Baba, Şeker Baba, Karer Baba ve Şeker Baba türbelerinde adak ve kurban kesimin yapılmasının bu eski Türk adetiyle açıklanabilmesi mümkündür. Dağ kültü yatır inancıyla paralel bir noktada bulunduğu aşıkardır.²⁹¹ Dağlara yatırların isimlerinin verilmesi ile bir bakıma yatırın kutsallığından ve koruyuculuğundan yararlanma düşünülmüş olmaktadır. Ziyaret alanları ile ilgili yörede tespit ettiğimiz inanışların geleneksel Türk dinindeki kutsal yer ve atalar kültürünün İslamileşen versiyonlarıdır.²⁹² Ziyaret ve yatırların çeşitli dilek ve isteklere cevap verme oranında cazip hale geldiği ve daha çok tercih edildiği görülmektedir. Yine aynı doğrultuda yapılan saygısızlığın da cezalandırılması yatırın ve ziyaret yerinin popülaritesini arttırdığını gözlemlemekteyiz. Sonuç olarak bu inanışların kökeninde ağırlıklı olarak eski Türk inancı ekseninde açıklanabilecek çok fazla durum söz konusudur. Ziyaretlerin dağlık alanlarda oluşu, aşırı bir şekilde kutsallaştırılması, ziyaretlere adaklar adanması vb. durumların arka planında geleneksel Türk inancından etkilenme söz konusudur. Yörede yaşayan, yöreyi uzun yıllar egemenliğinde tutan ve tutmaya devam eden Türklerin bölgeyi sadece siyasi ve ekonomik anlamda etkilemediği görülmektedir. Bu aynı zamanda dini ve kültürel açıdan yöreye çok fazla şey kattığını göstermektedir.

²⁸⁹ Ali Selçuk, a.g.e., s. 307.

²⁹⁰ Ünver Günay-Harun Güngör, a.g.e, s. 51-52.

²⁹¹ Ali Selçuk, a.g.e., s. 308.

²⁹² Harun Güngör, a.g.e., s. 351-354.

SONUÇ

Bingöl ilinin küçük bir ilçesi olan ve eski adı “Azakpert, Asahpert” olarak bilinen Adaklı’nın, M.Ö. 3000 yıllarında kurulmuş olduğu tahmin edilmektedir. Adaklı, bölgede kurulan bütün medeniyetlerden izler barındıran Kığı ve çevresi içerisinde değerlendirmemiz gereken bir yerleşim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kığı’daki iskan hareketleri, göçler Adaklı yöresini de etkilemiştir. Bölge birçok Türk aşireti, boyu isimleriyle beraber birçok kaynaktan zikredilmektedir. Yörede ki köy isimleri ve alan araştırması esnasında konuştuğumuz bireylerden birçoğunun atalarının Gelibolu, Cihanbeyli ovasında ve Harizm’den gelen Türkmenler olduğunu ifade etmesi burada Türklerin büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Engebeli ve dağlık bir bölgede kurulan ilçe, farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetlerden geriye birçok tarihi miras kalmıştır. Günümüzde ilçede, halk inanışları canlı bir şekilde yaşatılmakta ve kültürel zenginlikler devam ettirilmektedir.

Toplumu şekillendiren uygulamalar uzun bir tecrübe ve birikimin sonucunda kendini göstermektedir. Bazen dini bazen de kültürel öğelerin bünyesinde gelişen bu öğeler geçiş dönemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yöre halkı geçiş dönemlerindeki geleneksel yöntemleri tercih ederek bu yöntemlerin varlığını korumaya yardım etmektedir. Geleneksel yöntemler tıbbi tedavilerin yanında halk inanışları içerisinde yöre halkının sorunlarının çözümünde başvuru kaynağı olarak kendini göstermektedir.

Doğum öncesi süreçte özellikle koca-karı ilaçları, sağaltma yöntemleri kendini gösterirken, doğum esnası ve sonrasında ise anne ve çocuğu için korunma yöntemleri ağırlıklı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yörede evlilik geleneklerinin birçok noktada Türkiye evlilik uygulamalarıyla benzerlik göstermektedir. Mehir, kalınd, süt hakkı gibi birçok uygulama doğu ve güney doğu Anadolu coğrafyasına benzemektedir. Evlilik gelenek ve görenekleri Orta Asya Türk toplumu ekseninde gelişip varlığını devam ettirmektedir.

İlçe ve köylerde insan hayatını derinden etkileyen olayların başında ölüm gelmektedir. Yöredeki ölümle ilgili inanış ve uygulamalar, İslam dini ile geleneksel Türk dininin harmanlanmasından oluştuğu görülmektedir. Yöredeki ölümle ilgili olarak, cenaze namazı, hatim, ıskat/devir gibi uygulamalar İslam dininin, ölü yemeği, taziye uygulamaları eski Türk dininin, cenazenin yıkanması ve defin gibi uygulamalar ise her iki dinin ortak hususları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son yıllarda toplum yapısında çok fazla değişimin hissedildiği ilçede zamanın ve şartların değişimi toplumu da dışarıya açık hale getirmiştir. Kültürel ve dini motifler değişmekte, kimileri unutulmaya yüz tutmakta, kimileri canlılık kazanmakta, kimileri ise dışarıdan ithal edilmektedir. Bununla birlikte, yöredeki günümüz halk inanışlarının pek çoğunu, eski Türk dininin öğeleriyle büyük benzerlikler taşımaktadır. Diğer bir ifade ile yöre halkı eski Türk inancına paralel birçok uygulamayı hala korumakta ve devam ettirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A- KAYNAK ESERLER

- ADAM Baki, **Yaşayan Dünya Dinleri**, İstanbul 2007.
- AKBULUT Yılmaz, **Bingöl Tarihi**, Ankara 1995.
- ALAY Okan, **Kültür Dünyamızda Bingöl**, Bingöl 2006.
- ARAZ Rıfat, **Harputta Eski Türk İnançları Ve Halk Hekimliği**, Ankara, 1991.
- ARSEL Sadri Maksudi, **Türk Tarihi Ve Hukuk**, İstanbul, 1947, S.336-337
- AŞAN M.Beşir, Elazığ, **Tunceli Ve Bingöl İllerinde İskan İzleri**, (XI. XII. Y.Y) Ankara 1992.
- AYİŞ Mehmet Şirin, “**Bingöl Ve Çevresinde Hâlidilik**,” Mevlânâ Hâlid-İ Bağdadî **Ve Hâlidîliğin Bingöl Çevresi Üzerindeki Etkisi** Sempozyum, Bingöl 2017.
- AYTAŞ Gıyasettin, **Bingöl, Muş/Varto Yörelerinde Ocaklar, Oymaklar Ve Boylarla İlgili Araştırma Sonuçları**, Ankara 2010, S.35.
- BAZENCİR Recai, **Bingöl Efsaneleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2010.
- Bingöl Valiliği, **İl Tanıtım Rehberi**, Malatya 2015.
- BORATAV Pertev Naili, **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul 1984.
- BORATAV Pertev Naili, **100 Soruda Türk Kültürü: İnanışlar, Töre Ve Töreler, Oyunlar**, İstanbul 1994.
- BOZKUŞ Gamze Eğri, Akın Konak, **Doğum Sonu Dönem İle İlgili Geleneksel İnanç Ve Uygulamalara Dünyadan Ve Türkiye’den Örnekler**, Sivas 2011.
- BUTASIM Nebi, **Bingöl Tarihi Eserleri Ve Turizm Ekonomisine Kazandırılması, Bingöl Kalkınma Konferansı**, Bingöl, 2015.
- Ortaçağ Ve Sonrası Bingöl’deki Tarihi Eserler**, III. Bingöl Sempozyumu, Bingöl 2013.
- CANAN İbrahim, **Kütüb-ü Sitte**, İstanbul I.C.
- ÇELİK Ali, **İslam’ın Kabul Veya Reddettiği Halk İnanışları**, İstanbul 1995.
- ÇİNPOLAT Salih, **Yahudilik, Hristiyanlık Ve İslam’da Sünnetin Yeri**, Ankara üniversitesi Doktora Tezi, Ankara 2017.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, **Halkbilimi Kuramları Ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara 2008.
- DARKOT Besim, “**Bingöl**”, İ.A. C. II, Eskişehir 1997.

- Dini Kavramlar Sözlüğü, Ankara, 2010.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, **C.38**, Ankara 2006.
- DÖNDÜREN Hamdi, **Delilleriyle İslam İlmihali**, Bursa 1995.
- ELÇANİ Selahattin, **Çan Şeyhlerinin Tasavvuftaki Yeri Ve Konumu**, S.3.
- ELÇİOĞLU Meriç, M. **Halk Tababetinin Çocuklara Yönelik Uygulamaları. I. Halk Bilim Sempozyumu**. Eskişehir 2004.
- ESİN Emel, **Türk Kozmolojisine Giriş**, İstanbul, 2001.
- Evliler Ansiklopedisi, **12.Cilt**, İstanbul 1993.
- F.R.Hasluck, **Bektaşilik Tetkikleri**, Ankara 2000.
- Fırat Üni. İlahiyat Fak. Dergisi, **Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı**, Elazığ 2010.
- FIRAT, M. Şerif **Doğu İlleri Ve Varto Tarihi**, İstanbul 2007.
- GÖKALP Ziya, **Türk Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1976
- GÜÇ, Ahmet, **Çeşitli Dinlerde Ve İslam'da Kurban**, İstanbul 2003.
- GÜNAY Ünver - GÜNGÖR Harun, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, İstanbul 2007.
- GÜNGÖR Harun, **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, Kayseri, 1998.
- HELİMOĞLU Yavuz Muhsine, **Diyarbakır Efsaneleri**, Ankara 1993
- HÖKELEKLİ Hayati, **Din Psikolojisi**, Ankara 2003.
- İNAN, Abdulkadir **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul 1976.
- **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 1995.
- Makaleler ve İncelemeler C.I.**, Ankara 1998.
- Makaleler Ve İncelemeler C.II**, Ankara 1998.
- Jean-Poul Roux, **Türklerin Ve Moğolların Eski Dini**, İstanbul 2002.
- KALAFAT Yaşar, **“Halk İnançlarında Hususiyle Tahtacılar Ayna” 1. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo –Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu**, Antalya 1997.
- **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnancının İzleri**, Ankara 2010.
- Karir Türk Halk İnançları**.
- KARASU Doğan, **Bingöl'de Sosyal Ve Kültürel Yaşam**, İstanbul 2004.
- KOÇOĞLU Kıyasettin, **21.Yüzyıl Türkiye'sinde Hurafeler**, Ankara 2009.
- KORKMAZ Esat, **Eski Türk İnançları Ve Şamanizm Terimler Sözlüğü**, İstanbul 2008.
- Kutsal Kitap, İstanbul 2001.

- LEVENT Lamia, **Bingöl Ve Çevresinde Ziyaret Ve Ziyaret Yerleri**, F.Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.
- MAZAHİRİ Ali, **Ortaçağda Müslüman Yaşayışları**, İstanbul 1972.
- NEVEVİ İmam, **Riyazus-Salihin Tercüme Ve Şerhi**, İstanbul, 1993 S.133s.
- OCAK Yaşar, **Türk Halk İnançlarında Ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri**, Ankara 1984.
- ÖĞEL Bahattin, **Türk Kültür Tarihine Giriş C.I.**, Ankara 1978.
- Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, İstanbul 1988.
- Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1993.
- Türk Mitolojisi, Cilt I**, Ankara 1993.
- ÖRNEK Sedat Veyis, **Türk Halk Bilimi**, Ankara 2000.
- ÖZDOĞAN Yahya-IŞIK Nermin, **Geleneksel Türk Mutfağında Şerbet**, İstanbul 2007.
- SARI İbrahim, **Güney Doğu Anadolu Evliyalari**, Şanlıurfa 2005.
- SARIKÇIOĞLU Ekrem, **Din Fenomenolojisi**, Isparta 2002.
- SELÇUK, Ali **Tahtacılar**, İstanbul 2004.
- SEVİN Hasan, **Karar Tarihçesi**, 13/01/2010.
- SEZEN Tahir, **Osmanlı Yer Adları**, Ankara 2006.
- Sigmund Freud, **Totem Ve Tabu**, Ankara, 2008, S.35.
- SOYLU Hasbi, **Şehir Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Bingöl**, Erzurum 2003.
- ŞAHHÜSEYİNOĞLU Nedim, **Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri**, Ankara 2000.
- T.C Bingöl Valiliği, **Bingöl İl Yıllığı 1995**, Ankara 1995.
- T.C Bingöl Valiliği, **İlimiz Ve İlçelerimiz**, Bingöl 2005.
- TANYU Hikmet, **Türklerde Ateşle İlgili İnançlar, I.Uluslar Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.IV**. Ankara 1987.
- TEZCAN Mahmut, **Ülkemizde Başlık Parası Uygulaması**, Ankara 1977.
- TİRYAKİ Sırrı, **Bingöl'de Eskiçağda Obisdyen Ticareti Ve Eskiçağ Yerleşim Yerleri, III. Bingöl Sempozyumu, Bingöl** 2013.
- TÜMER Günay - KÜÇÜK Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ankara 2002.
- TÜRKDOĞAN, Orhan **1982 Doğu Anadolu'da Ana-Çocuk Bakımı İle İlgili Kültür Kalıpları. I. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri**. Ankara 1982.
- ÜNVER Günay, **Din Sosyolojisi**, İstanbul 2003.
- YAPICI Süleyman, **Harput Alim- Müellif Ve Mutasavvıfları**, Elazığ 2013.

YASA İbrahim, **Türkiye’de Kız Kaçırma Gelenekleri Ve Bununla İlgili Bazı İdari Meseleleri**, Ankara 1962.

YİĞİTBAŞ M. Sıddık, **Kığı Tarihi**, Erzurum 1949.

YÜCEL Mualla Uydu, **Kazak Türklerinin Aile Yapısı**, İstanbul 2000.

I. **Bingöl sempozyumu**, Bingöl 2007

II. **Bingöl sempozyumu**, Bingöl 2008

III. **Bingöl sempozyumu**, Bingöl 2010.

www.Adaklıkaymakamligi.Gov.Tr

Bingöl Haberci.Com.Tr. 17.08.2012 Tarihli Haberi.

Selahhattin Elçani.Com.Tr.

Hasansevinblogspot.Com

B- KAYNAK KİŞİLER

1. Abdurrahim Bilici, 1960 Adaklı Doğumlu, İlkokul Mezunu
2. Abdurrahman Erden, 1955 Sevkâr Doğumlu, İlkokul Mezunu
3. Abdussebur Tonga, 1975 Bağlarpınarı Doğumlu, Ortaokul Mezunu.
4. Abdussebur Şahin, 1963 Kozlu Doğumlu, İlkokul Mezunu
5. Ahmet Gültepe, 1973 Adaklı Doğumlu, Ortaokul Mezunu
6. Ahmet Bayat, 1957 Kozlu Doğumlu, Ön Lisans Mezunu
7. Ali Ayazoğlu, 1946 Azakpert Doğumlu, Ortaokul Mezunu
8. Ali Rıza Arpacık, 1971 Adaklı Doğumlu, Lisans Mezunu.
9. Ayşe Tekinalp 1970 Çatma, Lise Mezunu
10. Aydın Çadırcı, 1975 Yel Değirmeni Doğumlu, Yüksek Lisans Mezunu.
11. Ayten Çiftçi, 1973 Bağlarpınarı Doğumlu, İlk Okul Mezunu.
12. Besra çetindağ, 1949 Azakpert Doğumlu, Tahsili Yok
13. Beykoz Dolaşan, 1930 Azakpert Doğumlu, Okur-Yazar.
14. Bilal Korkmaz, 1981 Elmalı Doğumlu, Ön Lisans Mezunu
15. Celal Güldamla 1978 Gökçeli Doğumlu, Orta Okul Mezunu
16. Cevat Çelen, 1976 Adaklı Doğumlu, İlk Okul Mezunu
17. Diyadin Altındış, 1970 Topağaçlar Doğumlu, Ön Lisans Mezunu.
18. Emin Tavlı, 1942 Azakpert Doğumlu, İlkokul Mezunu.
19. Emuş Altındış, 1935 Topağaçlar Doğumlu, Tahsili Yok.
20. Erhan Çatakkaya, 1979 Adaklı Doğumlu, Lisans Mezunu

21. Esat Soğanlı, , 1978Sevkar Köyü, İlkokul Mezunu.
22. Fatih Eser, 1988 Adaklı Doğumlu, Lisans Mezunu
23. Fatma Işık, 1951 Adaklı Doğumlu, Okur-Yazar.
24. Fatma Almalı, 1965 Adaklı Doğumlu, İlkokul Mezunu.
25. Fatma Şemin, 1950 Aktaşlar Doğumlu, Tahsili Yok
26. Fatma Yavuztaş, 1985 Adıyaman Doğumlu, Lisans Mezunu.
27. Halis Şaşkın, 1962 Sevkar Doğumlu, İlkokul Mezunu.
28. Hediye Erden, 1943 Sevkar Doğumlu, Tahsili Yok.
29. Hüseyin Erden, 1933 Azakpert Doğumlu, Okur- Yazar
30. Hacı Beyboğa, 1981 Adaklı Doğumlu, İlkokul Mezunu
31. Hanım Soğanlı, 1976 SevkarDoğumlu, Okur-Yazar
32. Hasan Bayat, 1977 Boyalı Köyü Doğumlu, İlkokul Mezunu.
33. Hatice Durumlu, 1957 Sevkar Doğumlu, Tahsili Yok.
34. Hatice Tekinalp, 1989 Sevkar Doğumlu, Lise Mezunu.
35. Halit Bilici, 1963 Adaklı Doğumlu, İlkokul Mezunu.
36. Hüseyin Işık 1965 Adaklı Doğumlu, Lise Mezunu
37. Hüseyin Tonga, 1975 Bağlarpınar Doğumlu, Orta Okul Mezunu.
38. İlyas Kızılay, 1965 Arzu Doğumlu, İlk Okul Mezunu.
39. İsmail Arpacık, 1973 Adaklı Doğumlu, Ön Lisans Mezunu.
40. Kadir Kızılay, 1971 Arzu Doğumlu, İlkokul Mezunu
41. Lütfü Altındış, 1985 Bingöl Doğumlu, Lise Mezunu.
42. Lütfü Durumlu, 1957 Sevkar Doğumlu, Lise Mezunu.
43. Mehmet Çetindağ, 1942 Azakpert Doğumlu, İlkokul Mezunu
44. Mehmet Doğruca, 1952 Karaçubuk Doğumlu, İlk Okul Mezunu.
45. Mehmet Sait Altındış, 1935 Topağaçlar Doğumlu, İlkokul Mezunu.
46. Mehmet Zahir Atsan, 1963 Hasbağlar Doğumlu, Ön Lisans Mezunu.
47. Metin İbar, 1970 Yel Değirmeni Doğumlu, Lise Mezunu.
48. M.Sait Altındış , 1935 Topağaçlar Doğumlu, Okur-Yazar.
49. Mazhar Çetindağ, 1961 Adaklı Doğumlu, Lise Mezunu.
50. Mehmet Bayat, 1980 Boyalı Doğumlu, Lise Mezunu
51. Mehmet Çadircı, 1955 Adaklı Doğumlu, Okur-Yazar.
52. Mehmet Çörekçi, 1940 Azakpert Doğumlu, Okur-Yazar.
53. Mehmet Demirtaş, 1965 Adaklı Doğumlu, İlkokul Mezunu.

54. Mehmet Erden, 1980 Sevkâr Doğumlu, Ön Lisans Mezunu.
55. Mehmet Lütfî Tal, 1980 Çetan Doğumlu, İlkokul Mezunu.
56. Muhittin Tutumlu, 1972 Ayvadüzü Doğumlu, İlk Okul Mezunu.
57. Murat Mercan, 1983 Bingöl Doğumlu, Yüksek Lisan Mezunu.
58. Mursel Şemin, 1978 Aktaşlar Doğumlu, Ortaokul Mezunu.
59. Müzeyyen Şemin, 1950 Sevkâr Doğumlu, Tahsili Yok.
60. Naim Antlı, 1986 Adaklı Doğumlu, Yüksek Okul Mezunu
61. Nazime Kalkın, 1968 Adaklı Doğumlu, Tahsili Yok
62. Necati Batuk, 1959 Çeribaşı Doğumlu, Lise Mezunu
63. Necmi Antlı, 1987 Adaklı Doğumlu, Lise Mezunu
64. Nezir Soğanlı, 1975 Sevkâr Köyü, , İlkokul Mezunu.
65. Nureddin Şemin, 1958 Aktaşlar Doğumlu, İlkokul Mezunu
66. Özkan Peker, 1980 Adaklı Doğumlu, Orta Okul Mezunu.
67. Saadet Konuk, 1975 Sevkâr Doğumlu, Lise Mezunu.
68. Sabihe Alsan, 1961 Adaklı Doğumlu, İlkokul Mezunu.
69. Saime Durumlu, 1955 Sevkâr Doğumlu, Tahsili Yok.
70. Sait Işık, 1965 Adaklı Doğumlu, Lise Mezunu.
71. Sait Tekel, 1973 Bingöl Doğumlu, Lisans Mezunu
72. Sevim Işık, 1990 Adaklı Doğumlu, Lise Mezunu
73. Seher Işık, 1975 Yel Değirmeni Doğumlu, Okur Yazar.
74. Sıddık Almalı, 1939 Azakpert Doğumlu, Ortaokul Mezunu.
75. Sutiye Tal, 1943 Çetan Doğumlu, Tahsili Yok.
76. Süleyman Antlı, 1940 Azakpert Doğumlu, Okuryazar.
77. Şerafettin Elbir, 1957 Adaklı Doğumlu, Ortaokul Mezunu.
78. Tekin Işık, 1957 Adaklı Doğumlu, Lisans Mezunu.
79. Yaşar Canpolat, 1984 Adaklı Doğumlu, Lisans Mezunu.
80. Yener Dönmez, 1981 Adaklı Doğumlu, Lise Mezunu
81. Yusuf Soğanlı, 1965 Sevkâr Doğumlu, Ortaokul Mezunu.
82. Zennure Şemin, 1950 Bağlarpınarı Doğumlu, Okur-Yazar.
83. Ziyet Soğanlı, 1960 Sevkâr Doğumlu, Tahsili Yok.
84. Züleyha Erden, 1984 Sevkâr Doğumlu, İlkokul Mezunu.

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Orjinallik Raporu	91
Ek 2. Bingöl İl Haritası.....	92
Ek 3. Adaklı İlçe Haritası	93
Ek 4. Konuşmayan Çocuğun Dilini Cami Kilidi İle Açma	94
Ek 5. Adakla İlgili Haber Küpürü	93
Ek 6. Eline Kına Yakılan Gelin Adayı	95
Ek 7. Düğünde Govend Oyunu Halkası	96
Ek 8. Bağlarpınarı Köyü Tarihi Mezarları ve Mezar Taşlarında Ki Figürler.....	96
Ek 9. Molla Osman ve Molla İsmail Türbesi (Yeşil Türbe)	97
Ek 10. Hıdır Baba Ziyaret Alanı	97
Ek 11. Yusuf Harput-i Türbesi	98
Ek 12. Yusuf Harput-İ Türbe Kitabesi	98
Ek 13. Kiğili Selim Efendi Türbesi İç Mekan Görüntüsü ve Dua Eden Ziyaretçiler.....	99

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Abdulgani Durumlu
Öğrenci Numarası	092205106
Enstitü Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Dinler Tarihi
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Sami KILIÇ
Tez Başlığı (Türkçe)	Bingöl İli Adaklı İlçesi Halk İnanışları

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 86 sayfalık kısmına ilişkin, 04/07/2018 tarihinde şahsim/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin yüksek lisans tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğini ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğuna beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Sami KILIÇ
Danışmanım Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Sami KILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'a geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Ek 2. Bingöl İl Haritası

Ek 3. Adaklı İlçe Haritası

Ek 4. Konuşmayan Çocuğun Dilini Cami Kilidi İle Açma

Ek 5. Adakla İlgili Haber Küpürü

Kazım Ataoğlu: Çocuğum olsun diye  eker Baba'ya gittim

Paylaş

Bingöl Millet Vekili Kazım Ataoğlu  eker Baba ile ilgili anılarını ulusal basın'a "evlendikten sonra 7 yıl boyunca çocuğunun olmadığını ve  levilerin büyük saygı gösterdiği  eker Baba Türbesi'ne gidip kurban kestğini ve dua ettikten sonra da aynı yıl içersinde  ocuk sahibi olduğunu" anlattı.

Ataoğlu: "1976 yılında evlendim. 1983 yılına kadar da çocuğum olmadı. O doktora git, bu doktora git olmadı. Dediler 'senin çocuğun olmaz'. Bende 'olmaz olmaz ne yapayım' dedim. Sonra biri bana 'Karer'de  eker baba diye bir türbe var. Sen oraya gittin mi? Oraya gidince, kan akıtılınca, dua edilince çocuğun olurmu ' dedi. Ben bunu Karerlilerin bir toplantısında anlattım. Bende anlatılan yere gittim. Kurban kestim, dua ettim ve döndüm. Yıl içersinde benim bir kızım oldu. Sonra başka birinin 11 yıl çocuğu olmamıştı ve bende ona oraya gitmesini istedim ve oda gidip döndükten sonra çocuğu oldu. Alevi karde lerimizin yaşadığı ve saygı gösterdiği  eker Baba ve onun gibilerine her zaman saygı göstermemiz gerekir." dedi.

13,04,2010 tarihli Habertürk Gazetesi

Ek 6. Eline Kına Yakılan Gelin Adayı

Ek 7. Düğünde Govend Oyunu Halkası

Ek 8. Bağlarpınarı Köyü Tarihi Mezarları ve Mezar Taşlarında Ki Figürler

Ek 9. Molla Osman ve Molla İsmail Türbesi (Yeşil Türbe)

Ek 10. Hıdır Baba Ziyaret Alanı

Ek 11. Yusuf Harput-i Türbesi

Ek 12. Yusuf Harput-İ Türbe Kitabesi

Ek 13. Kiğılı Selim Efendi Türbesi İç Mekan Görüntüsü ve Dua Eden Ziyaretçiler

ÖZ GEÇMİŞ

01.03.1982 Yılında Bingöl ili Adaklı ilçesine Çatmaoluk köyünde doğdu. İlköğretimini Adaklı ilçesine bağlı Bağlarpınarı köyünde tamamladı. Ortaöğretimini Bingöl 100.yıl ortaokulunda tamamladı. 1997-98 eğitim öğretim yılında Elazığ imam hatip lisesine kayıt yaparak lise öğrenimine başladı. 1999-2000 eğitim öğretim yılında Elazığ imam hatip lisesinden mezun oldu. 2004 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilatında imam hatip olarak göreve başladı. 2006 yılında Fırat üniversitesi ilahiyat fakültesini kazandı. 2009 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat fakültesinden mezun oldu. 2010 yılında dinler tarihinden yüksek lisans eğitimine başladı. 2016 yılında Diyanet İşleri Başkanlığından ayrılarak milli eğitim bakanlığına öğretmen olarak atandı. Halen merkez erkek Anadolu imam hatip lisesinde öğretmenlik yapmaktadır.